A MAGYAR KÖLTÉSZET GYÖNGYSZEMEIBŐL

TAMÁS MENYHÉRT

SZÉKELY SZONETT

Testvérem a szél, a szélfútta út,
ajkamon só, vércseppes ének,
párálló lábam a semmibe fut,
ahová a végek se érnek,

ahol régtől nem rend a földi rend,
színt, szót váltott a gyepüárok,
az őrhely is csak felejtést dereng –
éledő parancsára várok!

Csak semmi dísz, változz előre,
eddigképp légy a magad őre,
mígnem megint jelen lesz a jelen,

rovásjeleit túlnövi jelem,
az Isten se akarja, Ő sem,
hogy visszát járjam tetszetősen!

EGYÜTT 2022 / 5

Együtt

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XX. évfolyam | 2022 | 5

FINTA ÉVA, KENYERES MÁRIA, KŐSZEGHY ELEMÉR, TARPAI ZSÓFIA versei,
BARTHA GUSZTÁV, GERZSENYI GABRIELLA, FÜZESI MAGDA,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ prózája, OLÁH ANDRÁS interjúja,
KISS ENDRE JÓZSEF könyvszemléje, DUPKA GYÖRGY, FÁBIÁN MIKLÓS,
KOVÁCS SÁNDOR, ZUBÁNICS LÁSZLÓ tanulmánya,
DUPKA GYÖRGY kultúrkrónikája

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2022/5

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom)

Szerkesztők:
Marcsák Gergely (olvasószerkesztő)
Csordás László (kritika)
Zubánics László (tanulmány)
Dupka György (kultúra)
Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:
S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),
Pomogáts Béla irodalomtörténész, *Nagy Zoltán Mihály* alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:
Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával.

A szerkesztőség címe:
Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: *+380-3141-42815*
e-mail: *kmmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com*

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: *http://epa.oszk.hu/00500/00595* és a KMMI honlapján: *kmmi.org.ua*

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13^{00}–16^{00}

A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: *+380-312-643737*
e-mail: *dupkagyorgy@gmail.com*

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás
Lapengedély száma: ЗТ №682/274Р

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

TARPAI ZSÓFIA: Harangok vonulása; Előszenteltek (versek) 4
FÜZESI MAGDA: Bontják az öreg házat (esszé) 6
BARTHA GUSZTÁV: Trauma (kisregény, XX. rész) 9
FINTA ÉVA: Fényáradás; Törik; Ima elrontott időkben;
Útban ismeretlen világok felé (versek) 14
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A párttitkár és a zászlók (esszé) 18
KENYERES MÁRIA: Kérdőjelek (vers) 23
KŐSZEGHY ELEMÉR: a szélnek; anyám a földön a legszebb;
hideg van kint (versek) 24
GERZSENYI GABRIELLA: Macskanyelv; Eggyé nőtt a fával (novellák) .. 27
OLÁH ANDRÁS: Küldetésben
(Beszélgetés a 70 éves Dupka Györggyel) 31
KISS ENDRE JÓZSEF: Beregszász – Erzsébet királyné városa (recenzió) 55
KOVÁCS SÁNDOR: Munkács hányatott sorsú magyar emlékei III.
(honismereti tanulmány) 58
ZUBÁNICS LÁSZLÓ: Dóczy Fruzsina kalandos életútja
(tanulmány) 73
FÁBIÁN MIKLÓS: A tiszakeresztúri református egyház története (1848–1918)
(tanulmány) 79
DUPKA GYÖRGY: Tragikus sorsú GULAG-elítéltek,
mártírok panteonja (1944–1970) 97
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek 113

Tarpai Zsófia

HARANGOK VONULÁSA

Hervay Gizellának

Ma kedvem volt kiülni a filagóriába.
A Nap és én szemből ragyogtunk egymásra,
s azon gondolkodtam, hogy miért készítenek valakik
még most is gyékény kosarakat.

Sokakat gyötör az antikvitás. Akiket gyötör, azok
tudják csak, hogy visszanyúlni érte nem lehet.
Ilyenkor látom meg, hogy mennyire szép a kert,
mikor a befülledt gyomok közé belakja magát a tavasz.
Hiányoltam a társaságot és már kávét kívántam.
El akartam panaszolni valakinek, hogy engem összegyűr
a változás és, hogy hiába mondom:
nem adom oda ezt a földet! Mégsem értik.
Az emberek rájönnek aztán, hogy elvették.
Nem volt kedvem ezen tovább töprengeni.

Felfutnak arcomig a rózsák,
tobzódnak köröttem az illatok.
Bolond rózsák – gondoltam –,
fölfelé igen, de elfutni nem tudnak.
Ma kedvem volt zsémbesnek hinni a madarakat,
és dallamnak a hintanyikorgást.

Mindig azért törtünk meg, mert nem ismertük a kottákat,
és nem is volt szabad megértenünk azokat.

Mindenem, amim van, ide kívánkozik – suttogtam
a falfestés repedései felé,
miközben felírta a romlás a falakra:
quod ad me attinet.

Harangozni kezdtek.
Azt gondoltam, a harang az egyetlen, ami most állandó.
Isten tudja csak, hány helyre jut el szavuk.
Visznek magukkal gyászt, tájakat és egy bárkányi állatot,
aztán csak vonulnak, vonulnak a harangok.

ELŐSZENTELTEK

„Igazodjék fel az én imádságom, mint tömjénfüst a Te színed elé. Kezeimnek fölemelése esti áldozat gyanánt.”
(Előszenteltek Liturgiája)

A tó körül este elhallgatnak a levegőbogarak,
a szomszéd füstje, az árnyékok és a padok.
Egy kis világ a tó és a tóparti alakok.
A böjtszemű békák belebámulnak a tájba,
és a forró csillagok nyugalma száll el felettük.
A vízen lebegő levelek, mint nyitott tenyerek,
és minden levélben egy ima ül.

Hangtalan gyülekeznek a halni készülő fák. Alulról feljönnek a hínárok, megrendül a felszín, botladozó fűszálakra hullatja cseppjeit. A nagy világ egy tóban elfért aznap este, s mikor a tavirózsa is megérkezett, órájára nézett a hold, majd a rózsát kézen fogva megáldozott.

Füzesi Magda

BONTJÁK AZ ÖREG HÁZAT

Az öcsém csak úgy, a szokásos napi levelezés közben megjegyezte: holnapután bontják az öreg házat, eladtuk egy ukrajnai menekült családnak. Emeletes házat építenek a telekre. Ha még egyben akarod látni, gyere haza, várunk.

Igen, hazamegyek. Végignézem vergődését. Pocsék érzés lesz, de talán ott lesznek a halottjaim is, bár egy református hívő ember nem hisz a szellemjárásban. Pedig az öreg háznak lelke van. Amikor férjhez mentem, az elsőházba költöztünk. Megszületett a lányom. Sokszor fent voltam vele éjszakákon át. Néha elszunyókáltam, és félálomban hallani véltem, miről beszélgetnek őseim. Nem voltak sokan: apám kétéves volt, amikor a házat építették. Volt már két nagyobb lány is a családban, mintha látnám, hogy ők is hordják a vályogot. A nagynéném hamar férjhez mentek: a falumban egy húszéves lány már vénlánynak számított. Aztán apám oda hozta anyámat öreg szülei mellé. Majd jöttem én és az öcsém, hatan laktunk a konyhában, merthogy az öreg ház akkor még csak két helyiségből állt, és az elsőházat csak lakodalomkor, keresztelőkor, temetéskor használták. Én voltam az első, aki belerondított a hagyományba. Hát ennyi embernek volt köze az öreg házhoz. Közülük már csak én élek és az öcsém.

Azért lehet, hogy mégis nekem volt a legtöbb közöm az öreg házhoz. Egy alkalommal, amikor anyám úgy megvert, hogy a csípős vessző vége kihasította az orrnyergemet, és az arcomat elöntötte a vér, idősebb nagynéném éppen akkor jött be az udvarra. Ránézett anyánkra, és azt mondta: hallod, Vilma, ha még egyszer meglátom, hogy ezt a jányt így megütöd, letakarodsz az udvarról, mert tudd meg, hogy neked ez után a jány után van helyed a házban. Kicsi voltam még, de ezt jól az eszembe véstem: szóval én meg a ház. Mi összetartozunk.

Most pedig bontják az öreg házat. Emlékszem, a konyhában a spór felett volt egy hosszú rúd, azon lógtak a ruháink. A fehérneműt az ágyfűben, a párna alatt tartottuk. Ruhásszekrény már nem fért a három ágy, az asztal, a négy hokedli mellé. Volt még egy szék, amin a mosdólavór állt. Az ivóvizes veder is ott volt a sarokban. Na de melyikben: ennyi bútor mellett volt még egy üres sarok? Nem emlékszem. Csak arra, amikor anyám, nagyszüleim halála után már kicsinek találta a konyhát, építkezni akart, hátrafelé az udvaron. Pedig akkor már csak négyen voltunk. Az elsőház használatba vételére nem is gondolt.

Apám, aki tizenkilenc évesen, a malenykij robot útján került három évre szovjet lágerbe, csak legyintett. Sosem beszélt róla, de biztos, hogy ott tanulta meg: csak a mai napot és a holnapit éld túl, a többi nem számít, nem a te döntésed, semmit nem tehetsz, majd kialakul. Anyám viszont özvegyasszony lányaként igencsak megedződött: állandóan be akart nyúlni a sors kerekeinek küllői közé, ám egy olyan társsal, mint az apám, semmi esélye nem volt a felemelkedésre. De azért megcsinálta: a tehénól helyére tisztaszobát építtetett, miközben éjjeliőr apám befelé fordult az ágyon, és úgy hallgatta a háztetőn kopácsoló mesterek káromkodását. Kislányként mondtam is Béla bácsinak, a mesternek, hogy oroszul se bántsa az Istent, de azt felelte: az Isten nem tud oroszul…

A hetvenes években a munkabíró férfiak mind Oroszország szállodáit építették. Aztán hozták haza a pénzt (no meg az orosz káromkodásokat), és rendre felépültek a tízszer tízes kényelmes családi házak, amelyek mára elnéptelenedtek, mint ősszel a fecskefészkek. Egy időben elindultak az emberek Magyarországra, majd kettős, ukrán-magyar állampolgárként Csehországba, Szlovákiába, az ukrán-orosz háború kitörése után bárhová a világba...

Bontják az öreg házat. Majd két évtizednyi távollét után van közöm hozzá? Ülök itt, ebben a fotelben, hogy erőt gyűjtsek a hazautazáshoz. Utoljára három évvel ezelőtt voltam otthon. Az öreg házat hat éve nem lakja senki.

Anyánk még akkor sem akart onnan elköltözni, amikor leesett a lábáról. Pedig az öcsém nagyon hívta a szemben lévő nagy házba. De anyánk inkább vakon is otthon maradt, a maga kis sötét világában, amíg ki nem vitték a temetőbe. Éppen készültünk hazamenni a születésnapjára, amikor öcsém hajnalban telefonált, hogy ha élve akarom látni anyámat, induljak azonnal. Csakhogy a város, ahol most élek, egy kicsit messze van Kárpátaljától. A virrasztó, az esti búcsúztató már befejeződött, amikor késő éjjel hazaértünk. Nálunk nincs ravatalozó, még most is háztól temetnek, a hozzátartozók fenn vannak a halottal egész éjszaka. A tisztaszobában, az elsőházban. Anyánk nem sok időt töltött ott életében: ott volt a lakodalma, ott volt a mi keresztelőnk, az enyém és az öcsémé, onnan temette el anyósát-apósát-férjét, ott volt a lányom keresztelője, eljegyzése, boldogult, ötvenévesen elhunyt férjemet és legutoljára anyánkat terítették ki ott.

Annak idején a tehénól helyébe épített nappaliban az ablakpárkány egy kis nyílásába eldugtam egy szerelmes levelet. Tizennégy sem voltam még akkor, anyánk a dohánytermelő csoportba járt, a szünidőben én is dolgoztam a keze alá, mint ahogy a többi gyerek is segített a szülőjének, hogy több legyen a

fizetés. No, ott ismertem meg egy égő szemű, tizenöt éves forma fiút, Jóskát, aki a városból nyaralt a nagyanyjánál, neki segített. Hát bizony nemigen adtam tudtára, hogy beleszerettem, de megírtam egy levélben, és amikor Béla bácsi, a mester nem látta, belesüllyesztettem a levelet az ablakmélyedésbe. Öt perc múlva már vastag cement borította… Vajon megvan még az a levél? Jóskát soha többet nem láttam, végleg kiköltöztek Németországba.

Abban a hozzáépített nappaliban aztán nagyobb volt a tér, pedig anyánk most már az egész régi építésű házrészt kulcsra zárta. Igaz, egy idő után már mindnyájan éreztük a dohos szagot, merthogy a pincében savanyítottuk a káposztát. Amikor anyánk már nem akart ezzel foglalkozni, az öcsémék is oda rakták be a káposztáshordót, mert az új házban már nem volt hagyományos zöldséges pince.

Idáig jutottam gondolatban, amikor megcsörrent a telefon. Nem szeretem ezt a hangot: mindig valami rossz hírt hoz a világból. Az öcsém hívott. Meglepődtél, ugye, kérdezte nevetve. Nem, mi nem adjuk el az öreg házat, csak rád akartunk ijeszteni. Az öreg ház tele van emlékekkel, lassan már rólad is csak emlékeink lesznek. Azért írtam, bontják az öreg házat, hogy gyere haza, régen láttunk. Halottak napjára úgy intézd a dolgod, hogy együtt menjünk ki a temetőbe, hátha már elfelejtetted az oda vezető utat…

Bartha Gusztáv

TRAUMA

XX.

Egy… egy képzelt hadnagyocskának sem tudok hazudni, Ádi. Vajon miért nem? Ezek szerint Albi hiába rágja a fülem, hogy aki manapság nem képes hazudozni, ígérgetni, csóresz marad hóttig? Persze, mint minden más egyebet, egyébként. Ideje indulnunk! Hogyhogy hová? Van a közelben egy másik mellékutca, az autósoknak zsákutca, de gyalogszerrel ki lehet keveredni rajta a Kórházi útra, az utcát lezáró családi ház mögött meghagyott átjárón. Szerda délután, Eszterhez menet, végigviharzottam benne… Ja, kátyús úttest, foghíjas macskaköves járda, és… és centinyivel sem rövidítette le az utamat, és mégis, nem egy hét múlva, már aznap címszó lett az értelmező szótáramban – átjáró a nem vártba, vagyis az ismeretlenbe.

Nem és nem értem.

Anyu megtestesült segítőkészség.

Anyós sem akar rosszat.

Lena Alekszandrovna hajamnál fogva próbál kihúzni a gödörből.

Gizi néni felkínálta a protekcióját, beajánl a nyolcvanéves kolleganőjéhez ott lakó gondviselőnek.

– Nem muszáj betojnod, az asszonykádnak sem, az öreg hölgy el tudja látni magát, és milyen finomakat főz! Korlátozott a mozgásban, csípőmizéria, meg a korral járó egyéb nyavalyák. A természetéről szólva, hát az olyan lesz, amilyet majd kihoztok belőle. A lényeg, nagy kert tartozik a házhoz, tele gyümölcsfával, szőlővel, a veteményes részen deréknyilallásig kapálhatsz, ha nem vagy lusta felásni, elvetni, gondozni a palántát. Aratni senki sem rest.

Vissza a Paradicsomba?!

– Nagy ritkán jómagam is elmegyek a mamának bevásárolni, lesepreni a falevelet, a havat a házbejáratig vezető járdáról. Többre nem futja… Miből is? Fogalmam nincs, ha a jelenlegi trend marad, nem jön földrengésszerű változás, az utánunk jövő generációnak ki fogja gondját viselni, hmm? Ki szerzi be a tűzifát, hasogat gerjesztőt, rak tüzet…

Huh, Ádi!

Mennyi, mennyi jóakarat és szívbéli jóság!

Valaki közülünk felkapta és eldobta a követ, befakasztotta Szergej fejét. Merő vér lett a srácnak az arca, szirénázva vitte el a mentő.

Nem én voltam, és Albi sem lehetett.

Mire a parkhoz értünk, a többiek rég elfutottak. Benke Karcsi maradt ott, és a Hajla Feri és a kis Molnár, és mégis az van, hogy százan voltunk egy ellen.

A sarki boltba menet, miután tudomásul vettem, hogy Albival pár napig nem találkozhatok, eszembe jutott, bár későn ahhoz, hogy visszaforduljak azzal, hogy anyu, ha a kamrában nincs tíz üveg ecet a stelázsin, akkor… Kati néni az üzlet kirakatán keresztül tuti, hogy meglátott, és elkönyvelt, mint potenciális vásárlót.

Kati nénivel nem ártott jóban lenni.

Anyu persze folyton osztott-szorzott, hóvégén spórolt, igyekezett beosztani a jövedelmét, hogy csak azért se szoruljon Kati nénire.

Az Iroda feljebbvaló.

– Elképzelni sok, kisfiam, hogy mit szólnának hozzá a munkatársaim az Irodában, ha a fülükbe jutna, hogy ott szerepelek a pulton heverő szürkefedeles, vastag kockásfüzet valahányadik oldalán.

– Adósság füzet, anyu, Kati néni a hitelbe vásárlók tartozását írja fel benne.

Anyu és Kati néni barátnők voltak.

– Csókolom – köszöntem, amint beléptem a boltba. Kati néninek máskor felcsillant a szeme vastag, feketeszínű, szarukeretes szemüvege mögött, és… és egész lénye megvidámasodott, ahogy Eszter szokta mondogatni. S mire sem várva, azon nyomban anyu felől érdeklődött: mit főz ma ebédre, megy-e holnap a piacra…

– Mákvirág – motyogta magának, és alsó ajkát beharapva jó ideig felém se nézett. Eszter azt mondja, ő akkor tesz ilyet, ha csalódás éri, dugába dől egyik-másik ábrándja, elképzelése, terve. Kislány korában olyannyira szívére tudta venni a kiábrándulást, hogy egyszer-kétszer véresre harapdálta az alsó ajkát.

A csalódottság találó kifejezés, a kiábrándulás keserűsége talán még találóbb. Beleborzongtam Kati néni semmibe révedő tekintetének szomorúságába. A pult másik oldalán állt, és… és pár pillanatra mégis oly távolinak tűnt.

– A másik jobbikat hol hagytad? – kérdezte Kati néni, végre felém fordulva, szarukeretes szemüvege fölött kikukkantva. – Rakosgatom a kenyerüket, a perceken dél, és még nem jött érte.

Megmondhattam volna, hogy Albi egy pár napig nem is fog jönni a kenyérért. Büntetésben van és slussz! A Tantija levetkőztette, és elzárta a felsőruháit, és most szál gatyában ücsörög a házban, és ha nem a tévét bámulja, akkor a nagylábujját.

De Kati néni mindenkit ismer.

Kati néni mindenről tud.

Kati néninek nyitott könyv a bolt környékén lakó családok élete.

– Üveg ecetet – mondtam, és leraktam a pultra a kezemben görcsösen szorongatott húszkopejkás érmét.

Utána érdeklődtem, Ádi, kérdeztem az utcabéli öregeket Kati néni felől. Akkortájt kerülhetett fel faluról, hosszú hajfonattal, sárga virágmintás kartonruhában, és olyan soványan, hogy férfiember nemigen találhatott rajta fognivalót, mikor a mosószappan még pipereszámba ment. Az elődjétől fél nap alatt átvette a Katit, ja, bocs, akkor még, cseh világbeli tulajdonosa után, a Kóser-féle fűszerüzletet. Hmm, hogy aztán mit csinált és mit nem, arról nem szól a fáma, de az tuti, készek rá megesküdni, hogy kb. két év múlva már Kati néninek szólították a környékbeliek.

Persze, hogy elvégzett egy gyorstalpaló kereskedelmi tanfolyamot, persze, hogy valamilyen szinten beszélt oroszul, nem a Holdról szállt le, de hogy Eszter áhítattal ejtse ki a nevét, ha szóba kerül, az persze, Ádi, hogy számomra nem persze.

– Gabim fürdik benne? – kérdezte, tette a pultra az üveg ecetet Kati néni. – Néha vásároltathatna veled valami mást: egy üveg limonádét, tíz deka csokoládét, fél kilónyi mézes kekszet… Ezt rendesen összehoztátok! Karabahban ölik egymást, hullik szét az unió… – A témaváltást nem kísérte hangsúlyváltás, mondta, mondta és mondta Kati néni, mintegy magának. – Erre fel mit csináltatok a drágalátos cimboráddal?! Agyba-főbe vertétek az egyik orosz tiszt fiát. Tudtok róla, hogy kómában van, hogy bármely percben meghalhat? Miért nem?! Csak a verekedéshez értetek?! Nemrég nászították haza a tiszteket Magyarból, Németből, a nagylábon élésből a nagy semmibe. Hopákot táncolnak, tapsikolnak örömükben, hogyne már. A városvégi laktanya felbolydult darázsfészek. Egymásba érnek a riadók, éjjel-nappal, ki-be járnak a laktanyából a teherautók, ahogy hallom. Hogy mit szállítanak és hová, a fene se tudja. Kezded felfogni, mit tettetek?! Nem? Na, majd a javítóintézetben, a másik jobbikkal együtt, lesz idő d gondolkodni rajta. Ötvenhatot követően jó ideig…

Az iskolában nem tanultunk ötvenhatról, anyu sem beszélt róla. Seprés a boltból! De hiába nyúltam az ecetért, Kati néni megelőzött, félköríves kézmozdulattal maga elé rántotta az üveget.

– … Miután a drágalátos tiszt urak kidáridózták magukat a resztoránban, katonai terepjáróikkal a környező utcákban száguldoztak, reflektoroztak éjfélekig. Javukra legyen mondva, nem lövöldöztek, nem bántottak senkit, de szombat-vasárnap, sötétedés után elnéptelenedtek az utcák, sokan lakatra zárták

a kisajtókat. És most mi lesz, mi fog történni, ha isten ments… Bele sem merek gondolni. – Kati néni nagyot sóhajtott, aztán még egyet, és apránként elém csúsztatta az ecetet.

Elmarkoltam az üveget, és azon igyekeztem, hogy mihamarabb kívül tudjam magam az üzleten.

– Ajtó! Bezár… – szólt utánam Kati néni. – Mondjad Gabinak, hogy a napokban ugorjon át hozzám!

Apu halála után anyu nemigen járt vendégségbe, a barátnőjéhez pláne nem. Sárga függönyök, sárga asztalterítő, sárga színű csempe a fürdőszobában… Egy hétig betegje vagyok, vagy félek, hogy a végén én is besárgulok, magyarázkodott nekem.

Kati néninek a Gazdagsoron állt a családi háza.

A tintafoltos íróasztal felmagasztosítása, irodagőg, kategorizálta anyu viselkedését Gizi néni.

Eszter az esküvőnk után, a szomszédokkal való ismerkedés során sokat hallott Kati néniről. Az egyik róla szóló történet ugyancsak magával ragadta. Elmondta egyszer, elmondta kétszer, de amikor a vacsoraasztalnál harmadjára kezdett az elmesélésébe, anyu felállt, felvette az asztalról a tányérját és elvonult a szobájába.

Puff neki!

Akkor este először vesztünk össze Eszterrel úgy istenigazából, na és kicsodán, hmm, Ádi?

Persze, hogy Kati nénin. Phh! Mert anno, állítólag, kiállt a kenyérsorban várakozó emberek elé, és fennhangon beolvasott az irigyeinek, akiknek a legfőbb vádpontja az volt, hogy Kati néni kisfia a taknyát nyeli, de már ház van a nevén.

„– Megfizetem a császárnak, ami a császáré – replikázott Kati néni. – Télvíz idején, tíz fokos hidegben, hajnaltól ki toporog a bázán, hogy rizskásából készíthessétek a töltött káposztát, hogy karácsonykor karácsonyfátok legyen, hogy pezsgővel koccintsatok újévkor, hogy…”

Gizi néni, mikor előadtam neki a történetet, akkorát nevetett, hogy a lépcsőház is zengett belé. Főleg azt a részt találta mulatságosnak, Ádi, mikor Kati néni a jobbjában szorongatott, az őt feljelentő névtelen leveleket borítékostól az emberek közé dobta.

– Nem mondom, színpadon előadva hatásos jelenet lenne – mondta nevetéstől fulladozva Gizi néni –, csakhogy én pontosan tudom, hogy a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben mivel lehetett dobálózni, és mivel nem. Az nem kizárt ugyan, hogy egyik-másik jóakarójának beolvasott, de nemigen hagyta tárva-nyitva a boltajtót, hogy mások is hallják. Másról van itt szó.

– Az ösztönös igazságérzetről, izé…

– A Mátyás királyról szóló mesékre gondoltál, nemde? Nem muszáj annyira visszamennünk az időben, hogy joggal hibáztathassuk Trianont. Országváltás négyszer, forradalom, rendszerváltás, háború, népirtás… Majd százévnyi rettegés, pánik, trauma. Hovatovább a génjeinkkel adjuk tovább, örökítjük át őket az utódainkra. Érted? Erre mit ad isten, az ötvenes évek elején ide helyeznek bolti eladónak egy véznácska parasztlányt, aki… Mikor is halt meg? Ádám!

– Ja, kilencvenhatban, igen, kilencvenhatban. Este, mikor bezárta a boltot, nevetgélve társalgott az utolsó vevővel, és reggel már a halálhírét hozták az utcánkon át munkába igyekvők.

– A halála is stílusos. A mítosz szempontjából ez nem hátrány, sőt… Igen, igen, jól hallottad, egy mítoszteremtésnek vagyunk szemtanúi, Ádám. Abban igazat adok anyudnak, hogy hivatalnoki kaszt szemszögből nézve Kati néni csupán egy pénzsóvár kiskereskedő. De van valami, ami szerintem a lényét kiemeli a sokéves átlagból, ami köré a környéken lakók, tapasztalhatod, legendákat szőnek. Nevezhetném hűségnek, kitartásnak, én mégis amondó vagyok, hogy az egyszer volt, hol nem volt véznácska parasztlány a sarki boltban negyvenöt éven át leginkább a biztonságérzetet, a kiszámítható, békés életet jelentette számukra.

(Folytatjuk)

Finta Éva

FÉNYÁRADÁS

A Nap megáradt fényében vagyunk
homályosak mint ósdi ablakok
elpárolog a föld élő vize
szemünk miként a kiapadt kutak
a szív felől buzogna még a forrás
az elme inti: lassan csendesen
mert felneszeznek éhes vámpírok
a szív verése legyen lassúdad
mert átszippantják vérét a sötétbe.

A kertemet már rég gyomok uralják
gyümölcsfáim terméketlen jelek
bogárrajok százfélesége tűnt
a semmibe és velük sok virág
már nem terem magot a folytatásra
az égő sárga sorra megvakul
és visszaszáll a Napba küzdeni
ki óriásként ott hevül fölöttünk
lángrózsa arca egünkre folyik
míg ereinkbe hélium szivárog.

Naprobbanásban tűnik el nyarunk
szilánkosan szurkálja át a szikra
a vegetáció még küzdve küzd
még hárítgatja a sivatagot
s ha mindhiába ezt is jobban tudja
mint itt az ember aki csak figyel
csak méreget és kalkulál hiába
mert mindent az enyészet pusztít el
míg felkészít egy új feltámadásra.

TÖRIK

Törik a kenyér és a szív.
Kettéválnak az egyenletek.
Osztódik, ami egyszer egész.
Megbillen Jézussal a feszület.

Egy angyali gyermek a könny kapuján.
Széthull a szárnyak tollas csokra.
Nézd, Uram, ezek idelent
be vannak vakságukba fogva.

Oldozd el őket, és tégy irgalmasat!
Tanítsd az ügyetleneknek ügyeid!
Ébreszd fel alvó lelkükben a fényt!
Látva lássák a túlélés vizeit.

IMA ELRONTOTT IDŐKBEN

Voltak itt születések és halálok
és lesznek majd nagy elmúlásaink
mint ahogy lesznek majd feltámadások
a múlandóság örök csontjain.

Szétrágott arccal néz ránk a jövendő
visszafigyel a jelen tükörárnya
ős patkány rág azóta, nem csak terjeszt…
és hallgatásban vár ki-ki sorára.

Uram, Te angyalszárnyon küldöd hozzánk
a megsegítést s benne terheket.
Ki van mérve múltunkhoz a jövendő
a jelen álmodik és képzeleg.

Szerettünk Téged, bölcs Mindenható
neveddel szánkon esküdtünk és ettünk.
Tartsd meg bizalmunk, védelmezz hitünkben
míg haragod átmorajlik felettünk.

ÚTBAN ISMERETLEN VILÁGOK FELÉ

Az időt becsomagoltam a bőröndömbe.
Utazom.
A cél: minden táj, minden idő,
minden kultúra.
Az univerzum univerzális játékaként
kipróbálom teherbírásom
a végtelen lesiklópályán,
ahol vibráló világok lesik
tehetetlenségem kísérleteit
a minden lehetségesre.
Ray Bradbury után szabadon:
lakhatóvá teszem a kiüresedett
lelkeket,
az elnéptelenedő városokat,
a lógó kábelekből hajfonatot kreálok vagy ostort.
Elszemtelenedni nehéz is lenne
ebben a belünket kifordító,
önbizalomterhes pusztításban,
hősök és cincérek színpadán,
ahol ugrálva bohóckodnak
a megbízott félvezetők,
mert hiába kapcsolták rájuk
a 320-at.
Én nem ugrálok.

Lassú, nesztelen mozgásom
japánselyem,
eltolható falaim között
dobog bennem a létezés,
gombostűfejnyi világokat
vizsgálok nagy teljesítményű
felbontásban.
Ragyogásuk: az aranyporé,
süt, világít, lüktet
belőlük a Tiszta.

Vári Fábián László

A párttitkár és a zászlók

Amikor vége lett a csonkára sikeredett moszkvai olimpiának, a szovjet társadalom még viszonylagos nyugalmat mutatott, legfeljebb a beláthatatlan mélyben kezdhettek mozgolódni az indulatok. Megjelent a kokakóla és a fanta, sokan azt képzelték, érkezik utánuk a többi luxus is. Igaz, a hozzátartozók még könnyeket hullattak az Afganisztánból hazaküldött fémkoporsókra, de a társadalom többsége elkönyvelte a hősök igaz ügyért történt halálát. Jöttek az állami ünnepek, s a Vörös téri nagy erődemonstrációk igazoltak minden veszteséget, a vezetés elhitette az országgal, hogy az erő és az egyetértés sokáig egyben tarthatja még a rendszert.

Voltak azonban vidékek, ahol a lakosok emlékeztek ennél jobb időkre is. Ekkortájt, valahol a Bereg-vidéken, a legjelentősebb őszi ünnep közeledtével történt egy említésre alig méltó apróság, amit csak egy megrögzött megfigyelő tartott fontosnak megjegyezni.

A kolhozgazdaság párttitkára készültségben, kerékpárt tolva vonult a falu főutcáján. A házak homlokzatán járatta szemét az utca mindkét oldalán. Az örömteli készülődés, az általános derültség nyomait kereste, pontosabban, hogy ki vannak-e már akasztva a szovjet, vagy az akkor még piros-kék színű ukrán zászlók. Ahol már volt mit fújnia a szélnek, azt úgy értékelte, mint a házlakók homlokzatokra kiültetett mosolyát. Ahol nem lobogott a színes szatén, ott figyelmeztette a ház népét a közelgő ünnepre. Tudta azt mindenki, hogy ez az ünnep megérkezik akkor is, ha senki sem várja, s a felszólításra látható közönnyel, beletörődéssel bólogattak. Az úton idősebb asszonyféle jött, terelgette hazafelé a csordából kivált tehenét. Már épp be akart fordulni a nyitott kisajtón, amikor a párttitkár megszólította: – Borbély néni, a maguk házán sem látom még a zászlót, de holnapra, ha ismét erre jövök, látni akarom! – Jaj, Istenem, hát már megint ki kell akasztani? Olyan hóka az már, meg tán el is van szakadva, hogy azt nem érdemes kitenni. – Akkor vegyen egy újat! – Újat? Hát nincs nekem arra pénzem, titkár elvtárs, meg azt se tudom, hol kell keresni. – Nem kell magának utána járni se, adok én máris – vigasztalta az idős, mogorva asszonyt, s a biciklisaroglyára rögzített csomagból kiemelte, s már nyújtotta felé az összehajtogatott, kilencvenszer százötven centiméteres ukrán zászlót. – Négy rubel – mondta érthetően és

megfellebbezhetetlenül. – Jaj, Istenem, hát honnen adjak én most magának ezért négy rubelt? Nincs nekem erre való pénzem, az én kis nyugdíjamból ilyesmire nem telik. – Nem telik? Hát az meg mi ott a markában, amit szorongat? Na, adja csak ide! Az asszony homlokára kiült a verejték, de szorosra zárt tenyere a felszólításra megnyílt, s abban valóban ott szorongott egy ötrubeles. A párttitkár arca felderült, s egy határozott mozdulattal elvette az átizzadt papírpénzt. – Várjon, ebből egy még visszajár – szólt kegyesen, s nadrágzsebéből gyűrött egyrubelest nyújtott át az asszonynak. No, erre a sovány vigaszra szegény Rózsi csak sóhajtani tudott. – Hát, csak pénz azért ez is – szakadt ki belőle –, négy félbarna kenyér ára – motyogta, s megverten, kifosztottan fordult be udvarukra a Bimbó után.

A lebukó nap körül az égalj még szokása szerint sárgás-vörösben égett, de a Nagymuzsaly, Beregszász felől gyülekező felhők már szürkéből sötétkékbe sűrűsödtek, színük egyre inkább a szovjet-ukrán zászló kisebbik felére kezdett hasonlítani.

Alig telt el pár esztendő, s ennek a bizonyos párttitkárnak – talán a közelgő rendszerváltozás lehetett az oka – ismét, de ez alkalommal valóban meggyűlt a baja a zászlókkal. Őszi ködöktől lett csípős a levegő megint, és újra nagyon közel volt már az a bizonyos ünnep. Visszagondolva bárki megmondhatja, az államhatárok átjárhatóságának kimondottan jót tett ez az időszak. Felvirágzott a szervezett csempészet, de emellett egyre többet utazhattunk mi, kisemberek, és gyakrabban jöhettek hozzánk budapesti barátaink is. Ez alkalommal is vendégeink voltak, s a vacsora utáni borozgatáshoz csatlakozott hozzánk a faluban élő fiatal íróbarátom. Folyt a beszéd, szokás szerint erről meg amarról, majd amikor elegünk lett mindenből, éjfél előtt nem sokkal felálltunk az asztaltól és kikísértük a fiatal íróbarátot. Kellemes volt a levegő, ezért a kapunál kissé tovább, a Borzsa-hídon át is vele tartottunk, majd jó éjt kívánva neki, megtértünk házunk biztonságába. Reggel sikerült magunkat elég korán összekapnunk, aztán kocsiba ültünk, hogy elvigyem barátaimat Nagyszőlősre. Ott újabb ismerős várta őket, hogy még aznap együtt induljanak tovább Huszt, Visk és Técső felé. Én onnan visszafordultam, mert az erjesztőkádban a bedarált szőlő jó pár napja beszélgetett, mert nagyon kívánta már a prést.

Bőven elmúlt már az ebédidő, amikor befordultam házunk elé, de a lassításkor már láttam, hogy a faluban furcsa, rendkívüli dolog történhetett. A községháza előtt – a felirataiból döbbentem rá – egy nyomrögzítő furgon állt, körülötte néhány zsaru és pár civil. Zavartan néztem körül, s megszólí-

tottam az egyik kapuban bámészkodó szomszédot. – Mi történt, Endre, tán megöltek valakit? – Á, dehogy. Nem látod? – s kezével a villanyoszlopok, majd a községháza homlokzata felé intett – az éjszaka valaki leégette a zászlókat. – Milyen zászlókat? – kaptam fel a fejem. – Mindet, ami csak ki volt rakva. A kolhoziroda meg a tanács előtt. Ott szemben az ukrán szinte teljesen elégett, a szovjetet pedig meg is hasogatták, s feldobták a gesztenyefára. Ott lóg még mostan is, aztán a villanyoszlopok oldalán azt a sok kis mindenféle színes zászlót megint csak meggyújtogatták. Már reggel nyolctól itt vannak a milicek, járják a falut, megállítják a járókelőket, kérdezősködnek.

Erre aztán nem számítottam. Nem tudtam se köpni, se nyelni. Bevillantak agyamba az esti beszélgetés egyes foszlányai, valamint két pesti barátom, akik annak idején ellenzékiségük miatt kényszerültek elhagyni szülőföldjüket. Kevéssel később részletezni kezdte valaki, hogy korán reggel, amikor a párttitkár Beregszászba indult az ünnep előtti eligazításra, mindjárt az előző nap kirakott ünnepi dekorációra szeretett volna büszke pillantást vetni. De valami nagyon nem akart stimmelni, s a látvány egyenesen lesújtotta. Kiszállt az autóból, végigment a főutcán, pár járókelőt megkérdezett, hogy láttak-e, hallottak-e az éjszaka valamit? De senki nem tudott az egészről semmit. Visszaült hát a kocsiba és ment tovább eredeti célja felé, de nem az első titkár által összehívott eligazításra, hanem – ő tudja csak, hová –, hogy személyesen jelentse a szörnyűséges, rendkívüli eseményt.

Házunk ablakából éppen a községházára látni, a függöny mögül figyelem a további fejleményeket. Látom, ahogyan az óvoda éjjeli őrét felkísérik a lépcsőn. Róla mindenki tudja, hogy nemigen szokta átvirrasztani az éjszakát. Ha azonban munkakezdés előtt kevés bort ivott, éjszaka csak felébredt, és kóborolni indult a faluban. Bizonyára ez is munkaköri kötelessége. Nem csoda hát, ha őt is kihallgatják. Fél óra múlva azonban elengedik, de megcsörren mindjárt a telefonunk. A vonal végén a párttitkár szólal meg: – Laci, ha ráér, jöjjön át hozzám az irodába. Van itt valaki, aki beszélni szeretne magával. – Máris megyek – válaszolom, s nem kérdezek semmit. Az irodában a párttitkár íróasztalánál egy civil és egy egyenruhás alak ül, az íróasztal gazdája pedig az ügyfelek számára elkészített széken. – Üljön le, Fábián elvtárs – szólal meg a civil tökéletes magyarsággal, s már be is kapcsolta a keze alatt lévő kis Sony diktafont. – Maga engem nem ismer, de mi magát elég jól. Tudjuk, hogy több mint húsz éve tanít a helyi középiskolában, ismeri az egész falut, meg persze, a tanulóifjúságot. Bizonyára értesült már arról, ami itt az éjszaka történt. Meg szeretnénk kérdezni, hol töltötte az

éjszakát. – Otthon, a családommal – feleltem tömören és nyugalommal. A kérdező jó tíz másodpercig nézett a szemembe, én pedig vissza. – Rendben van, elfogadjuk. Azt meg tudná nekünk mondani, hogy az ismerősei, vagy akár a tanítványai közül ki lenne képes a szovjet állam ilyen durva megcsúfolására? – Nem tudnék megnevezni senkit, aki ilyesmire képes lenne. Ez valóban felháborító – válaszolom szinte azonnal, majd folytatom. – Nem lehetett épeszű, aki ezt tette, mert ha igen, tudhatta volna, hogy rettenetes bajba taszítja a falu népét. Lehet, hogy csak egy öngyújtóval szórakozott, de valójában magával a kiismerhetetlen tűzzel játszott. – Öngyújtót mondott? – vágott szavamba a nyomozó tiszt. – Honnan tudja ezt, Fábián elvtárs? – Nem tudok semmit, csak sejtem, hogy így történhetett. – Rendben, Fábián elvtárs – felelte, s nézett ismét a szemembe hosszasan, mintha csak a legcsekélyebb zavar jeleit kereste volna benne. – Most elmehet, de ha szükségünk lesz önre, ismét keressük.

A nyomozás másnap, a november 7-ikei ünnepen sem szünetelt. Járták egyfolytában a falut, szaglásztak mindenütt, de az iskolában különösképpen. A kollégák után a tanulók következtek, s egyikük elárulta, hogy felőlem is kérdezték. Nevezetesen arról, hogy nem próbáltam-e őket – bármikor – hasonló államellenes akciókra buzdítani. Bizonyítékot azonban nem, de még csak alaposabb gyanúra utaló értesülést sem tudtak szerezni. A falu hallgatott. Úgy két hét elteltével a járási lapban megjelent a főügyésznek egy tájékoztatója, amelyben összefoglalta a felderítetlen ügy okait és tanulságait. A cikkben elmondta, hogy a múlt rendszer árnyéka még mindig kísért, de külön kitért a pedagógustársadalom ideológiai képzésének és politikai éberségének hiányosságaira, majd bírálattal illette a magyar nemzetiségű lakosságnak a szovjet államrend bírálóival szemben tanúsított közömbös magatartását. Én ezt a zászlóégetés ügyét másként magyaráztam volna. Az embereknek 1989-ben nagyon elegük volt már a Nagy Októberi Szocialista Forradalomból, s valakinek azon az éjszakán – nem sejthető, honnan kapott megerősítést – betelhetett a pohár. Egy magányos, elszánt őrült tehetett csak ilyet. Mert ha a legcsekélyebb szervezkedés lett volna mögötte, előbb-utóbb kipukkadt volna valahol.

De ezzel még nincs vége. Néhány hete az egyik tizenhét éves fiú unokám a dolgozószobámban kezébe vett egy közepes méretű, aranyrojtos, dupla selyemből készült asztali zászlót. – Nagyapa, ezt nekem adod? – kérdezte szemében azzal az őszinte csillogással, amelyre nem szoktunk nemet mondani. Nehéz szívvel ugyan, de most ezt kellett tennem mégis. – Nem

adhatom neked, Balázskám, mert én azt Wittner Máriától kaptam. Az unokámat meglepte a válasz, kérdőn nézett rám. – Úgy látom, nem tudod, ki az a Wittner Mária. Így van? A gyerek bólintott. – Most csak annyit mondok, hogy az a nő az 1956-os magyar szabadságharc ma is nagy tiszteletben álló hőse. De tudod mit? Kezed ügyében van egyfolytában az okosod, nézz utána, nem fogod megbánni, aztán meg neked ez kis feladat, semmiség. A fiú bólintott, s mielőtt visszatette volna a zászlót a helyére, felfedezte, hogy a karcsú kis üvegajtós szekrényke tetején, amelyben plakettjeimet, egyéb elismeréseimet tartom, van egy összehajtogatott, nagyobb méretű nemzeti színű lobogó is. – Az viszont a tied lehet – szóltam vigasztalólag. A gyerek kézbe vette, kibontotta, nézte egy darabig, majd vállára terítette, ahogy jeles sportolóink szokták győzelmeik alkalmával. – Arra viszont megkérlek – fordultam hozzá –, hogy közterületen, ahol sokan látnák – sem Váriban, sem Beregszászban –, ne tedd ezt. Jól tudod, hogy Kárpátalján nem csak mi, magyarok élünk. Sokkal többen vannak, akiknek a sárga-kék lobogó a mindenük. Ők nem örülnének neki. Ebben a háborús helyzetben nem kell fölöslegesen provokálni az ukránokat, mert komoly baj keletkezhet belőle. Én örömmel adom. Vidd haza, ha igazán kedves neked, és őrizd, ameddig csak teheted. Talán eljön majd az alkalom, amikor kibonthatod.

Kenyeres Mária

KÉRDŐJELEK

Aki hazát cserél – szívet is cseréljen?
Tőrként hasít szívembe a vád:
ha szívemet adom – nem élek,
hazámban pedig… már nincs tovább.
Otthonról haza majd hogy érek?
Odaát is lesz tavasz, virág?
Magyarul élek és beszélek,
de a táj még mogorván rám kiált.
Ott és itt egy vérből valók,
két haza, egy nyelv, de két világ.
Ott éljek rettegő magányban?
Itt legyek új sorsú „Gyere hát”?
Kérdőjel, pont, vagy csak szeszély ez?
Sorsdöntő végtelen utazás?

Könnyek közt motyogott Miatyánk,
magyarul kimondott „megyek át”.
Testembe költözött rettegés
minden nap az otthon ölében,
riadó dallamú netovább,
élet a félelem völgyében.
Csak holnap? Vagy még ma menjek el?
Maradjak? Hátha már nincs tovább.
Életem összetört romjai:
bőröndbe szuszakolt „Rajta hát!”
Aki hazát cserél – szívet is cseréljen.
Cseréltem földet, de nem hazát.
Szívembe vésztem az emléked,
meseszép kárpáti múlt világ.

2022. április 6. Budapest

Kőszeghy Elemér

(A SZÉLNEK)

a szélnek nem kell útlevél,
és nem kell az a fellegeknek.
csak int a sors és bárhová
a légben odaseregelnek.

a madarak sem várnak rá,
hogy kész legyen egy dokumentum,
oda szállnak, hol beköszön
az épp legkedvesebb momentum.

a bogárnak sincs címeres,
jó pénzért kapható papírja,
hová éppen kedve szottyan,
a földbe házát beletúrja.

a mag sem várja, hogy kikért
úti papírjait kezeljék,
repül, hol életet remél,
fajtájának a szebb jövőjét.

paszporttal csak az ember jár,
zárja be testét kalodába,
s lelkesen tapsol, hogy övé
világunk legvakabb világa.

(ANYÁM A FÖLDÖN A LEGSZEBB)

anyám a földön a legszebb,
apám a legeslegerősebb.
anyám legjobb és igaz nő,
apám ősömnél is ősebb.

anyám a huzattól szenved,
apám a szagokkal harcol,
mindkettő csúnyán köhécsel,
mindkettő simítja arcom.

voltak, és nincsen már szépség,
s nincs már a délceg erő sem.
porszemek lettek az énrám
hűen vigyázó esőben.

mindketten éltek és haltak,
mi voltunk nekik a minden:
a három erős s szép gyermek,
s titokban biztos az Isten.

(HIDEG VAN KINT)

hideg van kint,
rémisztő hideg,
kutakodom emlékeimben,
meleget csak egykor volt iskolám
falai között remélek.
belépek hát.
orromban egyből ágyat vet
a krétapor szaga,
fülemben a nagyszünetek moraja,
számban a forralt tej édes íze.
ujjaimra ismét tintafolt feszül.
hallom a csengőt,
mely folyosóra hív,
s azt is hallom,
mely órákra terel.
és látom a tanáraimat,
szemükkel mosolyognak,

kezükkel beszélnek.
és velük látom a világot,
a kémcsövek tömkelegét,
a megoldott feladványokat.
a meg nem oldottakat is.
s hallom, miként szidnak
avagy dicsérnek éppen.
és látom az osztálytársakat,
és látom a sorsukat.
azokét is, kik mára
végleg kijárták az élet iskoláját.
kezüket fogom,
kezemet fogják.
mert félünk.
mert érezzük,
bent egyre fogy a levegő.
ha maradunk,
belefulladunk az álmainkba.
menni kell!
ki a vak és vad világba.
még akkor is, ha sejtjük:
ott meg a dermesztő hideg
ölelhet minket halálra...

Gerzsenyi Gabriella

MACSKANYELV

Tóth Ida a gyomrának erős korgására lett figyelmes. Ránézett a faliórára, dél jócskán elmúlt. Akkor hát nem csoda, jelez a szervezet. Egy ideje jeleztek már a vállai is, a dereka, a nyaka, a térde, ám ezeket figyelmen kívül hagyta. Reggel hat óta ült az étkezőasztalnál a laptopjába temetkezve. Az előtte lévő tányéron belétől megfosztott kenyérhéj szikkadozott, apró csészében el nem kortyolt, kihűlt feketekávé. Úgy belemerült a böngészésbe, hogy megállt számára az idő.

Tóthné régóta vágyott társra. Ahogy megboldogult férje mondogatta annak idején: Iduka akkor is akar maga mellé valakit, amikor épp nem akar látni senkit. Tóth semmilyen háziállatot nem bírt elviselni, sem szőröst, sem tollast, sem csupaszt. Megrögzött állatvédő (és vegetáriánus) lévén sok bosszúságot okozott feleségének, aki előbb egy kutya ötletével próbálkozott, majd apránként engedett az igényeiből, és végül egy aranyhörcsöggel is megelégedett volna. Mindhiába.

Tóth halála után aztán Idában feléledt a vágy egy házikedvenc, mégpedig mindjárt egy nagytestű kutya iránt. Feltárcsázta férje egykori barátját, Artúrt, aki nyugalmazott ügyvédként eligazodott a jogszabályok útvesztőjében. Artúr útmutatásai alapján aztán nekilátott tájékozódni a lehetőségekről, a kutyatartással járó terhekről és kötelességekről.

Ida mindenekelőtt átalakíttatta a kertjét, hogy leendő kutyája számára megfelelő életteret és szabadságot tudjon biztosítani. A láncon tartás szóba sem jöhetett, így a kerítést is meg kellett erősíteni, nehogy a blöki elkóboroljon. Tűzijáték, petárdázás nemigen fordult elő a faluban, amitől félhet és ami miatt megszökhet a jámbor eb. Viharok idején meg igyekszik majd odahaza tartózkodni és beengedni őkelmét a házba.

Két pórázt vásárolt: a rövidebbet az esti sétákra, a másikat (ami a kutya által majd jó hosszúra kihúzható) a közeli erdei kirándulásokra. Nem akart szabálysértést elkövetni a póráz nélküli sétákkal vagy csatangoltatással. Beszerzett egy szájkosarat, mivel a hétvégi piacra busszal járt, ám a kutyust csak pórázzal és szájkosárral viheti majd fel a járműre. Hogy köztisztasági szabálysértésért se vonhassák felelősségre, minden kabátjának és szvetterének a zsebébe három-három nejlonzacskót gyűrt: ezekkel könnyű lesz összeszedni a közterületen elpotyogtatott kutyapiszkot.

A jószomszédi viszony tartóssága érdekében nemcsak három közvetlen szomszédját kereste fel, de az utcában valamivel távolabb lakókat is. Megosztotta velük a tervét, és együttműködéséről biztosította őket arra az esetre, ha a kutya túl hangos vagy gyakori ugatással zavarná a környék csendjét és nyugalmát. Ezzel a dolog méregfogát kihúzottnak vélte, és elkerülhetőnek látta, hogy bárki az esetleges ugatás miatt az állatvédelmi hatósághoz, a jegyzőhöz vagy a bírósághoz forduljon. Ugyancsak özvegy hátsó szomszédja, az Idánál valamivel idősebb Lenke néni készségesen ajánlkozott kutyaszitternek szükség esetére. Így a napi egyszeri kötelező ellenőrzés is biztosított lesz.

Más, esetleg büntetőjogi következménytől aligha kellett Idának tartania megálmodott kutyusa miatt. Nem tervezte a kutya kereskedelmi jellegű szaporítását, sem állatviadalok látogatását (már a civakodó galambok láttán is elfordította a fejét), sem az állat elűzését vagy elhagyott területen magára hagyását.

A vásárlás nagy napjának közeledtével már csak az egészségügyi és adminisztrációs teendőkről kellett tájékozódnia. A helyi önkormányzat illetékese felvilágosította az ebrendészeti nyilvántartásba vétel és a transzponder beültetésének kötelezettségéről. A transzponder okozott Idának némi fejfájást, de az online telefonkönyvből felhívott állatorvos meggyőzte róla, hogy a mikrochip néven ismert parányi kapszula beültetése a kutya nyakába semmiféle fájdalommal nem jár. Ida ismeretlenül is hálás volt az orvosnak. A légynek sem tudott volna ártani, és izzó gyűlölettel gondolt azokra, akik akár börtönbüntetéssel is sújtható állatkínzást követnek el.

Előző három havi nyugdíjából lecsípett egy-egy kisebb összeget, hogy ne okozzon gondot, amikor esedékessé válik az oltások (különösképp a veszettség elleni oltás) beadatása, a féreghajtó kezelés igénybevétele és az éves ebrendészeti hozzájárulás befizetése.

A menhelyek oldalához érve szünetet tartott. Becsukta a laptopot, és a kamrába ment, hogy összeüssön valami könnyű ebédet. Egy kis csomag száraztésztát és egy dobozka tejszínt vett a kezébe, amikor megakadt a szeme egy hosszú, téglalap alakú dobozon. Az élére fordulva állt, a falhoz lapulva, bizonyára ezért nem vette eddig észre. Macskanyelv volt. Ezt bizony még a férje kapta tavalyelőtt a névnapjára, ám a magas vércukorszintje miatt már nem volt szabad megennie.

Ida letette a tésztát és a tejszínt, helyettük megfogta a csokoládésdobozt. Kissé elmosódtak már a szavatossági időt jelző számok, de az évet kivehette, és látta, hogy tavaly lejárt. Nézte hosszan, merengve a dobozon lévő macskát. Hegyes fülei voltak, fehér-barna bundája, élénk tekintete. Elképzelte, milyen puha lehet.

Agyában megelevenedtek gyermekkori emlékei, amikor a szomszédék cicája naphosszat náluk tanyázott, hagyta magát kényeztetni, belegömbölyödött a kislány-Ida ölébe, dorombolt neki. Még sétálni is magával vihette egy fedeles kosárban. Gyakran fogott egeret, s zsákmányával nem is a gazdájának, hanem neki, Idának dicsekedett el. Amikor a szomszédék beköltöztek a városba, s a macskát is magukkal vitték, Ida hetekig siratta, vigasztalhatatlanul.

Megcsóválta a fejét, visszatette a dobozt a polcra és kilépett a kamrából. Visszaült az asztalhoz és újra felnyitotta a laptop fedelét. Apróhirdetést tett fel az internetre eladó szájkosárról, két pórázról, nyakörvről, kutyaólról. Ezután felhívta a falusi önkormányzat illetékesét, a kedves állatorvost és Artúrt, az ügyvédet. Mindnek elmondta, hogy tévedés történt, amit a kutyáról korábban megbeszéltek, már nem aktuális.

EGGYÉ NŐTT A FÁVAL

A disznóólból kifelé tartva kis híján beleütközött fejével a nagyapja nadrágzsebébe. Hatévesen addig ért fel. Szerette volna ezt a találkozást elkerülni. A nadrág bal zsebe kulcscsomótól dudorodott ki, a jobb zsebében szilvák rejtőztek. Most érett a rózsaszín ringló. A gyerek szájában összefutott a nyál, mert nagyon vágyott egyet enni az édes, lédús gömbökből. De nem tudott megszólalni. Úgy érezte magát, mint akit nyalókalopáson kaptak.

Ámbár Joli mama egyszer csakugyan nyalókalopáson kapta a Vérke-parti boltban, és még akkor sem volt ennyire zavarban. Némán tűrte, hogy odahaza a nagyanyja háromszor-négyszer végigsuhintson rajta a mogyorófavesszővel. Csípett nagyon, sajgott utána a bőre, de csak azért sem sírt. Senki nem volt a közelben, akitől vigasztalást remélhetett, így aztán haszontalan időtöltésnek tűnt a sírás. Most zavarában elpityeredhetett volna, de inkább visszanyelte a könnyeit. Örült, hogy Lacika mögötte állt, és nem láthatta az arcát.

Amikor nyár elején a fiú először jött át a kertjükbe, a kislány érezte: eldőlt minden, utolérte a szerelem. Lacika csinos volt és nagyon bátor. A legeslegbátrabb a másodikosok között, ebben minden elsős lány egyetértett. Sőt, még a fiúk is. A hajóhintát Lacika olyan magasra hajtotta, hogy lecsíp-

hettek a szilvafa leveleiből. Lacika nem félt felmászni a farakás legtetejére, majd onnan leugrani. Jutalmul adott neki egy érmet az apja gyűjteményéből. Nemrégiben Lacika megvédte a szomszédék kutyájától, Tigristől, holott a kutya nem véletlenül kapta a nevét. Többször mondta, hogy megvédené egy medvétől is. Akár az egész szovjet hadseregtől.

A kislány leste az alkalmat, hogy szerelmét megvallja. Mert hiába nyilvánvaló, ki is kell azt mondani. Bátran, a szemébe. Ez biztosan tetszeni fog a fiúnak. A forró délután kitűnőnek mutatkozott a vallomás megtételére. Helyszínül a disznóólat választotta, melyben állatok helyett már csak használaton kívüli gyerekjátékokat és kerti szerszámokat tartottak. Belenézett a Lacika meleg barna szemébe, és kimondta. Nem is mondta, sóhajtotta. Közben úgy pirult feje búbjától a lábujja hegyéig, mintha órákig időzött volna a tűző napon.

Ám hiába remélte, hogy a nagyapja itt nem fogja őket megzavarni. Az öreg mindenütt megjelent, benne élt a ház és a kert valamennyi szegletében. Ha a pincébe ment murkóért a kislány, nagyapját ott találta a hordók között. A kút mellett láthatta, hogy az öreg vizet húz. Végigfutott a járdán, nagyapja a barackfát metszegette. A hátsó fáskamrában baltával aprította a hasábokat gyújtósnak.

A gyerek csak állt megszeppenve. Meglepetésére azonban a nagyapja nem csodálkozott, nem kérdezte, miért időztek a disznóólban. Két szilvát vett elő a jobb zsebéből. Az egyiket az unokájának, a másikat Lacikának nyújtotta, majd hátrakulcsolt kézzel elballagott az ól túloldalán magasodó körtefa felé.

*

Az asszony egy darabig tűnődve nézte a vakolatát és cserepeit vesztett disznóólat. Tekintete továbbvándorolt az ólról a járdára, onnan a körtefára. A fa egyik fele még élt, gyümölcsök csüngtek rajta. Tudta, hogy a fán nem érnek be a pergamenkörték, leszedés után még hetekig sorakoztak Joli mama konyhaszekrényének tetején. A fa másik oldalán lévő vastag ág már elszáradt, élettelenül meredt a levegőbe. Kis gallyai mint görcsbe rándult, szigorú ujjak mutattak a kert és az ég különböző pontjaira. Nagyapja a két ág között ült, teste már eggyé nőtt a fával, de az arcát tisztán kivehette. Őt nézte. Az asszony elmosolyodott, és apró biccentéssel üdvözölte az öreget. Azután a házigazdához fordult. Megköszönte, hogy ismeretlenül is beengedte a kertjébe, és elindult a nagykapu irányába. Két gyereke már odakint lármázott, s az utca végén álló fagylaltosbódé felé terelgették az apjukat.

Oláh András

KÜLDETÉSBEN

(Beszélgetés a 70 éves Dupka Györggyel)

– Ügyesen időzítetted a születésedet… Már az anyaméhben is ennyire izgatott az irodalom és József Attila versvilága? Milyen érzés, hogy a születésnapi gyertyagyújtáskor egyidejűleg a költészet napját is ünnepelheted? Befolyásolta ez a véletlen egybeesés az irodalom iránti érdeklődésedet? Mi volt az, ami az irodalom felé terelt? Mikor kezdtél alkotni?

– 1952. április 11-én születtem Kárpátalján, a Nagyszőlősi járási (egykori Ugocsa megyei) Tiszabökény községben. Földműves kolhozista családban nőttem fel. Édesapám, id. *Dupka György* (1927) római katolikus vallású, földműves, kolhoztag volt, édesanyám, *Kárpáthy Irén (1931)* görögkatolikus vallású, óvónő és varrónő. Hárman voltunk testvérek. Katalin (1953) Budapesten él. András (1955) nemrég elhunyt. Amellett, hogy – mint minden kárpátaljai gyereknek – már igen korán ki kellett vennem a részem a falusi munkákból, lehetőséget kaptam az olvasásra is, így szinte minden kezembe került könyvet elolvastam, ami a falunkban fellelhető volt. Magyartanárom, *Fórizs Emma* volt, aki elsőként felfedezte, hogy nyitott és kíváncsi vagyok a világra és az írott szóra. Külön foglalkozott velem, ma is nagy szeretettel gondolok rá. Amikor az első verseimet megírtam, emlékszem, nagyon büszke volt. Tőle tudtam meg, hogy születésnapom egybeesik József Attila költő születésnapjával, hiszen akkor már a tankönyvünkben is jelen volt egy-egy versével. Így neki köszönhetően fokozatosan ismerkedtem meg a nagy magyar költő versvilágával is.

Amikor Tiszabökényben befejeztem az általános iskolát, ezt követően a tiszapéterfalvai középiskola diákja lettem, ahol a későbbiekben érettségiztem. Ez már egy egészen más környezet volt, amellett, hogy nagyobb volt az elvárás a diákokkal szemben, mint szülőfalumban, a lehetőségek tára is bővült. Az itteni magyartanáromnak, *Megyeri Irénkének* köszönhetően részt vehettem az általa vezetett irodalmi önképzőkör tehetséggondozó foglalkozásain. Itt ismerkedtem meg az ugyancsak tollforgató nagypaládi *Balla Terézzel* és a feketeardai *Peleskei Jenővel*. A tanárnő buzdítására bekapcsolódtam a faliújság szerkesztésébe, közreműködtem az első költészet

napi szám elkészítésében, amely verseimnek először adott fórumot. Ezt követően diáktársaim bökényi költőként, az irigykedők pedig pénzköltőként, csirkeköltőként csúfoltak. Mindez nem szegte versíró kedvemet, sőt egyre mélyebben tanulmányoztam József Attila líráját. Megjegyzem, a későbbiekben is végigkísérte versíró, irodalomszervezői pályakezdésemet. 1974-ben az időközben megszűnt Forrás Stúdió helyébe a *Kárpáti Igaz Szó* mellett létrejött József Attila Irodalmi Stúdió foglalkozásaira először magyar szakos diákként is eljártam, a tagok társaságában publikáltam. A József Attila Stúdió több gyűjteményében (*Szivárványszínben,* 1977; *Lendület,* 1982) verseimmel szerepeltem. Első versgyűjteményem a József Attila Irodalmi Stúdió Kiskönyvtára sorozatban *Ikarusz éneke* címmel 1979-ben jelent meg.

Fontosnak tartom azt is megemlíteni, hogy 1981. december 20-ától a József Attila Irodalmi Stúdiót egy kollektív szerv, egy három tagú elnökség irányította. Ennek tagjai: *Balla D. Károly, Horváth Sándor.* Így lettem harmadikként társelnök. Vezetésünkkel alapvetően megváltoztattuk az irodalmi csoportosulás addigi tevékenységét. A régit merőben új látásmód váltotta fel. Ez a további publikációkban is kimutatható. Kikerültünk a közvetlen pártirányítás alól, amely a tagjainkat pártos írások megfogalmazására kötelezte. A korábbi feszültséget szabadabb társadalmi légkör oldotta fel. Sikerült például az egykor szilenciumra ítélt Forrás-tagok közösségünkbe történő integrálása. Mások mellett *Vári Fábián László, Fodor Géza, Zselicki József, Balla Teréz* versei és egyéb írásai megjelenhettek a stúdió *Lendület* című fórumában. Majd a Kárpáti Kiadó munkatársaként a *Kárpáti Kalendáriumban* felújítottam a József Attila Irodalmi Stúdió, későbbiekben Alkotóközösség irodalmi mellékletét, ezen kívül mint szerkesztő és szerző négy almanch kiadásában (*Évgyűrűk 1987, Évgyűrük'88, Évgyűrűk'89, Évgyűrűk'90*) segédkeztem. Ez a kiadvány az alkotóközösségbe tömörült költők, prózaírók, műfordítók és más alkotók műveit tartalmazza.

Irodalmi rendezvényeinken az elsők között kezdeményeztük a József Attila születésnapjához kötődő magyar költészet napi rendezvények lebonyolítását, előadóestekkel, verses kiadvány-bemutatókkal, költőtalálkozókkal tisztelegtünk a magyar líra előtt. 1987 augusztusában a József Attila Irodalmi Stúdió vezetősége egyhangúlag támogatta *Bagu Balázs* tagtársunknak, helytörténésznek, a Bátyúi Középiskola magyar szakos tanárának kezdeményezését, hogy József Attila születésnapján, április 11-én indítsuk el a magyar iskolák vers- és prózamondó versenyét. Irodalmi életünk kiemelkedő eseményének számít az 1988. április 11–22-e közti periódus.

Bagu Balázs barátunk és csapatának szervezésében sikerült megrendezni a Bátyúi Középiskolában az I. Költészetnapi Rendezvényt, amelyen 10 iskola 24 tanulója vett részt. Emlékezetes számomra is, hogy a döntőbe jutott tanulókat a következő összetételű zsűri értékelte: *Balla D. Károly, Horváth Sándor, Vári Fábián László, Fedinec Csilla* és jómagam. Közreműködött *Ivaskovics József* versénéklő Impulzus (Ivaskovics-trió) együttese.

1988. április 11-én a II. Költészetnapi Rendezvényt ismét a Bátyúi Középiskolában tartottuk meg. A zsűri tagjai: *Kozma András/Endre* (elnök), *Tárczy Andor, Bimba Ferenc, Móricz Kálmán* és szerény személyem. Mint zsűritag, és mint a Kárpáti Kiadó szerkesztője, ekkor vetettem fel *Bagu Balázsnak* és szervezőtársának (*Tuba Magdolnának*): legközelebb miért ne lehetne megyénk valamennyi iskoláját bevonni a versenybe?

1992. április 11-én a IV. Költészetnapi Rendezvény szintén Bátyúban zajlott le. A zsűri tagjai: *Balla D. Károly, dr. Czine Mihály, Horváth Sándor, Kállai Eszter, Mankovits Tamás, Réti Árpád, Zöld Ferenc, dr. Széplaki György* és én.

Nemrég a kezembe került a *Közoktatás* 1994/1. száma, amelyben *Bagu Balázs* közölte a Bátyúi Költészeti Napok emlékkönyvének bejegyzéseit, közte az enyémet is, amely így hangzik: *„Adja Isten, hogy ez a szép versmondó hagyomány tovább éljen általunk és unokáink által, hogy ajkunkon tovább virágozzék a szép magyar szó.”* A továbbiakban a költészet napi rendezvények szervezését a ’90-es évek elején alakult Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség vette át.

Üdvözlendőnek tartom, hogy a józsefattilások által 33 évvel ezelőtt elindított kezdeményezést, a magyar líra ünnepének hagyományát 2020–21-ben a koronavírus, és az év folyamán kitört orosz-ukrán háborús konfliktus sem tudta megakadályozni, a szervezők leleményességének tudható be, hogy az ünnepi rendezvények a felhívásra reagáló iskolások részvételével az online térben zajlottak.

– Említetted, hogy középiskolásként vetetted papírra az első verseket. Mi inspirált az írásra? Hogyan tudtál bekapcsolódni a kárpátaljai irodalmi életbe? Kikkel dolgoztál együtt? Milyen kihívásokkal szembesültél pályakezdő alkotóként?

– Az irodalom iránti érdeklődésemet 1968 őszén a péterfalvi középiskolában lezajlott egyik rendhagyó irodalomóra indította el. Ugyanis *Megyeri Irén* tanárnő meghívására iskolánkba látogatott *Kovács Vilmos* (1927–1977), jeles kárpátaljai költőnk és *Mihajlo Tomcsányij* (1914–1975) ismert ruszin-ukrán író. Azt hiszem, az volt a fordulópont az életemben, ekkor tudatosult bennem, hogy az irodalom közelségében akarok élni. Az

első írásaimat a helyi iskolai faliújságban publikálták, ezt megmutattam *Kovács Vilmosnak,* aki meghívott az akkor Ungváron alakult Forrás Ifjúsági Stúdió soron következő találkozójára. Írásos meghívó *Stumpf Béni* (*S. Benedek András)* költő aláírásával érkezett. Felejthetetlen eseményként gondolok az első ungvári összejövetelre, mely az egykori vármegyeházában székelő írószövetség klubjában volt. Ekkorra már kialakult egy kemény mag a *Kárpátontúli Ifjúság* című lap és a magyar kiadás felelős szerkesztője, *Fejes János* mellett, akinek irodája ebben az épületben volt. A hetilap fordítógárdájához tartozott mások mellett *Balla Gyula, Zselicki József* is. Utóbbi a Forrás Ifjúsági Stúdió elnöke lett. Ezen kívül itt működött a Kárpáti Kiadó szerkesztősége, ahol *Kovács Vilmos* is dolgozott. Először itt hallottam az 1966-ban indult *Együtt* című gépiratos folyóiratról, amit a kommunista párt helyi éber őrei betiltottak.

A stúdiófoglalkozásoknak köszönhetően ismerkedtem meg *Vári Fábián Lászlóval, Füzesi Magdával, Fodor Gézával, Zselicky Józseffel, S. Benedek Andrással, Punykó Máriával, Györke Lászlóval, Balla Gyulával* és másokkal, akikkel egy életre szóló barátságot kötöttünk. Eközben próza- és verselemzésekkel foglalkoztunk. A meghívott előadók közül *Gortvay Erzsébet* és *Fodó Sándor* egyetemi tanárokra emlékszem. Igyekeztünk fejleszteni alapműveltségünket, különösen a néprajzi vonatkozású dolgok érdekeltek minket, hiszen a nagy többség falusi származású volt. *Kovács Vilmos* vetette fel, ahogyan ő mondta, az „irodalmiaskodás" mellett néprajzi kérdésekkel is kellene foglalkoznunk: ballada- és népdalkutatással, illetve a vidékünkhöz köthető legendákkal. A nyári kirándulások, valamint a falujáró biciklitúrák alkalmával magnókkal kezdtük el gyűjteni a néprajzi anyagokat. Én *Stumpf Bénitől* kaptam egy nagy táskamagnót, ezzel kerestem fel szülőfalumban, Tiszabökényben mások mellett *Páva Sándor* nótafát, citerafaragó mestert, és Farkasfalván a helyi nótafákat, adatközlőket. Majd a *Kovács Vilmos* és *S. Benedek András* által összeállított *Kárpáti Kalendárium* 1971-es *Irodalmi Melléklete* közölt válogatást *Balla Teréz, Horváth Gyula, Györke László, Vári Fábián László, Zselicki József* és a saját gyűjtésemből. Büszkén említhetem, hogy a legtöbb népballadát az én gyűjtésemből közölték. Itt jegyezném meg, hogy a *Vári Fábián László* rendszerváltás után három kiadást is megért *Vannak ringó bölcsők* című balladagyűjteménye is tartalmazza ezeket. Szóval kialakult egy baráti társaság, és vártuk a minden hónapban meghirdetett összejöveteleket Ungváron.

Az akkor kialakult irodalmi életünkről először adott hiteles hírt a *Kárpáti Kalendárium* 1969-es évkönyve, amelyben *Zselicki József,* a Forrás Ifjúsági

Stúdió elnöke rövid beszámolót közölt a stúdió megszervezéséről, céljairól, kezdeti eredményeiről, tagjairól. Ebből idézek: *„A jelentkező fiatal tollforgatók tehetséggondozása céljából az ungvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tanuló fiatal költőknek és íróknak (Benedek András, Balla Gyula, Györke László) közreműködésével 1967 novemberében a Kárpátontúli Ifjúság c. területi lap szerkesztősége keretében megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió. A Stúdió havonta tartja összejövetelét. A foglalkozásokon a beérkezett írásokat vitatjuk meg, és minden alkalommal egy-egy elméleti kérdést is megtárgyalunk... Munkatervünkben helyet kapott a zene, a publicisztika és a képzőművészet. Csak rövid ideje működik a Forrás Ifjúsági Stúdió, de máris szép sikereket könyvelhetünk el. A fokozatos fejlődés folytán a Stúdió egyes tagjai: Fodor Géza, Fábián László, Füzesi Magda, Peleskei Jenő, Dupka György már több ízben publikáltak a Kárpátontúli Ifjúságban és a Kárpáti Igaz Szóban. És előreláthatólag a további fejlődés sem marad el. A Stúdió tagjainak vezetésével a területen több helyen alakultak irodalmi- és olvasókörök. A jövőben a Stúdió bővíteni szeretné szerepkörét, hogy még eredményesebben egyengesse a terület alkotó ifjúságának útját.”*

Az idősebb írótársak biztatására 1968-tól kezdtem el folyamatosan publikálni. Első verseim a *Kárpátontúli Ifjúságban*, majd a *Kárpáti Igaz Szóban* és a beregszászi *Vörös Zászlóban*, valamint a *Kárpáti Kalendárium* irodalmi mellékleteiben jelentek meg. Javaslatukra fizettük elő a *Tiszatáj*, az *Új Írás*, az *Alföld*, a *Kortárs,* a *Nagyvilág*, az *Élet és Irodalom* sorra megjelenő számait, és más kiadványokhoz is hozzájutottunk. Alapvetően akkor döbbentünk rá, hogy a szovjet oktatás nem sokat ér az úgynevezett magyarságismeretek terén. Csak a szovjet, szemellenzős propagandát terjesztették. A Forrás Stúdió foglalkozásain ismertük meg *Ady Endre* vagy *József Attila, Illyés Gyula* igazi, emberarcú költészetét, de *Nagy László, Juhász Ferenc, Ratkó József, Váci Mihály* verseit is elemeztük, mert el akartunk lesni tőlük néhány mesterségbeli fogást. Mentoraink olyan gondolkodás felé tereltek minket, legfiatalabbakat, amely a szülőföldhöz, de egyszerre az egyetemes magyar művelődéshez való kötődést is szorgalmazta. Azonban a szomszédos népekre, így a helyi ukrán kortárs írókra (*Jurij Skrobinec* műfordítóra, *Petro Szkunc* költőre, *Ivan Csendej* íróra és másokra) is felhívták a figyelmünket, akikkel később személyesen is megismerkedtem. Tudatosult bennünk, hogy ebből a közös örökségből kell ihletet merítenünk. A Forrás Stúdió műhelymunkái kinyitották a világot előttünk. Ráébredtünk, hogy még van hová fejlődnünk. És ekkor kezdett kialakulni bennünk egyfajta hivatástudat.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy egyidőben két irodalmi műhely is működött. A már említett ungvári Forrás Stúdión kívül gyakran megfordultunk Beregszászban is, ahol a járási lap mellett újjászervezték a beregi Irodalmi Stúdiót. *Csanádi György* főszerkesztő engedélyével, *Balogh Miklós* körvezetővel *Drávai Gizella, Horváth Anna, Sütő Kálmán, Kecskés Béla* is előszeretettel foglakozott velünk, gyarapították ismereteinket, a lap irodalmi mellékletében közölték verseinket.

– Ez már a szovjet-rendszer brezsnyevi korszaka. Hogyan tudtatok megbirkózni a rátok nehezedő politikai nyomással? Hogyan tudtátok életben tartani a kárpátaljai magyar irodalmat?

– Érettségi után – mivel akkor nem vettek fel az egyetemre –, 1969–1970-ben fizikai munkát végeztem: voltam a tiszapéterfalvai Határőr Agrárcégnél dohánytermesztő, kosárfonó, a tiszaújlaki sütödében pék, az Odessza megyei Kotovszki járásban idénymunkás. 1970 májusában részt vettem a tiszai árvízkárok helyreállítási munkálataiban (a folyó árhulláma családi portánkat is elárasztotta). Azok egészen más idők voltak, teljesen másként indult egy fiatal élete, mint manapság.

Amire tisztán emlékszem: nem akartam katonának menni, de kötelező volt. Tatárföldre, majd Penza környékére kerültem. Innen már a kapcsolattartás is nehézkes volt, a posta eléggé lassan működött ilyen távolságokban. Szinte nem is tudtam, mi történik eközben itthon. Ekkoriban már feléledt a reformkommunista *Kovács Vilmos* és a párt hű katonája, *Balla László* közötti ideológiai, szemléletbéli ellentét, a Forrás Stúdiót is ekkor érték támadások, ekkor születtek a kárpátaljai magyarság sérelmeit tartalmazó beadványok stb., amelyek már a Forrás-tagok által generált magyar polgárjogi mozgalomhoz köthetők.

Ezt közvetlenül is megtapasztaltam, amikor párhetes szabadságra hazaengedtek, és a nálunk vendégségben tartózkodó *Vári Fábián Lászlóval* aznap, 1971. augusztus 20-án együtt döbbenten olvastuk a *Kárpáti Igaz Szóban* leközölt *Elidegenedés* című szerkesztőségi cikket. Megjegyzem: a későbbiekben kiderült, hogy ennek *Balla László* főszerkesztő volt a szerzője. Próbáltam az elkeseredett Laci barátomat vigasztalni, hogy az idő majd helyre rak mindent. De hívott a katonai sorkötelesség. A Forrás Stúdió és tagjai ellen indított támadás elszomorító és lehangoló tudatában tértem vissza katonai állomáshelyemre. Az 1971–1973 közti *Forrás–Kovács–Stumpf–Balla* között kialakult szellemi összecsapásokról az elsők között *Füzesi Magdától, Drávai Gizella* tanárnőtől és másoktól kapott levelekből értesültem,

eléggé hézagosan, mert ilyen tartalmú levelet egyre ritkábban kaptam. Ezeket a harcokat én nem éltem át személyesen, mivel távol voltam, és ráadásul a kétéves tényleges katonai szolgálatra még kilenc hónapot ráhúztam, mert két héttel a leszerelésem előtt súlyos baleset, illetve szerencsétlenség ért: felső combcsonttörésem volt. Hazatérésem előtt 1973 augusztusában első kategóriás hadirokkantnak nyilvánítottak. Amikor leszereltem, akkor már a Forrás Stúdió nem működött. Ugyanis még 1971. május 22-én *Balla László* Ungváron megalapította a József Attila Irodalmi stúdiót a *Kárpáti Igaz Szó* megyei lap keretében a Forrás Stúdió helyett, amely jóformán 10 évig pártfelügyelet alatt (elnöke *Márkus Csaba*, a megyei lap helyettes főszerkesztője, *Erdélyi Gábor,* a lap kulturális rovatának vezetője), a brezsnyevi-szuszlovi irodalompolitika jegyében fejtette ki működését. Most már elmondható az is, hogy az 1971–1981 között keletkezett publikációk igen „fegyelmezettek" voltak, egyik magyarországi méltatónk „ünneplőbe öltözött" költőknek nevezte az alkotókat.

Gyökeres fordulat, szemléletbeli változás 1981–1987-ben következett be. Ekkor a *Balla Lászlóval*, pontosabban az édesapjával szembeforduló, *Balla D. Károly* törte meg a folyamatot, ekkor vette át a stúdió irányítását a háromtagú elnökség, *Balla D. Károly* mellett társelnök lett *Horváth Sándor* és jómagam. Irodalmi életünkben szerkezeti és minőségi változások történtek. A tagok száma közel 50-re gyarapodott, ebből közel 30-an publikáltak rendszeresen. Nagy előrelépésnek számított, hogy a 40 ezer példányban kiadott *Kárpáti Igaz Szó* hasábjain havonta megjelenő, kivágható formátumú irodalmi mellékletben, a *Lendületben* a szépirodalmi írásokon kívül irodalomtörténeti, szociográfiai, nyelvészeti és néprajzi dolgozatok jelenhettek meg. Ugyanilyen kivágható, összefűzhető könyv-formátumban 14 költő versesfüzete jutott el a 40 ezer lapolvasóhoz.

A nagyobb mozgástér kialakítása érdekében a glasznoszty, a peresztrojka hatására az irodalmi stúdiót újra megreformáltuk. Így 1988. január 30-án 50 taggal alakult meg Ungváron a József Attila Alkotóközösség, amely jelentősen túllépett az irodalmi kör keretein. A rendszerváltó nemzedék jeles képviselőiként vonultak vidékünk kultúrtörténetébe: *Árpa István, Bagu Balázs, Balla D. Károly* (elnök), *Balla László, Balla Teréz, Balog Géza, Balogh Balázs, Balog Béla, Barta Zoltán, Bartha Gusztáv, Barát Mihály, Behun János, Boldog János, Boniszlavszky Tibor, Bulecza Rozália, Bundovics Judit, Dalmay Árpád, Debreceni Mihály, Dupka György* (alelnök), *Erdélyi Tibor, Fedák László, Ferenczy Imre, Finta Éva, Fodor Géza, Fülöp Tekla, Füzesi Magda,*

Gortvay Erzsébet, Györke László, Horváth Anna, Horváth Sándor (alelnök), *Imre Sándor, Jánki Endre, Kádas Katalin, Keresztyén Balázs, Kovács Elemér, Keisz Gellért, Kőszeghy Elemér, Lusztig Károly, Magyar Éva, Móricz Kálmán, Matl Péter, Nagy Zoltán Mihály, Penckófer János, Penckóferné Punykó Mária, Skrobinec Jurij, Somi Nagy Zoltán, dr. Szöllősy Tibor, Tar Béla, Tárczy Andor, Tóth Károly, Tóth Lajos, Váradi-Sternberg János, Vári Fábián László, Zselicki József*. A Forrás-tagokat és a józsefattilásokat egyesítő Alkotóközösség fóruma a *Kárpáti Igaz Szóban* havonta egy alkalommal nyolc oldalon megjelenő *Új hajtás*, valamint az *Évgyűrűk* antológia volt. A szép reményekkel elindított Alkotóközösség három év elteltével sem vált jogi személlyé, mert időközben, 1989. január 21-én létrehoztuk a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) kezdeményező csoportját (*Balla László, Debreceni Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, Jánki Endre, Móricz Kálmán, Turóczy István, Varga Béla, Zselicki József*).

Szoros kapcsolatot alakítottunk ki az 1980-as évek második felében sorra alakult közművelődési körökkel, klubokkal, amelyek kulturális tevékenységünk bázisai, a később létrehozott első magyar érdekvédelmi szervezet fundamentumai voltak a magyarlakta településeken. Ezek közé tartozott a beregszászi Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub (vezetője *Dalmay Árpád* újságíró, helytörténész), a tiszapéterfalvi Móricz Zsigmond Magyar Irodalmi Klub (vezetője: *ifj. Kálmán Ferenc* tanító, helytörténész), az ungvári Drávai Gizella Kör (vezetője *Balla László* író, a megyei lap nyugalmazott főszerkesztője), a munkácsi II. Rákóczi Ferenc Kör (vezetője: *Vaszócsik Tilda* tanár), a técsői Hollósy Simon Kör (vezetője: *dr. Szöllősy Tibor* orvos, író, helytörténész), a gáti-derceni Kovács Vilmos Kör (vezetője: *Czébely Lajos* író, tanár), a nagyszőlősi Bartók Béla Művelődési Kör (vezetője *Keresztyén Balázs* tanár, író, helytörténész), az ungvári Magyar Társasklub (vezetője: *Tárczy Andor* újságíró, költő), a megyei szintű Mécs László Irodalmi Klub (vezetője *Pócs István* költő), a sárosoroszi Arany János Kör (vezetője *Bundovics Judit* író, újságíró), a bátyúi József Attila Kör (vezetője: *Bagu Balázs* tanár, helytörténész), a rahói Petőfi Művelődési Kör (vezetője: *Bilics Éva* pedagógus).

1989. február 26-án Ungváron jogi személyként megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, az első magyar érdekvédelmi szervezet, amelynek vezetősége lényegében az Alkotóközösség soraiból került ki: *Fodó Sándor* egykori egyetemi tanárom lett az elnöke, négy évig voltam mellette ügyvezető titkár, a körülmények úgy hozták, hogy irodalmárként én is kultúrpolitikus lettem. De ez már egy másik történet.

– Pályakezdőként verseket is írtál. Köteteid is jelentek meg. Aztán ez valamiért elmaradt. Mi történt? Más kihívások csábítottak el a költészet mellől?

– 1973-ban a leszerelésem után már nagyjából tisztában voltam irodalmi életünk harcaival, a megosztottsággal. Nem igazán találtam a helyem a kialakuló csoportok között. Az egy éves nagyszőlősi előkészítő tanfolyam után végre felvettek az egyetemre, így lettem magyar szakos diák, tanárom volt mások mellett *Gortvay Erzsébet* irodalomtörténész, *Fodó Sándor* előadó tanár, a legendás magyar polgárjogi harcos, ő volt a kárpátaljai magyar művelődés történetéről szóló diplomamunkám témavezetője, a Rákóczi-kutató *Váradi-Sternberg János* történészprofesszor ismertetett meg minket a magyar nép történetével.

Az egyetemen már működött egy Jurij Hojda nevét viselő ukrán stúdió, amelynek megalapítottuk a magyar szekcióját. Ekkoriban tanult az egyetemen *Fodor Géza, Debreceni Mihály, Horváth Sándor, Kovács Elemér, Orémus Kálmán* és még sorolhatnám. Velük együtt vettünk részt a csoport munkájában, amelynek az elnöke *Gortvay Erzsébet* volt, diákvezetője pedig én lettem. Persze ekkortájt is voltak parázs viták a kárpátaljai irodalmi életben. De sosem felejtem el, amikor a halálos betegségben szenvedő *Kovács Vilmost* az ungvári kórteremben *Fodor Gézával* meglátogattam, azt mondta nekünk: *„Elég volt ebből a széthúzásból, fogjatok össze, az idő nektek dolgozik”.* Néhány nap múlva *Fodó Sándor* segítő közreműködésével átszállították Budapestre, azonban életét ott sem tudták megmenteni az orvosok. Az egyetemi Hojda Stúdió magyar szekciójában a hangsúly főleg a műfordításon volt: prózákat, verseket igyekeztünk átültetni magyarra. Összebarátkoztunk kortárs ukrán költőkkel is. Így fedezett fel minket a *Kárpáti Igaz Szó,* és nemsokára felvettük a kapcsolatot a József Attila Irodalmi Stúdióval, bekapcsolódtunk rendezvényeibe, írásainkat megjelentettük a lap *Lendüle*t című irodalmi mellékletében, illetve a stúdió antológiáiban. Ekkor ismerkedtünk meg *Balla D. Károllyal*, aki ragaszkodott hozzánk, mert velünk jobban szót értett, mint a saját stúdióbéli társaival, bevont minket a József Attila Irodalmi Stúdió tevékenységébe. Teljesítve *Kovács Vilmos* végrendeletét, sorra csatlakoztak hozzánk az egykori Forrás-tagok, köztük *Vári Fábián László, Fodor Géza, Zselicki József* is. Azonban nemcsak irodalmi műhely voltunk már, hanem kulturális mindenes szerepet is betöltöttünk. Ekkoriban vettük fel a személyes kapcsolatot fiatal magyarországi írókkal, az írószövetséggel, próbálkoztunk a versek megzenésítésével, író-olvasó találkozókat szerveztünk, felfedeztük a fiatal képzőművészeket, támogattuk

Vidnyánszky Attila elgondolását, hogy a népszínház mellett egy igazi színházi társulatra is szükség van, és még sorolhatnám. Ebben az időben indultak el azok az események, kezdeményezések, amelyek alapjai lettek később, a rendszerváltás után kialakult kárpátaljai kulturális és irodalmi életnek.

A magyar szakos diploma megszerzése után 1979–86 között a *Kárpáti Igaz Szó* munkatársa lettem. A kötelező cikkek megírásán kívül gyakran jelentek meg a verseim, ám *Váradi-Sternberg János* történész hatására egyre elmélyültebben foglalkoztam vidékünk magyarságának múltjával. Közben *Gortvay Erzsébet* ösztökélésére összeállítottam első versesfüzetemet, ami az *Ikarusz éneke* címmel 1979-ben jelent meg, és amelyhez a tanárnő írt előszót. Tíz év elteltével a Kárpáti Kiadó gondozásában 1991-ben látott napvilágot a *Tavaszra születtem* című verseskötet. Ezt követően úgy éreztem, hogy abbahagyom a versírást, műfajt váltok, és a szovjet lágereket megjárt apám, valamint utamat egyengető professzor barátom biztatására történész leszek. Ebből az indíttatásból léptem a helyi szociográfia, helytörténet és művelődéstörténet feltáratlan területére. *Horváth Sándor* kollégámmal megírtuk első szociográfiánkat a kárpátaljai magyarokról. Ez *Múltunk s jelenünk* címmel 1987-ben a Kárpáti Kiadónál négyezer példányszámban jelent meg. *Balogh Edgár* nyomában járva az erdélyi író *Tíz nap Szegényországban* című riportsorozata és *Hét próba* című emlékirata alapján felkerestük azokat a felső-tiszaháti magyar községeket, amelyekről több mint fél évszázada, a csehszlovák polgári köztársaság idején szociográfiai felméréseket készítettek a falujáró mozgalom tagjai. A kiadványban leközöltük *Balogh Edgár* 1982. június 14-én Kolozsváron írt és a címünkre elküldött levelét előszóként. Ez volt az első híradás a vidéken élő magyarságról. A kezdeti sikeren felbuzdulva *Horváth Sándor* és *Móricz Kálmán* szerzőtársakkal *Sorsközösség* címmel bemutattuk, hogyan élnek a kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén, és helyzetjelentést adtunk a nemzetiségi viszonyokról. Ez a könyv is sikeresnek bizonyult, ötezer példányszámban nyomtatta ki 1990-ben a Kárpáti Kiadó.

– Kik voltak azok, akik a pályakezdésedet egyengették, segítették? Akadt-e olyan személy, akire különösen hálásan emlékszel vissza, akinek a tanácsait örömmel fogadtad, nagyra értékelted?

– Még *Kárpáti Igaz Szó*s koromban a fiatalok körében nagy népszerűségnek örvendő *Magyar Ifjúságban Bajai István* először készített a kárpátaljai alkotók közül történetesen velem egy interjút a kárpátaljai magyarságról és a József Attila Irodalmi Stúdió tevékenységéről, de a megjelent anyagban sokszor szerepelt a „magyar” szó, ráadásul a *Kárpáti Igaz Szóban* megjelent

egyik cikkemben rosszul írtam le valamelyik kiemelt pártasszony nevét. Ezért a kommunista párt helyi szervezetének elkötelezett tagjaiból álló szerkesztőbizottság döntése folytán megfosztottak újságírói tisztségemtől, és büntetésből műszaki vezető lettem *Keszler József* nyomdász, tördelő mellett. Én pedig nagyon örültem, hogy ezen a részlegen dolgozhattam, hiszen nem kellett többé a propagandával foglalkozni. Annyit azért engedélyeztek, hogy szabadon írhattam bármelyik rovatba. Ekkor már kapcsolatban voltam *Váradi-Sternberg János* professzorral, aki ösztönzött a művelődéstörténeti kutatások beindítására. Hétvégén a lakásán fogadott hol engem, hol *Soós Kálmánt,* hol *Csatáry Györgyöt*, és kiadta mindenkinek a kutatandó témakört. Néhány komolyabb publikáció után ismét szóba került, hogy rovatvezető leszek a *Kárpáti Igaz Szónál*. Ehhez viszont párttagságra lett volna szükség, de én nem léptem be, már csak családi örökségem miatt sem, hiszen apám megjárta a sztálini lágereket. Közben kiderült, hogy *Kulin Zoltán* átkerült a televízióhoz, megüresedett egy állás a Kárpáti Kiadónál, és így „átigazoltam" 1984-85 tájékán a kiadóba. Máig azt gondolom, hogy jó döntés volt, életem egyik legboldogabb időszakát éltem meg itt a rendszerváltozás idején. Megszabadultam az aktuálpolitika nyomasztó légkörétől. Kontrollszerkesztőként kezdtem, *Debreceni Mihállyal* dolgoztam együtt körülbelül a rendszerváltásig. Korábban itt volt szerkesztő *Kovács Vilmos, S. Benedek András, Benyák Nándor, Zékány Éva, Fejes János*, akikre felnéztünk, mert sokat tanultunk tőlük. Emellett még említést érdemel, hogy sikerült közelebb kerülnöm a *Kárpáti Kalendárium*hoz is, ami alighanem a legérdekesebb művelődési-kulturális időszaki kiadvány volt ekkoriban Kárpátalján. Arról nem is beszélve, hogy széles olvasórétegekhez jutott el, mivel általában 20-30 ezer példányban jelent meg. Én indítottam be itt újra a korábban abbahagyott irodalmi oldalakat, az *Évgyűrűk* című irodalmi almanachot.

Emellett *M. Takács Lajos* debreceni irodalomtörténész barátommal működtem közre *Kovács Vilmos Holnap is élünk* című regényének újrakiadásában, amely a debreceni Csokonai Kiadóval közös kiadványként jelent meg. *M. Takács Lajossal* ugyancsak együttműködtem a *Vergődő szél. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953–1988* című, 37 írót, költőt felvonultató és reprezentatívvá váló antológiájának kiadásában, amely elismerést váltott ki a magyarországi olvasók, kritikusok körében. Többek között ezeknek a könyveknek a megjelentetésére máig büszke vagyok.

Máig tartó barátság alakult ki köztem és *Botlik József* történész között, aki akkoriban a *Magyar Nemzet* munkatársa volt. 1990-ben megírtuk első

közös könyvünket *Ez hát a hon…* címmel, ezt a budapesti Mandátum Kiadó és a szegedi Universum Kiadó jelentette meg. Szaklektorunk *Pomogáts Béla* és *S. Benedek András* volt. Az 1918–1991 között időszakból forrásértékű tényeket, adatokat, dokumentumokat is közöltünk a kárpátaljai magyarság életéből. Ebben a monográfiában *Balla Gyula* előszavából idézve: *„valóban a harc, a küzdelem dominál: a létért, a kisebbségi jogokért, a megmaradásért, a magyarságért.”* A Kárpátaljával foglalkozó kutatók számára máig megkerülhetetlen, sokat idézett alapműnek számít, és a kárpátaljai magyarság szovjet korszakot lezáró hiteles látlelete.

Hálásan emlékszem vissza a nyolcvanas és a kilencvenes évekre, a magyarországi lapok, folyóiratok úgyszólván felfedeztek minket, sorra közölték írásainkat. Kitárult előttünk a Magyar Írószövetség „kapuja” is. Ekkor lettünk többen tagjai a magyar írók szövetségének, sőt, létrehoztuk a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportját (MIKICS) is. Közös irodalmi esteket szerveztünk többek között Budapesten, Nyíregyházán, Miskolcon. Személyes kapcsolatok révén bemutatkoztunk Erdélyben, Felvidéken és a Vajdaságban is. Még a nyugaton élő *Mózsi Ferenc* költő *Szivárvány* című folyóiratában is publikáltunk. Tiltakoztunk az erdélyi falurombolás ellen, bekapcsolódtunk az irodalmi műhelyek által indított írótáborok tehetséggondozó programjaiba is. Például a dudari falukutató táborban ismerkedtem meg *Dudás Károly* vajdasági íróval. Szinte folyamatossá vált a magyarországi írók látogatása Kárpátaljára. Nagyra értékeltük és elfogadtuk *Botlik József, Csukás István, Fodor András, Hernádi Gyula, Jókai Anna, Juhász Béla, Kalász Márton, Katona Béla, Kiss Ferenc, Lator László, M. Takács Lajos, Pomogáts Béla, Szakolczay Lajos, Szakonyi Károly, Szepesi Attila, Tornai József, Végh Antal* és mások tanácsait, akik itt-tartózkodásuk alkalmával erősítették túlélési hitünket, ráirányították figyelmünket a magyar szellemi élet maradandó értékeire is. Meghívásunkra *Gulyás Gyula* és *Gulyás János* filmszociográfiát készítettek az itteni magyarságról. Számos alkalommal fellépett településeinken *Dinnyés József* daltulajdonos, aki a kortárs magyar költők verseit adta elő megzenésítve, s aki 1988-ban *Küzdelem* címmel dalosfüzetet adott ki, alcíme: *Magyar költők Kárpátalján.* Ők voltak az úttörők, első fecskék, akik az elsők között keresték fel vidékünket. Ekkortól kapcsolatunk az egyetemes magyar irodalom ismert személyiségeivel megerősödött, azóta is tart. Mindez jótékony hatású lett irodalmi életünk erjedésére, az elzártság érzetének leküzdésére, a provincializmusból való teljes kitörésre.

– Kiemelt figyelmet fordítasz Kárpátalja múlt századi történelmére. Különösen a II. világháborúhoz kapcsolódó megpróbáltatásokat, a málenykij robot és a GULAG kérdéskörét vizsgáltad több munkádban is. A doktori értekezésedben is ehhez kapcsolódó témát dolgoztál fel. Munkáidhoz levéltári kutatásokat végeztél. Mi vonzott ehhez a témához? Gyerekkorodban hallottál-e ezekről a történetekről? S ha igen, ezek az emlékek befolyásolták-e az érdeklődésed?

– A már eddig említett mentoraim – jelesül *Váradi-Sternberg János* történészprofesszor, *Fedák László* GULAG-túlélő, helytörténész, *Fejes János* szerkesztő – tanácsára egyre elmélyültebben foglalkoztam főleg a kárpátaljai magyarság Trianontól datált múltjával, jelenével. Az érintettség jogán, mivel apám és nagybátyáim is megjárták a szovjet lágerek poklát, fokozatosan tanulmányozni kezdtem a második világégés okozta, különösen a vidékünket érintő szomorú eseményeket. A családi és a közösségi emlékek késztettek arra, hogy elhatározott hivatástudattal vállaljam fel a fehér foltnak számító történet megírását, és a témáról mit sem tudó közvélemény elé tárását.

Mint ismeretes, Kárpátalja tragédiáját a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által 1944. november 12-én kiadott 0036. sz. rendelet indította el. Ez előirányozta november 13-án a katonai parancsnokságnak a hadköteles, 1894–1926 között született magyar és sváb/német férfiak 1944 őszén történt internálásának szigorú végrehajtását. Azokat vitték el, akiknek egyetlen bűnük a származásuk volt. A malenkij robotként Magyarországon ismertté vált sztálini népirtást a mintegy 30 ezer elhurcolt közül minden harmadik ember élte túl, a többiek valamelyik fogolytábor temetőjében nyugodnak. A GUPVI-lágereket túlélők közül szoros kapcsolatba kerültem az egykori Ugocsa-vidéki, feketepataki származású földimmel, a legendás *Nagy Jenő* magyar szakos tanítóval, aki nyugdíjas éveiben családjával Ungváron telepedett le. Ő 18 éves gimnazistaként került a halálmenetbe, végigjárta a Szolyva külterületén felállított gyűjtőlágertől a grúziai/georgiai Tbilisziig a munkatáborokat, szerencsésen hazatért. 1988-ban magnófelvétel alapján lejegyeztem a visszaemlékezéseit a szovjet rabságban eltöltött évekről. Az elkészült kéziratból részleteket közöltem a kárpátaljai és a magyarországi kiadványokban. Ennek ellenére a Kárpáti Kiadó elzárkózott a kézirat kiadásától. Majd az általam vezetett Intermix Kiadó gondozásában jelent meg 1992-ben. Elmondható, hogy siker koronázta a könyvet, a könyvtárakban is rongyosra olvasták. Ledöntöttük a hallgatás falát, egyúttal lelepleztük az ukrán bolsevista nacionalizmust, a sztálinizmus könyörtelen hóhérrendszerét,

hiszen ennek segítségével hurcoltatták el Kárpátalja bűntelen magyar férfilakosságát is. Az elhurcoláshoz, az éhen haláshoz, a kivégzéshez akkor elég volt magyarnak lenni ezen a tájon. A könyv az egyéni tragédiák tízezreit és a magyar nemzet vérveszteségét mutatta be. A továbbiakban GULAG-GUPVI kérdéskört egyre árnyaltabban világítottam meg számos publikációban, tényfeltáró tanulmányban, monográfiában, dokumentumgyűjteményben stb. A levéltári anyagok feltárását elősegítette az a tény is, hogy a Kárpátaljai Megyei Tanácsnak két (1992–1994 és 2006–2010 között), az Ungvári Városi Tanácsnak egy (1992–1994) alkalommal választott képviselője, ezen belül a rehabilitációs bizottság tagja voltam.

Elkötelezett GULAG-GUPVI-kutatóként számos munkámban tártam fel és lepleztem le a kommunista diktatúra kárpátaljai véres akcióit, azok kiagyalóit. 2014-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Doktori Iskolában *Horváth Miklós* történészprofesszor vezetésével megírtam és kitűnő minősítéssel megvédtem *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946* című PhD doktori értekezésemet, tudományos címet szereztem. Tagja lettem a Kárpátaljai Magyar Tudományos Tanácsnak, bekerültem az MTA köztestületének külső tagjai közzé. A továbbiakban is több kutató- és tanulmányúton vettem részt. A pécsi Német Kör kutatócsoportjának tagjaként felkerestem Erdély, Felvidék, Délvidék második világháborús emlékhelyeit, az ukrajnai Donyec-medence (Donyeck és Luhanszk megye), az oroszországi Urál-régió (Perm, Jekatyerinburg, Cseljabinszk, Ufa, Moszkva, Groznij) vonalán elterülő egykori fogolytáborok helyszíneit, a megmaradt lágertemetőket. A magyar GULAG-GUPVI-rabok nyomában jártam Csecsenföldön, Azerbajdzsánban, Georgiában, Örményországban, Kazahsztánban, Üzbegisztánban és a Baltikumban. A több mint 40 ezer km-es kutatóút eredményeit számos könyvemben közreadtam.

Közreműködtem a Szolyvai Emlékpark, az ungvári Központi Magyar Katonai Temető és egy sor más magyar emlékhely, kegyhely, állandó kiállítás létrehozásában. A mártírok tiszteletére szülőfalumban kezdeményeztem az Árpád-Házi Szent Erzsébet templom felépítését, amelynek felszentelésére 2015-ben került sor. Számvetésem: 40 önállóan vagy társszerzővel megírt könyv, 50 összeállított gyűjtemény, 150 tudományos, ismeretterjesztő publikáció stb. Tucatnyi kormánykitüntetés és szakmai elismerés kíséri alkotótevékenységemet.

– Foglalkozol a hagyományőrzéssel, hagyományápolással, múltkutatással, emlékhelyek állításával és gondozásával. Mindemellett képzőművészeti kiállításokat nyitsz meg, és még sorolhatnám… Honnan ez a rengeteg energia?

– Már említettem, hogy több irodalmi kör, stúdió, egyesület, valamint magyarságszervezet, intézmény tagjaként, illetve vezető tisztviselőjeként közreműködtem a kárpátaljai magyarság művelődési, irodalmi és művészeti életének szervezésében, formálásában és sokrétű tevékenységének kibontakozásában. Jelenleg az 1993-ban létrejött Magyar (Alkotó) Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének (MÉKK) elnöke vagyok, amely a kortárs irodalom, a humán tudomány és a képzőművészet jeles képviselőinek érdekvédelmi szakmai szervezete. Emlékszem, egyik prominens tagunk, *Balla Pál* festőművész kezdeményezésére a MÉKK keretén belül 2007. november 6-án megalapítottuk a Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesületet, amely egyben védnökséget vállalt a Péterfalvai Képtár fölött. Kilenc alapítója (*Balla Pál* (örökös tiszteletbeli elnök †), *Fuchs Andrea* (titkár, Ungvár), *Harangozó Miklós* (Salánk†), *Homoki Gábor* (Péterfalva), *Klisza János* (társelnök, Ungvár), *Réti János* (társelnök, Ungvár), *Soltész Péter* (társelnök, Ungvár), *Soltész Gabriella* (Ungvár), *Turák Angéla* (Ungvár)) felvállalta, hogy a Tiszaháti Munkácsy Mihály Művésztábor néven beindult művésztelep folytatni kívánja a korábban megkezdett tiszaháti plein aireket, kiállításokat. Ennek előzménye: a *Bíró Andor* kolhozelnök által alapított Tiszapéterfalvai Képtár 250 műalkotása a György-kastélyban kapott otthont, az állománygyarapításához nagyban hozzájárul a művésztelepünk. Jelenleg a legnagyobb kárpátaljai magyar képzőművészeti gyűjteményként tartják nyilván, helyet ad egyéni és csoportos tárlatoknak is.

Ezen a sikeren felbuzdulva egy újabb képzőművészeti projektet is beindítottunk az ungvári Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeum kiállítótermében. Minden esztendőben a magyar kultúra napja tiszteletére CARPATICA ART EXPO néven hagyományos megyei szintű tárlatra kerül sor. Ilyenkor a művészek munkái megmérettetésre az ukrán és magyar szakmai közönség elé kerülnek. A máig futó projektet az ukrán, magyar sajtó eddig pozitívan méltatta. A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) honlapjának Galéria rovatában a művészcsoport több tagjának tevékenysége és munkája olvasható, illetve megtekinthető. A képzőművészeink felkérésére és támogatásával – nejemmel, a grafikus és fotóművész Fuchs Andreával – megírtuk és kiadtuk a *Magyar művészet Kárpátalján. Kultúr- és művészettörténeti vázlat*, valamint a *Kárpátaljai magyar képzőművészek arcképcsarnoka* című

munkákat, amelyek az interneten is elérhetőek. Ezeket az eredményeket csakis a tevékenységemet segítő, bátorító csapatmunkával tudtam elérni.

– Tevékenységi köröd homlokterébe tartozik a lap- és könyvkiadás is. Egyfajta „jószolgálat" ez, hiszen az Együtt jobbára a térség alkotói számára biztosít publikációs lehetőséget. Hogyan sikerült ilyen népszerűvé tenni a lapot?

– Az 1945-től fennálló ungvári Kárpáti Kiadót a rendszerváltozás a csőd szélére juttatta. 1991-től a kiadó már magyar szépirodalmi könyveket egyre ritkábban jelentetett meg. A Kárpáti Kiadó élére ukrán nacionalista beállítottságú vezető került, aki teljesen leépítette a 3 főre csökkentett magyar szerkesztőséget (*Fejes János* vezetőszerkesztő, *Tirkánics Gabriella* szerkesztő és jómagam), végül a magyar osztályt felszámolták. A kárpátaljai magyar alkotók számára megszűnt létezni az addig folyamatosan működő magyar könyvkiadási fórum. Az alkotók közül többen fordultak hozzám, a „hogyan tovább?" kérdéssel. Magyarországi barátaim siettek a segítségünkre. 1992. március 26-án hivatalosan is bejegyzésre került az Intermix Kft., amelynek ügyvezető igazgatója lettem. Még ebben az évben elindítottam a könyvkiadást. Az első kárpátaljai kiadvány *Istenhez fohászkodva…* címmel jelent meg. A gyűjtemény az általam a túlélőktől gyűjtött, a sztálini lágerekben keletkezett verses leveleket, imákat tartalmazta. Majd a magyarországi könyvek nyomtatása mellett beindítottam a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatot, ahol szépirodalmi, helytörténeti, politikatörténeti, szociográfiai és művelődéstörténeti kiadványok egyaránt megtalálhatók. 1992–2022 között a sorozat a 300. kötetnél tart. Igazolja ezt az Intermix Kiadó neten is elérhető katalógusa (https://mek.oszk.hu/12300/12366/). Induló címei voltak: Füzesi Magda: *Biztató* (versek), 1992; Fodor Géza: *Erdőn, mezőn gyertyák* (versek), 1992; Kovács Vilmos: *Testamentum* (versek), 1992; Vári Fábián László: *Vannak ringó bölcsők* (Kárpátaljai magyar népballadák) 1992; *Kisebbségi ének a beregi rónán* (Kárpátaljai írók antológiája 1919–1944.) Összeállította: Dupka György, Váradi-Sternberg János, 1992; *Sors, megírva* (a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának antológiája) összeállította: Füzesi Magda, 1993; *Nézz töretlen homlokomra* (A Forrás Stúdió versantológiája) összeállította és az utószót írta: Fodor Géza, 1994.

Eddig több mint 100 szerzőnek nyújtottunk publikációs lehetőséget. Köztük vannak irodalmi életünk legelismertebb alkotói: egy Kossuth-díjas, 4 József Attila-díjas, 3 MMA-tag; nevezetesen: *Vári Fábián László, Nagy Zoltán Mihály, Füzesi Magda, Finta Éva.* Több mint 170 kötet elektronikus változata elérhető a KMMI honlapján, és és a velünk (MÉKK, Intermix,

KMMI) szerződésben álló Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtárából is letölthető, olvasható. A korábban megjelent kiadványok digitalizálása is folyamatban van. Sajnos a február 24-én kitört orosz-ukrán háború veszélybe sodorta a további könyv- és folyóiratkiadást is.

Mint felelős kiadó és alapító, egyszerűen büszke vagyok a 20 évvel ezelőtt *Együtt* néven újraindított irodalmi-művészeti-humán tudományi-kulturális folyóiratunkra, amelynek első száma 2002 tavaszán jelent meg *Nagy Zoltán Mihály* főszerkesztésében. Eredetileg az 1965–1967 között Ungváron – a magyar szakos irodalmár diákok szerkesztésében – megjelent gépiratos szamizdat jogutódja. Azóta a Kárpátalján élő és alkotó, az innen elszármazott, de szülőföldjükhöz kötődő szak- és szépírók, néprajzkutatók, helytörténészek stb. fóruma, amely nyitott az anyaországi és más elszakított országrészekben alkotó írók, költők művei és a vidékünkön élő más népek, nemzetiségek irodalma iránt is. Bátran jelentem ki, hogy a Trianon óta kialakult kárpátaljai irodalmi élet leghosszabb életű folyóirata, mert tíz éves időszakon belül szűnt meg a *Hatodik Síp,* a *Pánsíp,* a *Véletlen Balett,* a *Kárpátaljai Minerva* című irodalmi folyóirat. Az *Együtt* című folyóirat kiadása a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének egyik legsikeresebb vállalkozása, mivel 2012-től kéthavonta 100–110 oldal terjedelemben – a beütemezett terv szerint – jelenik meg. Ennek egyik titka az, hogy az irodalom iránt teljesen elkötelezett és egyre bővülő csapat áll a kiadvány mögött.

Az *Együtt* összeállítását, a szövegek gondozását a szerkesztőbizottság végzi, amelynek jelenlegi elnöke *Vári Fábián László* Kossuth-díjas, József Attila-díjas költő, folklórkutató, a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának vezetője. Munkáját aktívan segíti a korábbi főszerkesztő, *Nagy Zoltán Mihály* József Attila-díjas író, a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja, valamint *Füzesi Magda* József Attila-díjas költő, aki szintén a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja, valamint *Finta Éva* József Attila-díjas költő. A szerkesztőbizottság tagjai is elismert írók, költők, történészek: *Marcsák Gergely, Csordás László, Zubánics László.* A kiadvány védnöke és tanácsadója mások mellett *Pomogáts Béla, Botlik József.*

A folyóirat szerkesztői továbbra is fontos feladatnak tartják a fiatal tehetségek felkutatását, bemutatását. A legígéretesebb szerzők bemutatkozhatnak a *Szárnypróba* (korábban *Új vetés*) című rovatban. Eddig több mint 20 új tehetséget fedeztünk fel, akiknek többsége azóta rendszeresen publikál a folyóiratban, sőt, egyesek már önálló kötettel is rendelkeznek. Az *Együtt*

felfedezettje, és már önálló kötettel is rendelkezik *Lőrincz P. Gabriella, Kurmai–Ráti Szilvia, Hájas Csilla, Bakos Kiss Károly, Lengyel János, Becske József Lajos.* A második hullámban jelentkező fiatalok: *Csordás László, Kovács Eleonóra, Marcsák Gergely, Nagy Tamás, Shrek Tímea, Sz. Kárpáthy Kata* és mások, akik a folyóiratban debütáltak, létrehozták a fiatal írókat tömörítő Kovács Vilmos Irodalmi Társaságot, amelynek jelenlegi elnöke *Marcsák Gergely* költő. Ők képviselik az állandó szerzők gerinchadát.

Az *Együtt* folyóirat semmilyen támogatásban nem részesül az ukrán állam részéről, kizárólag anyaországi pályázatokon elnyert támogatásokból tartja fenn magát. 2002–2022 között a folyóiratban mintegy 200 szerző (költő, író, helytörténész, néprajzos, szakíró, műfordító, képzőművész stb.) munkája jelent meg, így magyarországi, nyugati és Kárpát-medencei (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Mura-vidék stb.) magyar közösségek alkotóié. A támogatásnak köszönhetően 2006 januárjától a magyar kultúra napja alkalmából az *Együtt* szerkesztősége minden évben Nívódíjakat ad át. Ugyanebben az esztendőben indult el a Tiszabökényi Alkotóházunk bázisán az Együtt-írótábor. Az Együtt-összefogást hangsúlyozó MÉKK és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) tehetséggondozó programokat, pályázatokat, klubot és fórumot (KMMI-füzetek) szervezett a fiatal, pályakezdő alkotók részére.

Kiadványunk közel 70 magyarlakta település könyvtárába jut el. Író-olvasó találkozókon kerül bemutatásra. Elektronikus változata pedig a KMMI honlapján olvasható: https://kmmi.org.ua. Az Országos Széchenyi Könyvtár Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis (EPA) szintén folyamatosan feltölti a folyóirat aktuális számait. Eddig már közel 30 ezren követik az epa.oszk.hu felületen folyóiratkiadásunkat, olvassák a két évtizede kiadott lapszámok elektronikus változatát.

Az eddigi értékelések szerint a folyóirat tudatosan szerkesztett, az újonnan jelentkező fiatalokra fokozottan odafigyelő, de a klasszikus értékeket is megbecsülő irodalomépítő fórummá fejlődött.

– Számtalan tehetséges, fiatal szerzőt karoltatok fel. Sokaknak adtátok ki a munkáit könyv alakban is. Hogyan látod a kárpátaljai magyar nyelvű irodalom helyzetét?

– A rendszerváltás után a kárpátaljai alkotók értékteremtő munkáját az anyaországban első ízben 1993-ban ismerték el. *Berzsenyi-díjat* kapott *Gortvay Erzsébet, Vári Fábián László*, *Balla D. Károly* és jómagam, akik a későbbiekben más állami és szakmai kitüntetésben is részesültünk.

Vidékünk írói közül azóta öten – *Balla D. Károly, Finta Éva, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály, Vári Fábián László* – József Attila-díjban részesültek, *Berniczky Éva* pedig elsőkötetesként Déry Tibor-díjat kapott, később Márai-díjban is részesült.

Az ezredforduló után *Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály* és *Vári Fábián László* a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja lett. Közülük nemrég *Vári Fábián László* Kossuth-díjban, *Nagy Zoltán Mihály* pedig Márai Sándor-díjban részesült. 2022-ben megkapta a Magyarország Babérkoszorúja díjat is. Újabb elismerésnek tarjuk, hogy Vári Fábián Lászlót az MMA Irodalmi Tagozata vezetőjévé választották.

Nagy Zoltán Mihály kiváló prózai művekkel gazdagította a kárpátaljai, illetve az egyetemes magyar kultúrát és irodalmat. *A Sátán fattya* (1991) című kisregénye 2000-ben Magyarországon elnyerte az Év Könyve Díjat, azóta három kiadást, színpadi változatot, rádiójátékot, nagyjátékfilmet is megért alkotás, több nyelvre (bolgár, lengyel, ukrán) lefordították.

Penckófer János Hamuther című regénye az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány 1999-es pályázatán kiemelt díjat nyert. A *Hamuther* előbb a Pallas-Akadémia (2000), majd a Magyar Napló kiadásában (2002) jelent meg, szintén kiérdemelve az Év Könyve Díjat.

Az idősebb nemzedéket képviselő és egyben befutott, elismert értékgyarapítóink a költészet területén *Balla D. Károly, Vári Fábián László, Füzesi Magda, Finta Éva, Fodor Géza,* akik szintén a *„nemzet szellemi vérkeringésébe”* kerültek.

A műkritikusok a fentebb említetteken kívül jelentős és ígéretes alkotónak tartják *Bakos Kiss Károly, Marcsák Gergely, Kopriva Nikolett* költőt, *Berniczky Éva, Bartha Gusztáv, Lengyel János* és *Shrek Tímea* prózaírót. A fiatalabb költőgeneráció tagjai közül feltörőben van a Magyar Írószövetség elnökségi tagja, a Bella István-díjas *Lőrincz P. Gabriella*, aki többször szerepelt költeményeivel a Budapesten kiadott *Az év versei* című gyűjteményben is, és akinek több kötete (*Átszállás előtt* (versek, 2018), *Reflexiók* (esszék, 2021), *Könnytelen madonnák* (novellák, versek, 2021)) Budapesten az Előretolt Helyőrség Íróakadémia kiadásában látott napvilágot. A lírikusok mezőnyéből többek között kiemelkedik a Gérecz Attila-díjas *Marcsák Gergely*, aki a *Fekete-Tisza* című (2019) verseskötetével üstökösként robbant be a kortárs irodalomba, díjak halmazát söpörte be az évek folyamán.

Irodalmi életünk újabb mérföldkövének könyvelhető el az Előretolt Helyőrség Íróakadémia kárpátaljai ösztöndíjasainak (*Csornyij Dávid,*

Kertész Dávid, Kopriva Nikolett, Lőrincz P. Gabriella, Marcsák Gergely, Shrek Tímea, Tóth Dominika) 2018-ban megjelent közös antológiája is (*A tökéletes zártság egyetlen pillanata,* Budapest, 2018). Az antológia szerzői közül *Shrek Tímea* 2019 elején önálló prózakötettel (*Halott föld ez*, novellák, Budapest, 2019) jelentkezett. Néhányuknak (*Kertész Dávid, Kopriva Nikoletta, Csornyij Dávid* és mások) pedig azóta verses- illetve novelláskötetük jelent meg Budapesten.

A szépirodalom mellett a szakirodalmat művelők közül ismertté vált *Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Zékány Krisztina* nyelvész. A szociográfia, tájkutatás, honismeret, néprajz és demográfia területén *Horváth Sándor, Czébely Lajos, Csatáry György, Ferenc Viktória, Kész Barnabás, Kész Margit, Kosztyó Gyula, Kovály Katalin, Molnár D. István, Molnár D. Erzsébet, Váradi Natália, Zubánics László* jeleskedik. Az irodalomtörténet és -kritika műfajában *Penckófer János*, újabban pedig *Csordás László* alkotott eddig magas színvonalú tanulmányokat. Jelentős a vidék magyar újságíróinak száma, akik közül többen szépírással is foglalkoznak.

A kárpátaljai magyar irodalmárok legértékesebbnek ítélt művei helyet kapnak *Az év novellái, Az év versei, Az év esszéi,* a *Szép versek* és más igényesen összeállított, rangos sorozatban kiadott antológiákban. Költőink és íróink az anyaországi és a Kárpát-medencei irodalmi folyóiratok megbecsült, gyakran közölt szerzői. Számon tartják őket az *Új magyar irodalmi lexikon* és más fontosabb kézikönyvek szócikkei, főleg *M. Takács Lajos* megfogalmazásában.

A *magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján* (2017) című könyvemben (*https://mek.oszk.hu/17900/17903/*) többek között összefoglalót adtam arról, hogy a magyar irodalom történetéhez szervesen kapcsolódó, a határon túli magyar irodalom életéről és alkotóiról készült irodalomtörténeti dolgozatok a Kárpátalján élő írókról is biztató áttekintést adnak. Egyes írói életutakról külön irodalomtörténeti tanulmányok, illetve kismonográfiák, életinterjú-kötetek születtek. A róluk készült irodalomtörténeti igényű összefoglalások egy része (cikkek, tanulmányok, esszék stb.) digitalizált változatban az internetre is felkerült. A különböző egyetemek, főiskolák mellett működő doktori iskolák PhD-hallgatói disszertációkban mutatják be a vidék irodalmi, kulturális életét és a kiemelkedő alkotók tevékenységét. Ezekre az irodalomtörténészekre hárul a feladat, hogy kielemezzék a több évtizedes történéseket és a műveket.

A legutóbb az általam összeállított és kiadott *„A felnégyelt haza…” 100 év versei Trianontól napjainkig 1920–2020* című kárpátaljai költők

antológiája válasz Trianonra, száz év kisebbségi létben gyökerezett műveit, hetvenhat hitvalló költő és négy ismeretlen lágerista több mint háromszáz versét vonultatja fel Trianontól napjainkig. A különböző értékű alkotásokban „vérvonalként" jelenik meg a trianoni fájdalom, a „felnégyelt haza", a kisebbségi magány, a szülőföldön maradás vágya, olyan vallomások, amelyek a magyarságtudatot és folytatásként a kárpátaljai magyar irodalmi élet létjogosultságát erősítik.

– Megkerülhetetlen ezekben a zűrzavaros időkben a háború kérdése. Titeket közvetlenül is érint az orosz-ukrán konfliktus. Kárpátaljai magyarként hogyan éled meg ezt?

– Ki gondolta volna, hogy a Covid-19 két évig tartó időszakát a 2022. február 24-én kitört orosz-ukrán háború váltja fel, és az orosz „gőzhenger" elindul Kijev felé? Szomorú vagyok, mert aznap befejezetlen maradt a magyar szépprózа napja alkalmából elindított rendezvénysorozatunk. Életbe lépett a hadiállapot. Kárpátaljáról és az anyaországból származó író barátaimmal (*Lőrincz P. Gabriella, Kertész Dávid, Rónai Balázs Zoltán*) sietősen az Asztély-Beregsurány határátkelő felé vettük utunkat. A menekültek nagy forgatagában sikerült a magyar oldalra átjuttatni őket. Tudatosult bennünk az a rémkép, hogy az „oroszok már a spájzban vannak".

Nehéz választás előtt állunk: menni vagy maradni? Eddig 30-35 ezren hagyták el lakhelyüket. Félő, hogy az itteni magyarság száma 100 ezer alá fog csökkenni. A menekültek fele, különösen a férfiak, nem jönnek vissza. Ez a háború is megroppantotta a magyarságot. Ez a kérdés percről percre marcangolja a kárpátaljai honfitársaimat is. Aggódásban élünk. Vajon meddig lesz Kárpátalja a béke szigete? Újra nehéz helyzetbe kerültünk. Még ki sem hevertük Kárpátalja 20. századi tragédiáját, a vérzivataros, egymás után bekövetkezett államfordulatokat. Hiszen nagyapáink, apáink nemzedékének tagjai legalább négyszer cseréltek állampolgárságot úgy, hogy lakóhelyüket el sem hagyták: 1920-ig Magyarországon éltek; Trianon Csehszlovákiához csatolta őket; a bécsi döntéssel újra Magyarországhoz kerültek. A második világháború végén szülőföldünk a Szovjetunió része lett, ennek a birodalomnak 39 évig voltam állampolgára, 1991 óta háromgyermekes apaként Ukrajnában élek, és 70 évesen a harmadik állampolgárságnál tartok.

Az orosz-ukrán háború napjaiban vegyes érzelmekkel Ungváron fogalmazom meg a kérdésekre válaszaimat. A nyugalmamat a belső Ukrajnából özönlő menekültek zavarják meg, akik pánikjárványt hoznak és terjesztenek köreinkben. Úgy gondolom, amíg nem lőnek, addig nincs értelme menni…

Megértem azt is, hogy fiaink közül sokan családjukkal maradnak, őket is emészti a kérdés, hogy az otthon bujkálást választják, vagy a bevonulást. Mindenki a maga módján küzd az életben maradásért, testvéreiért, családtagokért, mert a remény egyre távolabb kerül, elmaradt a húsvéti fegyvernyugvás is, naponta tesszük fel a kérdést, mikor lesz vége a háború borzalmainak.

Békés, nyugodt életre vágyunk mindannyian. A templomainkban folyamatosan imát mondanak, mert sárba taposták az Isten tízparancsolatát. Gondolatban csatlakozom hozzájuk, és kérem az Urunkat, áldja meg a maradókat és az elmenőket, az üldözötteket és az oltalmazókat.

A következő hetek, hónapok is kritikusak lesznek számomra, az orosz-ukrán tárgyaláson dől el a háború és béke sorsa. Úgy érzem, a békéltető tárgyalásokra, a háborút lezáró megegyezésekre a remény nem homályosult el. Családommal nem kell most itt hagynom Ungvárt, amely közel 50 éve lakhelyem is. Az idősebb fiam, Zsolt (1977) végleg Budapestre költözött. A középső, Nándor (1985) és a kisebbik, Márk (2013) velünk él Ungváron. Csak találgatni lehet, hogy milyen jövőkép vár rájuk.

– Évek óta szervezed az „irodalmi karavánt", amelynek célja, hogy minél több kárpátaljai magyar településre és iskolába eljusson a kortárs magyar irodalom, megismerkedhessenek az alkotókkal. Egyfajta küldetés ez is. Még ezekben a válságos időkben is kísérletet tettetek a megvalósításra. Milyen emlékeket őrzöl ezekről a rendezvényekről?

– Az ezredforduló után a Kárpát-medencében elindított irodalmi karavánok célja egy olyan programsorozat létrehozása, amelynek keretében a határon túli, illetve külhoni és az anyaországi kortárs írók kölcsönösen felkeresik egymás irodalmi centrumait, alkotóműhelyeit, intézményeket, iskolákat, közkönyvtárakat, klubokat, ahol rendhagyó irodalomórákat, író-olvasó találkozókat, könyv- és folyóiratbemutatókat, felolvasásokat tartanak, egyszerre tanítanak, ismeretet és élményt biztosítanak a közönség számára. Kárpátalján az irodalmi karaván fő szervezői a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet. Immár közel két évtizede tartalmas programmal hívjuk és fogadjuk többek közt az Erdélyi Magyar Írók Ligája (EMIL) és a Szlovákiai Magyar Írók Társasága (SZMIT) tagjait, továbbá a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézettel, a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézettel, a Petőfi Irodalmi Ügynökséggel együttműködő írókat, költőket, a humán tudományok képviselőit.

A kölcsönösség jegyében a kárpátaljai alkotók (*Vári Fábián László, Nagy Zoltán Mihály, Bakos Kiss Károly, Csordás László, Marcsák Gergely, Shrek*

Tímea. Sz. Kárpáthy Kata, Lőrincz P. Gabriella, Csornyij Dávid, jómagam és mások) a Felvidéken, Erdélyben, Délvidéken és Muravidéken a partnerszervezetekkel lebonyolításra kerülő hasonló irodalmi karavánok résztvevői, előadói.

– Az irodalmi karaván palettája kibővült az Együtt Írótábor – Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napok, az anyaországi írókat fogadó Írók a pulpituson rendezvénysorozatával is.

– Szeretettel fogadtuk és láttuk vendégül a Felvidékről (*Hodossy Gyula, Hizsnyai Zoltán, Aich Péter, Hogya György*, *Nagy Erika, Juhász Katalin* és mások), Vajdaságból (*Csík Mónika, Sándor Zoltán, Szabó Palócz Attila, Ürmös Attila, Siflis Zoltán, Vicsek Károly* és mások), Erdélyből (*Karácsonyi Zsolt, Király Zoltán, Csuszner Ferenc, Papp Attila Zsolt, Demeter Zsuzsa, M. Lovász Noémi, dr. Murádin János Kristóf, Murádin Jenő* és mások), a Muratájról (*Bence Lajos, Göncz László, Halász Albert* és mások), az anyaországból (*Sarusi Mihály, Gulyás Imre, Kocsis Csaba, Oláh András, Botlik József, Bobory Zoltán* és mások) érkezett írókat, alkotóművészeket.

A rendezvénysorozat több magyarlakta települést, magyarságintézményt érint, ahol a magyar kultúra és az irodalom barátaival közösen színes körképet nyújtunk az egyetemes magyarsághoz tartozó határon túli, az erdélyi, felvidéki és a délvidéki kortárs irodalmi életről, a szellemi értékeket létrehozó magyar írócsoportokról, a jelentősebb írókról, irodalmi műhelyekről, folyóirat- és könyvkiadásról, az ottani magyarság hétköznapjairól.

Az irodalmi karaván résztvevői tájékozódhatnak Kárpátalja magyarságáról, értékteremtő, -őrző és alkotóműhelyeinek munkájáról, a szavalóversenytől a kortárs irodalomig, az író-olvasó találkozóktól a rendhagyó irodalomórákig, az ismeretterjesztéstől a szépirodalomig, a helyzetelemző irodalmi fórumtól, a történelmi emlékhelyek felkeresésétől ezredéves értékeink számbavételéig.

– Mesélj a terveidről! Min dolgozol most?

– Most éppen az egykori történelmi Ugocsához tartozott szülőföldem, Tiszabökény ezredéves történetének megírásával foglalkozom. Persze ez is személyes indíttatású, és szeretném a figyelmet felhívni erre az Árpád-kori településre, az itt élő, sokat szenvedett, hol fogyó, hol gyarapodó közösségre, amely számos alkalommal kiállta a történelem véres viharát. Példaként említem a nemzetünk tragédiáját okozó dátumot: 1920. június 4-ét, amikor a trianoni békediktátum következtében hivatalosan Tiszabökényt is elszakították az anyaországtól. Az eltelt száz év alatt legalább öt hatalmat élt át, és egyiknek sem sikerült asszimilálni az itteni magyarságot, az meg tudta őrizni

hitét és anyanyelvi kultúráját. A kisnemesi, kuruc gyökerekkel rendelkező település lakossága most is színmagyar, továbbra is erősen ragaszkodik a hagyományokhoz, ebben a tudatban növekednek fel az egymást követő generációk is. Az elkészült munkával az a célom, hogy az iskolás korú fiatalok minderről tudjanak, apáik nyomdokain haladva készüljenek fel ők is a túlélésre, védjék meg és gyarapítsák a közösség ezredéves örökségét.

A másik téma, amivel már korábban is foglalkoztam, de még biztosan szeretném folytatni, az a GULAG-GUPVI-kutatás. Úgy gondolom, hogy még mindig van bőven tényfeltárási tennivaló ezen a területen is. Most rendezem kiadásra az *„Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!" A tragikus sorsú kárpátaljai GULÁG-elítéltek, mártírok panteonja (adattára), 1944–1970* című gyűjteményemet. Ebből közlök tanulmányrészleteket a 20 éves Együtt folyóiratunk idei számaiban.

Foglalkoztat a kárpátaljai nők sorsa is, akiket a sztálini lágerekbe hurcoltak. Tervünkben szerepel az orosz-ukrán háborús időszakot átvészelt kárpátaljai magyarságról egy szociográfiai helyzetkép készítése.

Folytatni fogom barátaim közreműködésével a folyóirat- és könyvkiadást. A Szolyvai Emlékpark állagának megőrzését, fejlesztését. A 2015-ben az irányításommal felépített Árpád-házi Szent Erzsébet Templom szépítését, bekapcsolódom a magyar nemzeti ünnepek szervezésébe, megtartásába. Olyan tettekre sarkalló csapat vesz körül, hogy hetven évesen is nehezemre esne a közéletből való kimaradás.

Hozzáláttam a Magyar Nemzeti Levéltár 700 ezret kitevő hadifogolykartonjainak Kárpátaljára vonatkozó anyagának validálásához. Mint ismeretes, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzött, úgynevezett *Turjanica-lista* mintegy 30 ezer kárpátaljai fogoly (férfiak, nők) nevét tartalmazza.

Remek kezdeményezésnek tartom azt, hogy az idősebb történész kollégákkal támogatjuk a fiatal, pályakezdő kutatókat, irodalmárokat is, segítjük őket abban, hogy saját útjukat járják. Bármikor számíthatnak ránk, és nagyon jó érzés, hogy biztosítva van a folytatás.

(Megjelent: Partium 2022/2.)

Kiss Endre József

BEREGSZÁSZ – ERZSÉBET KIRÁLYNÉ VÁROSA

Ezzel a címmel állított össze városkönyvet Dalmay Árpád, Beregszász városának – ma Nyíregyházán élő – szülötte. Erzsébet királyné – más néven Piast vagy Lengyelországi Erzsébet (1305–1380) – Károly Róbert királyunk negyedik felesége, Nagy Kázmér lengyel király nővére. Öt gyermek édesanyja, s özvegyként fia – Nagy Lajos király – mellett, mint Lengyelország kormányzója, számottevő politikai tényezőnek tekintették. Lengyelországi útjai során érintette Beregszászt, mely berendezkedhetett a fogadására, s ahol udvart tartott és két kolostort alapított, melyeknek támogatására még a végrendeletében is gondolt.

A szerző városi sétára invitálja az olvasót. Szakavatott vezetőként teszi, mint a város múltjának emlékeit őrző több szobor és több tucat emléktábla felállításának kezdeményezője és megvalósítója. Reprezentatív könyvének illusztrációit gazdag képeslapgyűjteményéből meríti, de felhasznál hozzá régi fényképeket, saját könyvtára köteteinek címoldalait, levéltári dokumentumokat, címereket, pecséteket, hajdani újságcikkeket, térképeket, grafikákat, festményeket. Szép, színes képeskönyvet ad a kezünkbe. Aki végiglapozza, láthatja, hogy – noha egy emléktár mindig bővíthető – nem sok maradt ki a látnivalók és nevezetességek sorából.

A város rövid története elmondja, hogy I. Béla királyunk fia, Lampert herceg kapja 1063-ban a települést, ahová szőlészettel és aranybányászattal foglalkozó német hospeseket telepítenek a Rajna vidékéről. A tatárjárás után IV. Béla magyar király telepíti újra a várost és biztosítja fejlődésének feltételeit. Nagy Lajos király alatt pallosjoggal rendelkező szabad királyi város. A történetek felidézik az itt megforduló vagy tevékenykedő, illetve a városhoz kötődő történelmi személyiségeket, mint az említett IV. Béla király, Bethlen Gábor, Bocskai István fejedelmek, Erzsébet királyné, Esze Tamás, Hunyadi János és Horthy Miklós kormányzó, Hunyadi Mátyás magyar király, Kossuth Lajos, Lampert herceg, báró Perényi Zsigmond, II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, vagy Szent István és Szent László királyaink.

Mint ismeretes, Beregszász 1919-ben Csehszlovákiához került, 1938-ban visszacsatolták Magyarországhoz. 1944-ben a szovjet málenkij robotnak Beregszászban 453 áldozata volt. Beregszász 1945-ben a Szovjetunióhoz került. Fiatalokat több hullámban hurcoltak közmunkára az ország más vidékeire, elsősorban a mostanában a hírekben sokat szereplő Donyec-medencébe, a Donbászba. 1991-től a város Ukrajnához tartozik. 1910-ben 12.933 lakosából 12.432 magyar volt. Később 24.000 lakosából 12.000 a magyar anyanyelvű. 2001-ben: 26.600 lakosból 12.800 magyar, 10.300 ukrán, 1.700 cigány, 1.500 orosz nemzetiségű.

Olvashatunk a könyvben a közterületek elnevezéseiről, a történelmi városközpontról, szobrok és emlékhelyek létrejöttéről és avatásáról. A városban a történelmi személyiségeken kívül megfordultak országosan ismert hírességei a hazai közéletnek és művelődésnek, vagy tettek valamit Beregszászért. Pl.: Bartók Béla, Dsida Jenő, Fedák Sári, Illyés Gyula, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Mádl Ferenc, Mikes Kelemen, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Petőfi Sándor, Simonyi József óbester. A város a legnagyobb ukrán költőnek, Tarasz Sevcsenkónak is állított emléktáblát és – Magyarország segítségével – szobrot.

A művelődés része az egyháztörténet. A hazai reformáció egyik legfontosabb zsinatát Beregszászban tartották 1552-ben. A reformáció-ellenreformáció századának emlékei idézik Kálvin János reformátor, s a hazaiak közül Kálmáncsehi Sánta Márton, Geleji Katona István, s a helyi mártír, Radán Balázs alakjait. De emléket állítottak azoknak a református lelkipásztoroknak is, akik a szovjet rendszer ateista diktatúrájának estek áldozatul – a lágerekben elhunytak vagy hosszú börtönbüntetést szenvedtek: Asszonyi István, Balogh Miklós, Balogh Sándor, Csík József, Csok József, Fekete Gyula, Forgon Pál, Gecse Endre, Gönczy István, Gulácsy Lajos, Györke István, Horkay Barna, Horkay István, Huszti Béla, Kovács Zoltán, Narancsik Imre, Papp István, Pázsit József, Petneházy Gyula, Simon Zsigmond, Szutor Jenő, Tárczy Dániel, Toldy György, Vass József, Zimányi József, Zsurki József. Ugyancsak találkozhatunk Beregszász világháborús áldozatainak neveivel az emlékhelyükön.

Az intézmények, iskolák jeles tanárai, diákjai mellett Beregszász számos kiválóságot adott a magyar életnek és a nemzetközi világnak. Ez a csoport a legnépesebb, akár az emléktáblák, akár csak temetők faragott kövei visszhangozzák a nevüket: Baczó József, Bárdos László, Báthy Anna, Bellyei László, Benda Kálmán, Bendász István, Beregszászi Nagy Pál, Bloksay István, Buttykay Ferenc, Deákné Bartha Katalin, Drávai Gizella, Ekkel György, Eötvös Tamás, Garanyi József, Gáthy Zsigmond, Győry Dezső, Hartman Ernő, Horváth Anna, Ignáczy

Géza, Janka Sándor, Jantsky Béla, Kalocsay Géza, Karádi László, Kerényi Gyula, Lehoczky Tivadar, Linner Bertalan, Nádas Anna, Nagyidai Berzsenyi Antal, Ortutay Elemér, Ortutay Zsuzsa, Pásztor Ferenc, Petróci Iván, Polónyi Jolán, Polónyi Károly, Potusnyák Fedor, Regőczi Győző, Reichard Piroska, S. Benedek András, Schober Ottó, Soós Kálmán, Szikora József, Tamás Mihály, Terebesi Viktor, Zahoray János, Zapf László. Mellettük a könyv szövegében természetesen még sok egyéb nevet, kiváló személyiséget fedezhetünk fel.

A szöveget irodalmi idézetek színesítik. A város bejárása után olvashatunk a szerző életéről és munkásságáról, kitüntetéseiről és publikációiról. Megtaláljuk még a kötetben Beregszász közterületeinek a jegyzékét az eredeti, valamint a későbbi névváltozataikkal.

A rendhagyó kötettel a kezünkben elgondolkodhatunk arról, mennyi művelődési, tudományos, történelmi emlék került idegen kezekbe és ment tönkre részben, ami az elmúlt évszázad alatt építhette volna az ezredéves rokonsági, kulturális és egymásra utalt gazdasági kapcsolatokat, és hatékonyan, sokoldalúan gazdagíthatta volna társadalmunkat az egész Kárpát-medence és az egész Európa minden népének a javára. Beregszász városkönyve példát mutathat minden hasonló sorsú település múltjának és jelenének az igényes dokumentálására.

Debrecen, 2022

Kovács Sándor

MUNKÁCS HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEI III.

(Folytatás folyóiratunk 3. számából)

AZ ORSZÁGZÁSZLÓ EMLÉKMŰ

Munkácson, a város szívét képező főtér közepén parkosított sáv fut végig. A székesegyház felőli végén, a mai Szent Márton-lovasszobor helyén korábban egészen más emlékmű állt.

Az I. bécsi döntéssel az anyaországhoz történt visszatérés után Nagykanizsa város a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége által azonnal Országzászlót ajánlott fel Munkácsnak. Az emlékmű talapzata pedig a fentebb említett helyen 1939 őszén nagyrészt el is készült. Úgy gondolták, hogy az Országzászló-emlékművet tavasszal be lehet majd fejezni, és március 15-én, a nemzeti ünnepen és Kárpátalja teljes visszatérésének első évfordulóján felavathatják. Az időjárás, az elhúzódó tél azonban meggátolta a tavaszi munkálatokat. Az avatásra csak 1940. szeptember 15-én kerülhetett sor. A többszörösen tagolt, szép formájú posztamens alsó részének homlokzati oldalára egy táblán a *Magyar Hiszekegy* első sorait vésték: *„Hiszek egy Istenben, Hiszek egy hazában, Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában.”*

Az *Őslakó* című lap szeptember 22-én részletesen beszámolt az avatási ünnepségről: *„Az országzászlót a munkácsi városházáról levente díszszázad hozta az ünnepség színhelyére, az országzászló Árpád-vezér uti díszes talapzatához, ahol már ezrek sereglettek egybe, hogy szívvel és lélekkel ünnepeljék az országzászló felavatását ugyanakkor, amidőn vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója tartotta ünnepélyes bevonulást a felszabadult Erdély fővárosába, Kolozsvárott.*

Az ünnepélyt a leventezenekar nyitotta meg a Himnusz eljátszásával, ami után Nagykanizsa város kiküldöttje, dr. Boda Károly adta át a zászlót gyönyörű, lelkes beszéd kíséretében. Dr. Boda hangsúlyozta, hogy kelet és nyugat Magyarország szíve dobban most össze ezen az ünnepségen, amely örökre élni fog minden résztvevő szívében. Jegyezzük meg, az országzászló

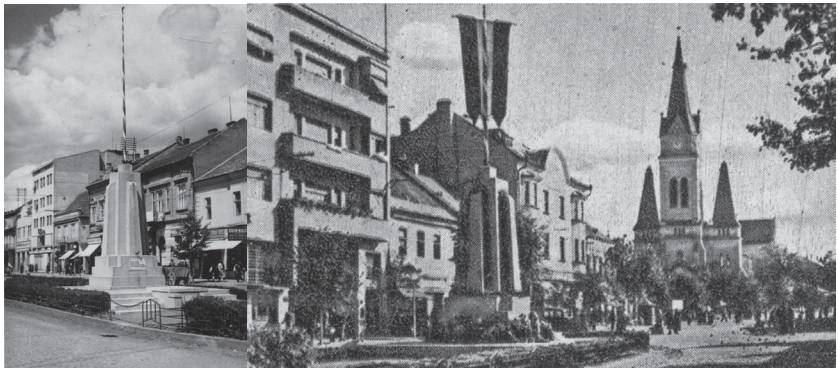

Az Országzászló homlokzati oldalról (Baranyi András gyűjteménye) és hátulnézetben (a szerző gyűjteménye)

a régi, Nagymagyarország szent szimbóluma és oltára, aki elmegy előtte és tiszteleg, az gondoljon mindig arra, hogy egy magyar sem nyugodhat meg addig, míg Magyarország régi nagyságát nem sikerül visszaállítanunk.

Hámbech Rózsa budapesti kiküldött a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége nevében üdvözölte Munkács hazafias lakosságát és gyönyörű beszédben hívta fel figyelmüket a most felavatandó országzászló végtelenül nagy, szent jelentőségére.

Bertók Béla ref. püspök a budapesti pozsonyi-uti ref. egyházközség adományát, a másodzászlót adta át nagyhatású és mély érzessél teli beszédje kíséretében Munkács városának.

Ezután az új országzászló egyházi megáldása következett: Sörös János róm. kath. esperes, Bertók Béla ref. püspök és Hegedűs g. kath. lelkész szentelték fel, illetve áldották meg a zászlót meleg szavak kíséretében.

Az egyházi szertartás után dr. Végh Mihály, az Országzászló Nagybizottságának elnöki tagja mondott lelkes és feledhetetlen avató beszédet, amely alatt az országzászlót a talapzat árbocának a csúcsára vonták fel, ahol egy héten keresztül hirdette Erdély boldog visszatérését az anyaországhoz.

A munkácsi Magyar Dalárda Knapp István karnagy vezényletével avató-éneket adott elő nagy hatással, majd Engelbrecht István polgármester vette át Munkács város nevében a zászlót. […] …remekbe szabott, nagyhatású beszédjében párhuzamot vont a Turul madár egykori fájdalmas eltávolítása és az országzászló mostani örömteli felavatása között. Magyarország sokat szenvedett, de a szenvedések csak erőssé és acélossá teszik a magyar kardokat és szíveket. Munkács közönsége

köszöni Nagykanizsa város testvéri lakosságának az országzászlót és igéri, hogy meg is fogja becsülni. Munkács történelmi tradíciókkal megszentelt földén (sic!) *nem lesz olyan magyar, aki ne akarná és ne munkálná minden erejével a jövő nagy és boldog Magyarországát. Igérjük, hogy lelkünk oltára lesz ez az országzászló, amely törhetetlen hitet és erőt fog kölcsönözni magyar munkánkhoz. Ünnepélyes fogadalmat tesz itt Munkács minden magyarja, hogy Nagymagyarország feltámadása lesz a legfőbb cél és eszme, ami szívét és lelkét eltölti! – A beszédet szűnni nem akaró tapsvihar és lelkes éljenzés kisérte.*

A polgármester beszéde után a koszoruk elhelyezésére került a sor. […] A lélekemelő ünnepély a Szózat hangjaival ért véget, amelyet az egész közönség elénekelt a levente zenekar nagyszerű kíséretével."

A szovjetrendszer eltávolította a zászlót, és a talapzaton ötágú csillag jelent meg. Egy 1972-es kiadványban megjelent felvételen az eredeti talapzaton már egy babérágat tartó nőalak hirdette a szabadságot. Az egykori Országzászló Emlékműből Szabadság-szoborrá avanzsált emlékhely fényképe még szerepelt egy 1978-as kiadványban is. De aztán a magyar jelkép maradványait eltűnttették a főtérről.

Az Országzászló Emlékmű helyére újabb alkotás csak 1994-ben került, a folyóiratunk 2022/3. számában már bemutatott Munkácsy-mellszobor.

Bal oldalon a vörös csillagokkal megcsúfított Országzászló 1957-ben. (Fortepan 115469 Répay András) Jobb oldalon a talapzaton egy, a szabadságot jelképező nőalakkal. (A kép forrása: Д. И. Бурма, Л. М. Воинов, А. Н. Горшков: Мукачево, Путеводитель. Ужгород. Издательство «Карпати». 1978.)

ZRÍNYI ILONA EMLÉKTÁBLÁJA A VÁRBAN

Munkács városa 1943. május 23-án ünnepelte Zrínyi Ilona születésének 300. évfordulóját. (*Azóta kiderítették, hogy valójában nem 1643* körül*, hanem 1649 körül született.*) Az országra szóló ünnepségről a fővárosi lapok is beszámoltak. A *Kárpáti Hiradó* 1943. május 25-i száma így tudósított: *„A háborús korlátozások mit sem vettek el az ünnep fényéből, diszéből, meleg, megkapó hangulatából és lélekemelő szépségéből. Elmaradt a korhű jelmezesek felvonulása, de itt voltak a bokrétások, nem volt tűzijáték, de minden házon ott lobogott a nemzetiszínű zászló, a Turul-emlékoszlopot sem állították vissza a vár fokára, de mégis ott volt a bronzból készült magyar madár a várudvar legszebb helyén és alig akadt a város főbb útvonalain kirakat, ahol ne lett volna ott Zrínyi Ilona, II. Rákóczi Ferenc, Horthy Miklós képe, vagy valamely történelmi eseményt megörökítő festmény.*

Szombaton este tárogatószó vezette be az ünnepet. Balogh Sándor igazgató-tanító játszott a kedvelt kuruchangszeren édesbús kurucnotákát a városháza tornyából. Vasárnap reggel zenésébresztő köszöntötte a lobogódíszbe öltözött, ünnepi hangulatban ébredező várost. Hálaadó istentiszteletek után a közönség az Árpád vezér-utcán, a vendégek nagyrésze a városháza előtt gyülekezett.

Fél 10 órakor a Csillag elől indult el lobogók alatt, zeneszó mellett a kilométer hosszú, festőien szép zarándokmenet, amelyben résztvettek a díszalakulatok, a leventeifjúság, a Rongyos Gárda, a tűzharcosok, a szereplő énekkarok, szavalókórusok, a magyarruhás ifjúság, a festői népviseletű gyöngyösbokrétások, a nemzeti viseletbe öltözött ruszin küldöttségek, a nagyrészt díszmagyarba öltözött nők csoportja, a város, az egyházak, hivatalok, testületek, egyesületek képviselői, a vidéki küldöttségek. […] A vár lobogókkal, délszaki növényekkel, címerekkel és történelmi festményekkel díszített három udvarát szorongásig megtöltötte a példásan fegyelmezett közönség. Az alsó udvarokba hangerősítők közvetítették a legfelső, úgynevezett harmadik udvarban lezajló ünnepség műsorszamait, amelyek egy részét a kassai rádió, illetőleg Budapest II is hangsugározta.”

Ungvár, Kassa, Beregszász városok, valamint a Zrínyi Ilona és Rákóczi Ferenc életével, történelmi szerepével összeforrt községek – Tarpa, Muzsaly, Dolha, Szentmiklós, Vezérszállás, Alsóapsa – népes küldöttsége mellett szép számban voltak a fővárosból érkezett vendégek is. Az egész várat szépen feldíszítették. A fellegvár udvarán állították fel a díszemelvényt. Mögötte Zrínyi Ilona hatalmas portréja uralta a teret. Az emelvényen foglaltak helyet

az egyházi, katonai és polgári előkelőségek, élükön Kárpátalja kormányzó biztosával, Tomcsányi Vilmos Pállal és az ünnepség fővédnökével, dr. Péchy Szabolccsal, Bereg vármegye főispánjával. Szemből nézve, a díszemelvény bal oldalán (*ott, ahol ma a Petőfi-mellszobor van*) egy nemzeti színű zászlóval bevont emelvényre helyezték el a csehek által ledöntött és megrongált millenniumi turulmadarat. Alatta egy valószínűleg öntöttvasból vagy bronzból készült, a Szent Koronával ékesített, domborműves címertábla (*lásd 2022/3. számunk Fortepan képét*, *de sajnos a nyomda ördöge miatt csak részben látható*) emelte az esemény nemzeti jellegét. A következő két árkád között (*a mai Korjatovics-szobortól balra*) helyezték el az ünnepi zászlókat.

A tárogató hangja után az ünnepség a Himnusszal vette kezdetét. Ezután dr. Pataky Mária, az Országos Zrínyi Ilona Munkaközösség vezetője mondott beszédet. Többek között kiemelte: „*Valóban méltó volt Ő az egész nemzet hálájára és nagyrabecsülésére fiával, II. Rákóczi Ferenccel együtt, aki csak még jobban kiteljesítette a magyar hivatástudatot a dunavölgyi népek között és hiába fejezték be mindketten életüket számkivetésben. Keleten, az ő személyes áldozatuk vívta ki, hogy a Nyugat észrevett bennünket, respektálta különleges hivatásunkat, mert csak a hősnek, hősi népnek van jövője!”* Ünnepi beszédet mondott R. Vozáry Aladár országgyűlési képviselő is. Nagy hatású beszéde után az énekkarok kurucdalai következetek, majd a Zrínyi Ilona egykori lakosztálya előtti árkádok közötti falon (*a mai Korjatovics-szobortól jobbra, a két árkád között, fent*) emléktáblát lepleztek le. A márványtáblára a következő szöveget vésték:

ZRÍNYI ILONA
SZÜLETÉSÉNEK HÁROMSZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁT
1943. MÁJUS 23-án
ITT, DICSŐSÉGÉNEK SZÍNHELYÉN ÜNNEPELTE MEG
MAGYARORSZÁG NÉPE
VITÉZ NAGYBÁNYAI **HORTHY MIKLÓS** ORSZÁGLÁSA IDEJÉN.
MUNKÁCS MEGYEI VÁROS
KÖZÖNSÉGE E HÓDOLÓ EMLÉKEZÉST E TÁBLÁVAL ÖRÖKÍTI MEG

Az ünnepség koszorúzással és a Szózat eléneklésével ért véget.

Az emléktábla a szovjet korszak rombolásának esett áldozatul, későbbi sorsáról nincs információ. Némi vigaszt jelent, hogy Zrínyi Ilona születésének 350. évfordulója alkalmából 1993. május 17-én a fellegvár kerengőjében egy új emléktáblát állítottak. A bronz domborműves emléktáblát – Nagy

A Zrínyi Ilona-emléktábla avatási ünnepségén (Popovics Béla gyűjteménye) és az emléktábla

Lajos Imre alkotását – a budapesti Zichy Galéria ajándékozta a Munkácsi Rákóczi Szövetségnek. 2006. február 27-én pedig – amint azt korábbi számunkban említettük – a Szabadság fájának bástyáján felavatták Zrínyi Ilona és a gyermek Rákóczi Ferenc szobrát.

AZ ÁRPÁD-SZOBOR

Egy Árpád-szobor szükségességét 1861-ben Kecskemét városa vetette fel, és a Pusztaszeren történő felállításának költségei ügyében az országgyűléshez fordult. 1882-ben Thaly Kálmán a *Függetlenség* című lapban írt cikke vitát indított ez ügyben. A millenniumi készülődés időszakában Munkács városvezetésének a fejében tudatosult, hogy ennek a szobornak legméltóbb helye az ő városukban lenne, aminek a *Munkács* című lap 1891. február 17-i vezércikkében nyomatékot is adtak. Már a szobor helyét is tervezték, és természetesen vitatkoztak is róla. „*1896. március 15-én, a Munkács és Vidéke hasábjain szót kért egy lángoló hitü, legyűrhetetlen akaraterejü munkácsi magyar: aldobolyi Nagy Gyula kir. közjegyző, a mi Árpád-szobrunk Széchenyi Istvánja, és százforintos adományával megvetette alapját a munkácsi Árpád-emléknek.*” – írta *A munkácsi Árpád-szobor regénye* című cikksorozatában a *Munkács.* Ez a cikksorozat később önálló kiadványban is napvilágot látott. Szerzőjét *Krónikás* név alatt homály fedte. Fodor Géza kárpátaljai költő, helytörténész a *Kárpátalja* című lap 1992/14. számában

megjelent *Árpád fejedelem lovasszobrának rapszódiája Munkácson* című cikkében tudni véli, hogy a szerző dr. Fenyves Pál, a Franklin Társulat irodalmi lektora volt.

Rövidesen a munkácsi városháza előtt egy kis területet bekerítettek, és a közepén egy hároméágú kandeláber jelölte a leendő Árpád-szobor helyét. (*Egy másik elképzelés szerint a római katolikus templom elé állították volna.*) „*Most már ennek a három petróleumlámpának a pislákoló fénye is hirdette a munkácsiaknak, hogy él az eszme, az Árpád-szobor eszméje, és világit a magyar szívekben.*" – olvashatjuk ugyanott.

1896. július 18-án, az ezredévi ünnepségek előestéjén *(lásd a Turul-emlékműről szóló tanulmányunkat a 2022/2. számban)* a szobor költségeinek fedezésére megrendezték az első Árpád-bált. Később a különböző adományokból is szépen gyűlt a pénz, sőt, a vármegye szintén támogatta a szoborállítást. Ehhez hozzásegített az 1902-ben a szoborbizottság által kiadott országos felhívás is. 1904-ben, a villamosítás idején a szobor kijelölt helyére villanyoszlopot állítottak.

1905-ben egy neves fővárosi szobrász, ifj. Vastagh György elkészítette egy Árpád-lovasszobor tervezetét és felajánlotta Munkács városának. Hamarosan ennek a képét a városban közszemlére tették. 1905. március 5-én pedig a művész a készülő szobor gipszbe öntött kisplasztikáját hozta el Munkácsra. Az alkotás elnyerte a város tetszését. „*A városháza tanácstermében kiállított szobormintát nagy érdeklődéssel nézegette a közönség és általános volt az a vélemény, hogy a szobor alkotója igen lendületesen fejezte ki a maga művészi gondolatát. «Árpádnak daliás alakja s a tekintetéből sugárzó fenség valóban fejedelmi. Hosszas tanulmányon alapul a fejedelem ruházata, melynek minden darabja korhű s a legteljesebb illúziót kelti. A fejedelmi alakot egy büszke arab mén hordozza, mely minden izében mesterien van kidolgozva, és éppoly figyelemreméltó a lószerszám is érdekes sallangjaival és drágaköveivel» – írja az egykori krónikás. A szoborbizottság ezt a vázlatot egyhangú lelkesedéssel fogadta el kivitelre.*" – olvashatjuk *Az Őslakó* 1942. augusztus 9-i számában.

A Képzőművészeti Tanács bíráló bizottsága azonban változtatásokat kért a művésztől. A megváltoztatott, kivitelezési méretben elkészült újabb agyagmintát megtekintő zsűri (báró Forster Gyula, a Képzőművészeti Tanács elnöke, Huszko Jenő titkár, Szántó Soma főgimnáziumi tanár, a szoborbizottság egyik alelnöke, valamint Strobl Alajos és Tóth István szobrászművészek) „*hosszú és beható eszmecsere után, melyben a vezérszót Strobl mester vitte,*

a bizottság azt ajánlotta a megbízott szobrásznak, hogy térjen vissza az első vázlathoz, amelyen a főalak művészi kvalitásai határozottan több lendületet és több monumentalitást mutatnak." – írta *Az Őslakó* a fentebb idézett számában, majd így folytatta: „*Vastagh György, aki éppen akkor tért vissza második munkácsi látogatásáról, maga is jobban szerette az első vázlatot, szívesen vállalkozott arra, hogy lerombolja a főalakot és újjáteremti. E műteremlátogatás alkalmával magának a lónak pompás kivitele, valamint a román stílusban tervezett, kecses arányaival megkapó talapzat osztatlan tetszést aratott. A hivatalos birálóbizottság is egyhangú elismeréssel fogadta el tehát a szobormintát…*"

Vagyis a hivatalosan elfogadott Árpád-szobor nem a Munkácsnak ajándékozott gipsz szoborterv, hanem annak egy később többször módosult változata. Megjegyezzük, hogy ifj. Vastagh György az Árpád-szobor legalább négy különböző változatát készítette el. Két, talapzaton álló, 3/8-os életnagyságú bronz kisplasztika ma a Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményében található.

A *Budapesti Hirlap* 1925. január 1-i számában megtaláljuk az elfogadott alkotás leírását: „*Árpád fejedelem páncélingbe öltözötten ül paripáján, fejét sastollas sisak fedi. Mig jobbjában őseink kurta görbe kardját tartja, balját a nyereg kápán nyugtatja. Hátán tegez pihen, a nyereg baloldalán paizs csüng. A pompás ló alakját Bábolnán mintázta a művész, a hires méntelepen.*

A szobor szinte lenyűgöző hatást tesz, de mentől tovább nézzük, s mennél jobban elmerülünk a részletek szemlélésébe és vizsgálásába, annál jobban megnyeri tetszésünket. Mert minden részlet – a legapróbb is – az egységes művészi koncepciót szolgálja, azt a zavartalan összhangot, a mely nélkül nincs igazi müalkotás, nincs igazi hatás. Ez a szobormü nem csak mint plasztikai remek alkotás jön tekintetbe. A nemzeti gondolatnak is nagyszerü megtestesitése ez, a nemzeti érzés és öntudat komoly szolgálatában, a nélkül hogy léha dicsekvés hiu ábrándjait táplálná. Olyanforma nemzeti esemény, cselekedet ez az Árpád-szobor – mint a milyen volt a művészi alkotásnak egy másik terén száz esztendővel ezelőtt a Zalán futása..."

A Képzőművészeti Tanács hivatalosan 1914-ben vette át a szobortervet. Időközben a szoboralapba 75 000 korona (*más forrásban 64000*) folyt be. Egyébként érdekes, hogy a művésszel a város csak 1912-ben kötött szerződést. Úgy tűnt, semmi akadálya a szobor felállításának. A *Budapesti Hirlap* említett számából tudjuk, hogy „*A mintának egyhangu lelkesedéssel történt elfogadása után a müvész az agyag-mintát leöntötte gipszbe, s átadta a Ha-*

Az Árpád-szobor elfogadott, agyagból megformált szoborterve a szobrász műtermében (Felvidékünk – Honvédségünk, a Vitézi Rend Zrínyi Csoportjának kiadása, Budapest, 1938.) és a Munkácsnak ajándékozott, ettől eltérő, gipszből készült szoborterv a városháza üléstermében (Baranyi András gyűjteménye)

raszti József bronzöntő cégnek, a mely hozzá is látott a formák készitéséhez. A formák elkészültek, a viaszöntvények chamotte-ba beformáltattak, szóval, az eljárás eljutott a bronzöntés küszöbéig.”

Még a háborús események közepette sem mondtak le a szobor bronzba öntéséről. A *Budapesti Hirlap* idézett száma erről is tudósított: „*1916-ban a művész beadványt intézett a miniszterelnökhöz, Tisza Istvánhoz, hogy adasson ki neki néhány, az ellenségtől elfoglalt agyút, hogy azok anyagából öntettessék bronzba a diadalmas honalapítónak lelkesitő szobra. A miniszterelnök egy kis türelmet kért a művésztől – de megbiztatta őt: mihelyt befejeződik a háboru (ki hitte akkor, hogy még csak a felében vagyunk?) – jelentkezzék, meglesz a bronz*.”

Az 1914 októberére kitűzött szoboravatás ünnepét a király személyes jelenléte tette volna fényessé. A szoborállítás történetének következő szakaszát *A munkácsi Árpád-szobor regényének* ötödik fejezetében (lásd: *Az Őslakó,* 1942. augusztus 9.) olvashatjuk:

„*Micsoda országraszóló ünnep lett volna az!*

Az Árpád-szobor nagybizottság junius 28-án délelőtt 11 órakor fontos ülésre gyűlt össze a városháza tanácstermében.

Néhány órával később végigszáguldott a városon a sarajevoi véres merénylet hire.

Az Árpád-szobor mintáján és bronzból már kiöntött részein súlyos sebeket ejtett a zűrzavaros idők csőcseléke.

Mondjam-e tovább?

Munkács évezredes magyar földjére idegen államhatalom tolakodott.

A munkácsi Árpád-szobor, Vastagh György nagyszerű alkotása, hontalanná vált."

A cseh korszak két évtizedére nem csupán a szobor ügye veszett el, de még a helye is, ugyanis egy cseh forgalmi rendőr emelvényét állították Árpád szent helyére. A szobor munkácsi gipsztervét a cseh időben a városházáról Nedeczey János mentette át a Beregmunkácsi Bankba, majd annak cseh kézbe kerülése után R. Vozáry Aladár vette át az őrzését.

Az öntés alatt álló szobor sorsáról a *Budapesti Hirlap* már többször idézett számából kapunk információt: „*Több esztendei fekvés, hányódás folytán a kész formák elromlottak, a bronzöntő minden munkája kárba veszett, időközben bezárták az öntőmühelyt is, megszünt benne az üzem. A művész, hogy gyönyörűséges nehéz munkája ne menjen egészen veszendőbe, tizenkét darabra vagdalva elvitette a gipsz szobrot tigris-utcai uj műtermébe, s ott összeállitotta. A kőtalapzat – a mi Andreetti kőfaragó-műhelyében már egészen elkészült volt, elkallódott, s a szobor most ideiglenes, forgatható faállványon van elhelyezve a Vastagh György műtermében.*" A lap felvetette, hogy esetleg más csonkamagyarországi város megszerezhetné ezt a csodálatos alkotást. Az *Esti Ujság* 1941. április 17-i száma arról írt, hogy „*A kommün alatt barbár kezek az értékes negatív formát összetörték.*"

Az anyaországhoz történt visszatérés után kiderült, hogy a szoborbizottság hűséges pénztárosa, Ferenczy Gyula amit csak tudott, megmentett a szobor pénzalapjából. Erről Bay Gábor nyugalmazott polgármester 1941-ben írott nyílt levelében így fogalmazott: „*A szoboralap fölöslegét, ami 20.000 aranykoronát tett ki, hazafiságunk hadikölcsönbe fektette s maradványát a cseh pénzbeváltás 28.000 cseh koronára devalválta. Ámde, hogy a 20.000 koronás hadikölcsönünk ne szolgálhassa a „Masaryk-szobor" alapját, azt 1920-ban átmentettük Csonka-Bereg alispánjához. Ferenczy Gyula főpénztárosunk hervadhatatlan érdeme, hogy a 28.000 cseh koronát megmentette az idegen célok elől. Fölszabadulásunk alkalmával ezt a megmentett maradványt 1:7 arányban pengőre váltották be s ebből az összegből újból elkészíthettük az öntéshez szükséges szobormintát."* A szobor gipszterve visszakerült a munkácsi városháza épületébe. A 74 éves művész budapesti műtermében pedig az agyagba formált Árpád várta sorsának alakulását.

Az újonnan megalakult szoborbizottság lelkesen látott a szervező munkához. *Az Őslakó* 1941. március 30-i számában írt a szoborbizottság döntéseiről: „*A*

bizottság 3000 pengőt utalt ki Vastagh György szobrászművész részére, hogy javítsa ki az Árpád szobor gipszmintáját, amely a hosszú évek alatt a művész gondos őrizete ellenére is megrongálódott. A minta helyrehozása után rövidesen megöntik a szobrot, de nem bronzból, mert ez a hadigazdálkodás miatt lehetetlen, hanem alumíniumból." Ugyanebben az évben az *Esti Ujság* írta: *„Elhatározták, hogy a szobrot alumíniumból öntik ki és megaranyoztatják. A hatalmas szoborhoz Medgyasszay István műépítész új, impozáns alapzatot tervezett. A leleplezést november 10-ére, a cseh uralom alól való felszabadulás emléklapjára tervezik.*" A szoboröntés – a művész költségvetése szerint – 30 000 pengőt tett ki.

Az Árpád-szobor kutatásával foglalkozó Popovics Béla *Munkács kultúrtörténete a korabeli sajtó tükrében* című könyvében a szoborbizottság munkájával kapcsolatosan még egy, nem akármilyen kuriózummal szolgál. A város „*Minden lehetséges úton megpróbált támogatókat szerezni Munkács több évtizedes álmának a megvalósítása érdekében: „… egy rendkívül érdekes levélben magához Hitler vezérhez és kancellárhoz fordult, hogy a Szovjetoroszországban zsákmányolt ágyúkból egy párat ajándékozzon a magyar nemzetnek, hogy azok anyagából kiönthető legyen lovas szobra Munkácson annak az Árpád vezérnek, aki az Azovi-tenger partjáról, a Don, Dnyeper, Dnyeszter vidékéről, Kijev tájáról, a mostani harcok … színhelyéről több mint ezer évvel ezelőtt ide vezette a magyarokat a Kárpát-medencébe, hogy Európának, a nyugati kultúrának és kereszténységnek majd állandó védelmezői legyenek.» Említenem sem szükséges, hogy ennek a kérelemnek nem lett foganatja…"*

Nem csupán a háborús körülmények nehezítették a munkácsiak szoborállítási tervét. Ungvár szintén határozatot hozott egy Árpád fejedelemnek emelendő szoborról. A két város rivalizálásával a korabeli sajtó is nagyon sokat foglalkozott. Popovics Béla véleménye szerint: *„A munkácsiak nagy lelkesedése és ügybuzgalma sajnos egy másik város hiúsága miatt bukott meg végérvényesen a szobor megvalósulása előtt."* Talán nem ezen múlott, inkább az elhúzódó viták, a vontatottan haladó előkészületek pecsételték meg a szobor sorsát. 1944-ben a német megszállás, a Munkácson megkezdődött gettósítás nagymértékben befolyásolta a közhangulatot, Árpád szobrának felállítása soha nem látott messzeségbe távolodott. A szovjet megszállás pedig olyan ellenséges lepelként borult a vidékre, amely sem Árpádnak, sem a magyarságnak az eszmeiségét nem tolerálta.

Popovics könyvéből tudjuk, hogy Vastagh György műterme Árpád agyag mintaszobrával együtt 1945-ben megsemmisült. Az öntési formák is elvesztek. A munkácsi gipsz szoborterv sorsáról szintén nincs információnk.

Az Árpád-szobor ötven éven át tartó rapszódiáját elemezve szomorúan állapítjuk meg, hogy a félévszázados álom kudarccal végződött, és sajnos nem csupán egy csodálatos művészi alkotás veszett el, hanem a mai viszonyok közötti megvalósításának a lehetősége is.

A PODHERINGI OBELISZK

Podhering ma már Munkács szerves része. 1904-ben a település nevét Őrhegyaljára magyarosították. 1782-ben a vármegye Podheringen, a Latorcán egy 110 öl (*kb. 201 m*) hosszú és 4 öl (*kb. 7,3 m*) széles állandó fahidat építtetett. Az új híd a falu fejlődésének fontos állomása volt. A Latorca-hídhoz kapcsolódik a település történelmének legfényesebb lapja – a podheringi csata.

Dicső szabadságharcunk idején, 1849 áprilisában egy nagyobb császári csapat a Vereckei-hágón átkelve Munkácson át Kassa irányában nyomult előre. A hegyek között a császáriakat a 35. honvédzászlóalj nem tudta feltartóztatni. Ezért Martinyi Frigyes honvédőrnagy a podheringi Latorca-hídnál szervezte meg a védelmet. Az őrnagy hadászatilag jól megválasztotta a védekezés helyét. A hóolvadás és az esőzések miatt megáradt folyón átvezető híd padlózatát felszedette, csak a gerendákat hagyták a helyükön. Csapatát a beregi nemzetőrség mellett munkácsiak, a vár védői és ungvári görögkatolikus papnövendékek is erősítették. A három magyar századból, 80 nemzetőrből és néhány tüzérből álló véderő 3500 gyalogosból, 450 lovasból álló és számtalan ágyúval rendelkező osztrák túlerővel nézett szembe. A nemzetőrök csupán néhány régi ágyúval rendelkeztek.

A csata április 22-én zajlott le. Az ungvári görögkatolikus szeminárium kispapjai, Andrejkovics Endre és Leskovics-Lángfy László, akik Pesten kaptak tüzérségi kiképzést, körültekintően, nagy szakértelemmel szervezték meg a tüzérséget. Az Andrejkovics által vezetett nemzetőr-tüzérek ágyúik egy részét a híd fölé emelkedő Szarka-hegyen állították fel, ami taktikailag nagyon helyes döntésnek bizonyult. Andrejkovics és Lángfy tüzérmesterek szerepe a csatában meghatározó volt. A Szarka-hegyről jól irányzott lövésekkel harcképtelenné tették az ellenség néhány ágyúját, kilőtték a lovat az ellenség parancsnoktábornoka alól, megsebesítették az egyik csapattest ezredesét – ezzel nagy zavart okoztak az ellenség soraiban és megtörték támadásukat. Az osztrákok a szárnyakon történő áttörési kísérleteit a nemzetőrök szintén sikeresen meghiúsították. A császáriak kezén lévő kölcsényi timsógyár munkásai Máramaros felől nagy csapattest érkezéséről „informálták” az ellenséget. Délután az osztrák tisztek a visszavonulás mellett döntöttek, és feladták a további küzdelmet.

A győztes csata színhelyén 50 év múlva, 1899-ben tarthattak először nyilvános megemlékezést. Ezen még részt vett több öreg honvéd is. Tulcsik Ferenc erre az alkalomra írt *Hősök emléke* című versét szavalta el, amelyben nemcsak dicsőítette a vitéz nemzetőröket és honvédeket, hanem egy emlékmű felállítását is szorgalmazta. Két év múlva faragott, szürke trachit kövekből készült el a rég áhított, kb. hat méter magas obeliszk, rajta emléktábla hirdette büszkén:

AZ
1849. ÉVI
ÁPRILIS HÓ 22ik
NAPJÁN
MAGYARORSZÁG
ÁLLAMI
FÜGGETLENSÉ-
GÉÉRT
E HELYEN VIVOTT
GYŐZELMES
ÜTKÖZET
EMLÉKÉRE EMELTE
A HAZAFIAS
KEGYELET
1901BEN.

Az obeliszk hátoldalán volt egy másik emléktábla. Erre – úgy tudjuk – a podheringi hősök neveit rótták fel. Sajnos ez a tábla nem maradt fenn.

Az avatóünnepség eltervezett április 22-i időpontját számunkra ismeretlen okok miatt május 19-re halasztották. A *Budapesti Hirlap* május 21-én számolt be az eseményről: „*Az ünnepség alkalmából Munkács város és Podhering község lobogódiszt öltött. Az ünneplők délután három órakor impozáns menetben vonultak ki a szoborhoz, hol ezrekre menő népsokaság gyült össze. Ott voltak a többek közt Hagara Viktor dr. beregvármegyei főispán, mint a szoborbizottság diszelnöke, Nedeczey János és Bartha Ödön országgyülési képviselők, Matolay Etele Zemplén vármegye alispánja és Simig Rezső negyvennyolcas honvédhadnagy, a ki részt vett az ütközetben, a Szarka-hegyről ő irányitotta az ágyukat. A menetben részt vettek a munkácsi iskolák tanulói tanáraik vezetésével, a negyvennyolcas honvédek, a városi képviselőtestület, az ipartestület zászlajával, az önkéntes tűzoltó egyesület, a város szine-java.*

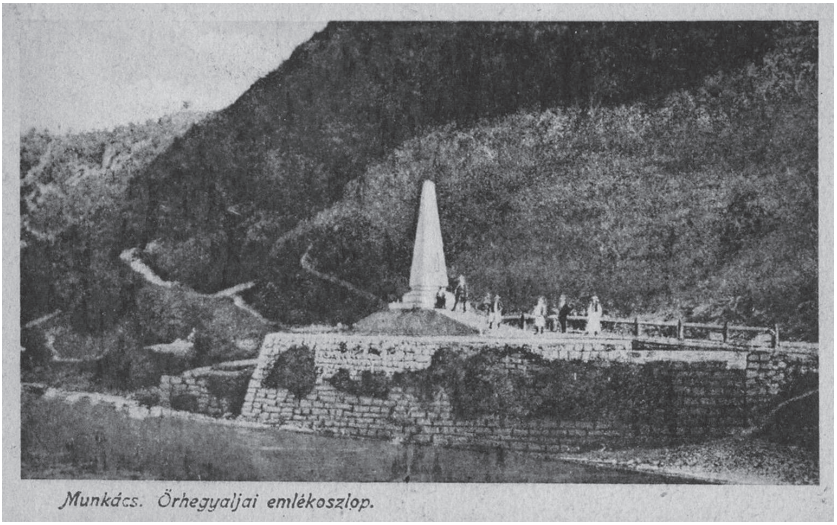

Korabeli képeslap az emlékmű eredeti állapotáról (a szerző gyűjteményéből)

Emelte az ünnep diszét, hogy a honvédgyalogezred tisztikara is kivonult teljes diszben. Délután négy órakor kezdődött az ünnepség az állami főgimnáziumi ifjúság énekkarának Himnuszával. Azután Hagara főispán mondott beszédet s üdvözölte a csata egyik jelenlevő vitéz harcosát, Simig Rezső kalocsai érseki uradalmi tiszttartót, mire Gerőfi, községi jegyző átvette a község nevében az emlékoszlopot. Méray Ádám dr. uradalmi ügyész ezután fölolvasta Csicsery Zsigmond honvédszázadosnak az ütközetről szóló rövid leirását. Az ünnepség a Szózat, a Kossuth nóta és a Marseillaise eléneklésével ért véget, este pedig a podheringi sörházban lakoma fejezte be.”

1919-ben a cseh megszállók az emlékművet megrongálták, a táblákat leverték és állítólag a Latorcába dobták. 1938-ban az I. bécsi döntéssel Őrhegyalja nem tért vissza az anyaországhoz. A visszatérés után, 1939 márciusában a csata 90. évfordulójának méltatásáig mindössze egy hónap maradt. Ezért az obeliszket gyors ütemben kijavították, de az eredeti táblákat nem találták meg. Popovics Béla személyes közlése alapján tudjuk, hogy a homlokzati oldal eredeti tábláját a leírások alapján a frigyesfalvi vasgyárban újraöntötték. A hátsó tábla helyére pedig egy, a helyreállításnak emléket állító, szintén öntöttvas táblát helyeztek. Sajnos ennek a szövege nem maradt ránk, az egyetlen hozzáférhető fényképről pedig a szöveg hitelesen nem olvasható ki. Egy másik, szintén Popovics Béla által felkutatott fényképről

kiderül, hogy a kis magyar világ idején az emlékmű körül kertet alakítottak ki. Bejárati kapuját fából ácsolták, a kapuoszlopok kontykötésére táblát erősítettek, ezzel a felirattal: ***Kertbe bemenni és az emlékművet rongálni szigorúan tilos!*** Ünnepek alkalmával, a fénykép tanúsága szerint, a kaput is szépen feldíszítették.

Sajnos a második világégés után a szovjetek és bérenceik első dolga a vandalizmus volt. Ennek esett áldozatul az oszlop, a táblák pedig újra eltűntek. Szó sem lehetett megemlékezésekről, mivel minden, ami magyar volt, az egyet jelentett a bűnnel. A szovjet éra alkonyán, 1989-ben nyílt mód az első megemlékezésre. 1990-ben pedig az emlékmű homlokzati oldalára új alumínium tábla került, s ezen az eredeti szöveg immáron kiegészült ruszin nyelvű változattal is. 2000-ben azonban ezek az emléktáblák is eltűntek. Ez valószínűleg a többi, színesfémet tartalmazó ellopott emléktáblához hasonlóan, nyereségvágyból történt. 2001-ben két újabb, magyar és ruszin nyelvű, de immáron márványtábla hirdette a podheringi győzelmet. Sajnos ezeket 2004-ben és 2006-ban szintén megrongálták. Ezután a városi önkormányzat költségén két új tábla készült el. 2009-ben a ruszin nyelvűt összetörték, de a város nagyon gyorsan pótolta. 2010-ben Matl Péter munkácsi szobrász kivitelezésében ismét megújult az emlékmű. A töredezett köveket újakra cserélték, és a két emléktáblát mélyedésbe süllyesztve erősítették fel. Így a mai híd mellett, szépen rendezett környezetben áll a csata megújult emlékobeliszkje, remélve a podheringi emlékmű kálváriájának végét, hogy méltó színhelye legyen a március 15-i megemlékezéseknek is.

Az emlékmű az ezredfordulón és a mai táblák (a szerző felvételei)

Zubánics László

DÓCZY FRUZSINA KALANDOS ÉLETÚTJA

A közelmúltban egy tanulmány kapcsán a homonnai Drugeth család nevezetesebb nőtagjainak – köztük Dóczy Fruzsina – életútjával foglalkoztam, s a kutatások során több, eddig ismeretlen részlet került napvilágra. Bár nagylucsei Dóczy Fruzsina életútját viszonylag részletesen feldolgozták, életének utolsó évei homályba vesznek.

A nagylucsei Dóczy család a Hunyadiak korában emelkedett fel, eredetét a Pozsony vármegyei Nagy-lúcse községből veszi. Felemelkedése (I.) Orbánnak köszönhető, aki Hunyadi Mátyás uralkodása idején királyi kincstartó, koronaőr, szerémi, győri püspök, 1486-ban egri püspök, majd bécsi püspök volt. Országh Mihály nádor halála után királyi helytartóként is tevékenykedett. A püspök testvéreivel együtt kapta Mátyás királytól Revistye várát, majd Beatrix királynétól Saskő és Zólyomlipcse várait és uradalmait. A nagylucsei Dóczyak felemelkedése már Mohács előtt elkezdődött – Dóczy Ferenc II. Ulászló udvarában a kamarásmesteri posztig jutott, illetve viselte Bars vármegye főispáni tisztét is. A mohácsi csatában bekövetkezett halálával nem szakadt meg a család pályájának felfelé ívelése. Özvegye, Forgách Margit és fiai (Gábor, László, Miklós) a Habsburg-udvarban sikeres karriert futottak be. Dóczy Gábor és Miklós 1563-ban birtokaik megerősítése mellett bárói címet kaptak: Gábor udvari, Miklós pedig katonai szolgálatáért. Dóczy Gábornak Nyáry Krisztinával (Nyáry Lőrinc lányával) kötött házasságából született gyermekei közül Dóczy András futotta be a legnagyobb karriert: előbb Bars vármegye főispánja (1603), majd királyi tanácsos lett (1606), 1608-ban pedig bejutott a főméltóságok közé: a pohárnokmesteri címet nyerte el. Ezt követően pedig főkamarásmesterré lépett elő, előbb szatmári (1609–1618), majd felső-magyarországi főkapitány (1619–1621) volt[1]. Testvérei: Gábor (1586) a család kapcsolatrendszerét Thurzó Máriával kötött házasságával erősítette; Pál (1565–1611); Dóczy Fruzsina (?–?).

[1] Pálffy Géza. Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században – Történelmi Szemle, 1997., 2. sz. – 257. old.

Dóczy Fruzsina a Nagy Iván-féle családfáról hiányzik[2], születésének időpontja is ismeretlen. Homonnai Drugeth (II.) Györggyel kötött házasságának időpontja is ismeretlen, csupán lánya, Széchy Györgyné Drugeth Mária 1580-as születési dátumából következtetjük, hogy az esküvőre 1578–1579-ben kerülhetett sor. Homonnai (II.) Drugeth György fiatalkora egy részét Bécsben, II. Miksa udvarában töltötte, ahol 1574-ben Nyáry Istvánnal és Kendy Farkassal asztalnokként szolgált. Valószínűleg itt ismerte meg feleségét, mivel a nagylucsei Dóczy család több tagja Miksa udvarában (is) tevékenykedett. A házaspár előbb a Perényi-örökségből[3] származó Terebesen, majd Nevickén telepedett le. A férj nagyon lobbanékony természetű volt, egyik látogatójukat egyszerűen kihajította kastélya ablakán, mert úgy találta, hogy az illendőnél nagyobb érdeklődéssel nézegette a feleségét. Érdekes módon ezt a történelmi toposzt Forgách Ferenc történetíróra hivatkozva Perényi Gábor országbíróval kapcsolatban is feljegyezték (azaz voltaképpen a korszakban igen népszerű „pletyka" volt)[4].

A korabeli források szerint nagylucsei Dóczy Fruzsina a korszak egyik legszebb asszonya volt, nyelveket beszélt, gazdasági ügyekben jártas, bőkezű, jószívű nő volt. Házasságukból két gyerek született: Mária és György. Homonnai Drugeth (II.) György korai halála után az özvegy vette át a hatalmas birtokok irányítását. Ebben segítségére volt második férje, Christian von Teuffenbach felső-magyarországi főkapitány, aki azonban 1598-ban elhalálozott. Dóczy Fruzsina gyakran került összeütközésbe szomszédaival – Zokoly Péterrel és Bánóczy Simonnal. Állandó zaklatásaikkal elérték, hogy az özvegy csapataival rajtaütött Zokoly egyik birtokán és feldúlta azt. Ezzel együtt már könnyű volt a hatalmaskodás vádját az asszony nyakába varrni.

---

[2] Nagy Iván. Magyarország családjai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. III-IV. kötet. (C–Gy.) 334–338. old.

[3] Drugeth (II.) György Drugeth Ferenc és Perényi Erzsébet fia volt.

[4] „Ugyanis azt írja Forgách, hogy ő annyira féltette ezt az Ilonát, a maga feleségét, hogy annak semmi férfira nem szabad volt nézni, annyival inkább beszélni, és mikor vendége volt, akkor a felesége az asztalhoz nem ülhetett, mikor pedig Gábor onnan házul valahová ment, az ablakokat bepecsételte, hogy azokon a felesége ki ne kandikálhasson. Továbbá azt mondja Forgách, hogy mikor egyszer Gábor körül betegségében Ilona serényen járna s forgolódnék, történetből egy Semsey István nevű ifjúhoz talált érni valami ruhája. Ezen annyira megboszankodott Gábor, hogy honát éhséggel akarta megöletni, az ifjú Semseynek pedig valóban mérget adatott be. De azt is mondogatta, hogy az ő halála után sem illik az ő feleségét senkinek is illetni. Ezen az okon, kevéssel halála előtt, arra kérte honát, hogy az ő halála után második házasságra ne adja magát, melyre midőn Ilona azt felelte volna, hogy ő a maga férjének hosszabb életet kíván, egyébiránt a jövendőkről nem felelhet, annyira megharagudott Gábor, hogy a maga udvari orvosát, Balsarati Vitus Jánost, mezítelen karddal kényszeritette reá, hogy Ilonának mérget adjon, mely miatt Ilona, férje után kevéssel meghalt."

1600-ban az országgyűlés külön cikkelyt adott ki, amely szerint „*Az ország karai és rendei előtt, hat vármegye is, nemzetes Dóczy Frusina urasszony a néhai nagyságos Teuffenbach Kristóf özvegye, és ennek a fia nagyságos Homonnai György ellen, a nemességgel, különösen pedig: nemzetes Zokoly Péterrel és Bánóczi Simonnal és még igen sok másokkal szemben elkövetett erőszakosságaik miatt sulyos panaszt emel: Ennek okáért megállapitották, hogy ezekkel szemben ugy járjanak el, mint a hogy a nyilvánosan bepanaszlottak ellenében (közönséges bűnözők) szoktak eljárni*."[5] Ezután a rágalom fegyvere következett. Elhíresztelték, hogy Drugeth György fia már kiskorában meghalt, és egy parasztgyerekkel cserélték ki[6]. Eszerint a Lengyelországba készülő Dóczy Fruzsina egyik szolgálója, aki nem akart úrnőjével tartani, felkereste sógornőjét, Török Fruzsinát és elmondta, hogy a fiúgyermeket játék közben az egyik dajka fejre ejtette, amibe az azonnal belehalt[7]. Egy szomszéd faluból azonban egy nagyon hasonló gyermeket hozattak, és attól kezdve azt nevelték sajátjukként. Drugeth Bálint, a „hiszékeny" rokon hitt is a szóbeszédeknek és ostrom alá vette Nevicke várát. Először a vizet vezették el, majd kiéheztették az őrséget.

Dóczy Fruzsina és gyermekei Lengyelországban találtak menedékre. A lengyel király, III. Zsigmond az özvegy tisztelői közé tartozott, levélben érdeklődött egészsége iránt. Dóczy Fruzsina Lengyelországban 1601-ben harmadszor is férjhez ment – a szakirodalom szerint Sanislo (Stanislaw) Mnisek kapitányhoz, az egykori sandomierzi vajda fiához.

A Mniszech család történetét vizsgálva sikerült pontosítani a férj személyét. A Mniszechek sziléziai eredetű nagybirtokos család, amelynek tagjai számos fontos tisztséget töltöttek be a Rzech Pospolitában. A bennünket érdeklő nemzedék törzsatyja Jerzy Mniszech (†1613), aki királyi főpohárnok (1574), szenátor (1582–1613), radomi várnagy (1582–1689), sandomierzi vajda (1589–1613), lembergi (1593), sambori, sanoki (1589-1613), sokali,

[5] 1600. évi XXIII. Törvénycikk. A néhai Teuffenbach Kristóf felesége és ennek fia Homonnai György ellen emelt panaszokról és arról, hogy ezek ellenében miképen kell eljárni?

[6] Borbély Zoltán: Homonnai Drugeth (III.) György hűtlenségi pere (1600–1603) – Századok – 2017. – 2. szám – 296. old.

[7] „*Erre a szolgáló titokban elment az özv. Homonnai Istvánnéhoz, miután eskü vett tőle, hogy nem bocsátja őt többé vissza úrnőjéhez, fölfedte előtte Homonnai Györgyné titkát. E szerint az ifjú Homonnai Drugeth György nem természetes fia Dóczy Fruzsinának és idősb Homonnai Györgynek. Az igazi fiát dajkája játék közben a földre ejtette s a kis gyermek rögtön meghalt. A kétségbeesett anya szobájába zárván a holt tetemet, hirré tette, hogy gyermeke nagy beteg; aztán gyorsan kocsiba ült s egy szomszéd falucskából a meghalthoz teljesen hasonló gyermeket hozott a házba. Az igazi Homonnai Györgyöt pedig meghitt cselédeivel titokban eltemettette*."

rohatyńi sztaroszta volt. A Jadwiga Tarłoval kötött házasságából 9 gyermeke (4 lány és 5 fiú) született. A harmadik fiú, Stefan Jan Mniszech (1580–1605) sanocki sztaroszta vette feleségül Dóczy Fruzsinát. A férj (aki azonban rövid időn belül meghalt) Dóczy Fruzsinára hagyta minden vagyonát, ami Laszki várát és a hozzá tartozó uradalmat jelentette[8]. Acsády Ignác a Széchy család történetét vizsgálva (Dóczy Fruzsina lánya, Mária Széchy Györgyhöz ment feleségül) így ír: „Az egykorú 1602-ki irat nem említi nevét s csak azt mondja Dóczy Fruzsináról »*nunc vero cujusdain Poliui Starozta noininati ut aseeruissent consors*. «Ellenben egyik 1648-ki okmány, melyet unokájának özvegye állított ki, ekképen mondja a harmadik férj nevét: »*Frusina Dóczy primum Georgii condam Homonnay senioris postea vero Sigismundi Nagykoncziczay poloni consors*«".

Az inventáriuma alapján Laski (Laszki Murovane, ma Мурованe község az egykori Szambori járásban) egy kisebb magyar végvárnak felelt meg, a magyarországi Homonnai birtokok szempontjából pedig rendkívül előnyös volt az elhelyezkedése. Ezt örökölte anyja halála után Homonnai György, és alkotta a lengyelországi birtokait, amihez lengyel nemesség is társult. Laszki vára eredetileg a Tarlow család birtoka volt, majd Jadwiga Tarłow hozománya révén lett a Mniszech család birtokközpontja, amelyet Jerzy Mniszech „palazzo in fortezza" stílusban építtetett át. A Strwiąż folyó mocsaras partjain lévő dombon *álló ötszögletű vár három kerek sarokbástyával, illetve a kapu felett emelkedő Óratoronnyal igen imponzáns látványt nyújtott*. A várban 45 helyiség volt, köztük két márvánnyal burkolt nagyobb terem. Valószínűleg elzálogosításról lehetett szó, hiszen a Mniszech család jelentős adósságokat halmozott fel, amivel a kegyvesztést és a száműzetést (banatio) is kockáztatták. Acsády Ignác megemlíti, hogy „*a lelkiismeretlen asszony* [Dóczy Fruzsina] *magával vitte lengyelországi férjéhez gyermekei egész ingó vagyonát, készpénzét, drágaságait, melyek roppant értékeket képviseltek. A gyermekek vizsgálatot kértek ez ügyben s Istvánffy Miklós 1602. május havában megbízta a jászói konventet, eszközölje a tanúkihallgatásokat. Sáros-, Zemplén-, Abaúj megyékből számos tanút, nemest és nemtelent, férfit és nőt hallgattak ki, nagyobbára olyanokat, kik a pénz elszállításában többé-kevésbé részt vettek. A vallomások szerint Fruzsina minden készpénzt és ingóságot magával vitt. Egyáltalán semmit sem hagyott gyermekeinek. A pénzt zsákokba, a drágaságokat ládákba rakták, s három nagy társzekereken, mindegyiket hat ló húzta, szállították el. Pénzeszsák összesen 35, mások szerint 50 volt, s a készpénz*

[8]. Acsády Ignácz. A Széchyek Murányban. II. közl.. – Századok – 1885 – 119. old.

összege 80.000 frtra ment. Ebből az anya 25.000 frtot fenntartott lepecsételt zsákokban gyermekei számára. De magával vitte Lengyelországba azt is, s midőn Samborba érkezett a starostához, ez minden zsákot felbontott s a pénzt összekeverte. Fruzsina ez ellen felszólalt ugyan, de eredménytelenül. A tanúkihallgatások szerint Fruzsina azután Zoloschia (Zolocsiv) lengyel városban lakott, melyet 40.000 magyar forinton vett meg."[9]

A Mniszech család valószínűleg visszaváltotta rezidenciáját, mivel Franciszek Bernard Mniszech sanocki sztaroszta itt tartotta udvarát, a várat a „számos rombolás" (tűzvész) után 200 000 zloty összegben újította meg. Jerzy Mniszech és Jadwiga Tarłow gyermekei közül kiemelkedik Urszula, Konstantyn Wiśniowiecki orosz (ruszi) vajda felesége, illetve Maryna, aki I. és II. Ál-Dmitrij moszkoviai álcár (trónkövetelő) felesége volt.

Dóczy Fruzsina további sorsáról nincsenek írásos forrásaink, valószínűleg Lengyelországban halt meg, s valahol egy, a birtokaihoz közeli templomban került eltemetésre.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Borbély, Zoltán, 2013. Egy konvertita főúr Felső-Magyarországon: Homonnai Drugeth György. Rekatolizáció, ellenreformáció és katolikus megújulás Magyarországon (szerk.: Peter Kónya), Prešov, 370–387.old.

Borbély, Zoltán, 2015. A Homonnai Drugethek Felső-Magyarországon a 17. század első évtizedeiben. Doktori értekezés, Eger: Eszterházy Károly Főiskola, [Online]. Forrás: http://disszertacio.uni- eszterhazy.hu/2/1/Borbely_Zoltan_disszertacio.PDF

Haraszthy, Miklós, 1896. Adatok a Drugeth-Homonnai grófi család nemzedékrendjéhez. Andrássy Aladár gróf levelestárából. Adatok Zemplén vármegye történetéhez, 5. szám, 168–170 old.

Horváth, Ágnes, 2007. Főnemesi özvegyasszonyok a 16–17. századi Magyarországon (elmélet és gyakorlat). In. Fábri Anna–Várkonyi Gábor (szerk.): A nők világa, Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok, Argumentum Kiadó, Budapest, 247–268. old.

Mészáros, Károly, 1861. Ungvár története a legrégibb időktől maig. Pest, Ráth Mór Könyvkereskedése, 114 p.

Nagy, Iván, 1858. Magyarország családi czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. III. kötet (C–D), Pest: kiadja Ráth Mór, 420. old.

Péter, Katalin, 2008., Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 168. old.

Péter, Katalin, 2010. Az asszony neve. Arisztokrata névhasználat a 16–17. századi Magyarországon, Történelmi Szemle, 2.sz, 151–187. old.

Radvánszky, Béla, 1986. Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. III. kötet, Budapest: Helikon Kiadó, 428 p.

Réz, László, 1899. A Drugethek és Homonna reformációja, Sátoraljaújhely: Zemplén Könyvnyomtató Intézet, 158 old.

[9] Acsády Ignácz. A Széchyek Murányban. II. közl. – Századok – 1885 – 119. old.

Takáts, Sándor, 1982. Régi magyar nagyasszonyok. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 353. old.

Zubánics, László, 2020. A múlt tükrében elmerengve… Északkelet-Magyarország mindennapjai a XVI–XVIII. század fordulóján. Budapest–Ungvár: Intermix Kiadó, 357. old.

Гусарова Т., 2018. Венгрия XVI-XVII вв.: портреты современников на фоне епохи. М.; СПБ.: Центр гуманитарных инициатив, 455 с.

Зубанич Л., 2021. Суспільно-політичний розвиток дворянських родин Північно-східної Угорщини у 1526–1657 рр. Ужгород, Вид: ПП АУТДОР-Шарк, 296 с.

Старченко Н. П., 2021. Українські світи Речі Посполитої. Історія про історю. Київ: Laurus, 616 с.

Fábián Miklós

A TISZAKERESZTÚRI REFORMÁTUS EGYHÁZ TÖRTÉNETE (1848–1918)

A TELEPÜLÉS RÖVID TÖRTÉNETE

Tiszakeresztúr egy csaknem 900 éves múltra visszatekintő egykori ugocsai község, amely jelenleg Kárpátalján, a Nagyszőlősi járásban található. Tiszaújlak előtt bekötőúttal kapcsolódik az Ungvár–Beregszász–Rahó országúthoz. Társközsége a ruszin-magyar vegyes lakosságú Karácsfalva, amely lakóinak döntő többsége görögkatolikus vallású. A falut elsőként Cherestur néven említik 1181-ben, amely a környező falvak közül a legkorábbi. A tatárjáráskor a falu elpusztult, s csak később lett újból lakott. 1260-ban Kereztur néven jegyzik, majd 1773-ban neve kibővült a Tisza előtaggal, utalva ezzel a nagy folyó közelségére. 1870-ben hatalmas tűzvész pusztította, temploma is leégett. A Keresztúr helynév azzal kapcsolatos, hogy a falu templomát a Szent Kereszt tiszteletére szentelték fel. A jelenlegi hivatalos neve, a Perekhresztya (Перехрестя) a tudatos ukránosítás eredménye[1].

A falu kezdetben királyi birtok volt, amelynek határában egy VIII–IX. századi szláv település nyomaira bukkantak az 1960-as években szovjet régészek. A XIII. század végén V. István király a Káta nemzetségnek adományozta, ezt követően az Újhelyieké lett a község, majd a Nagyiday család játszott meghatározó szerepet a falu életében. A falu lakosai közül többen is beálltak az 1703-ban kitört II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc seregeibe, a falu szülötte Rákóczi egyik kedvenc ezredese, Borbély Balázs, aki a tiszabecsi ütközet során szerzett magának hírnevet. Az 1717-es, utolsó tatár betörés idején a község nagy része elpusztult[2].

Az 1848–1849-es szabadságharchoz 60-an csatlakoztak a keresztúriak közül. 1920-ig a község Ugocsa vármegye Tiszáninneni járásához tartozott. A trianoni béke értelmében Csehszlovákiához került, 1920–1938 között

[1] Botlik József–Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. – Bp.1993.
[2] Szabó István: Ugocsa megye. Bp. 1994.

Podkarpatska Rus Nagyszőlősi járásának része volt. Az első bécsi döntést követően 1940-ig Bereg-Ugocsa Tiszaújlaki járásához tartozott. 1940–1944 között Ugocsa megye Nagyszőlősi járásának települése. A szovjet csapatok 1944. október 26-án foglalták el. A málenykij robot során a faluból 56 személyt hurcoltak el, akik közül 44-en tértek haza, 12-en odavesztek a fogolytáborokban. A második világháború frontjain Tiszakeresztúrból 13 honvéd halt hősi halált. Az 1945. június 29-i csehszlovák-szovjet szerződés értelmében az Ukrán SZSZK-hoz csatolták, ahol a Kárpátontúli terület része lett.

A REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

A Tiszakeresztúri Református Egyház 1650-ben már önálló gyülekezet volt, s mivel Ugocsa vármegye az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott, szabadon gyakorolhatták hitüket a reformátusok. Az egyház történetéről kevés adatot lelhetünk fel, mert a szovjet hadsereg bevonulása után minden anyakönyvet le kellett adni az állami szerveknek. Annyi bizonyos, hogy a gyülekezet 1822-ig a beregi egyházmegyéhez tartozott. Gót stílusú templomának eredete ismeretlen.

A XIX. század elején még fából készült toronnyal rendelkezett. 1870-ben a templom leégett, csak a falak maradtak meg, minden belső berendezés megsemmisült, a harang pedig elolvadt[3]. Ezt követően a vasárnapi istentiszteleteket egy szobában tartották. 2 év múlva, 1872-ben a maradványokból Tar Lajos kertjében öntötték ki a nagyharangot a gyülekezet saját költségén, amelyet 1872. március 2-án Csepely Lajos harangöntő készített. Komlósi Antal és neje, Hanzulovics Berta helyi lakosok korán elhalt két gyermekük emlékére 1927-ben öntették a kisharangot. A templom mai formáját 1921-ben nyerte el, akor készült el az 1914 óta épített torony. A mennyezet kazettáit Nagyidai Ferenc készíttette, ezt azonban az 1970-es felújításkor át kellett alakítani mostani formájára, mivel addigra teljesen tönkrement. 1970-ben és 1989-ben a gyülekezet adakozásából külső és belső felújításra került sor. Ezt követően 2004-ben a templom külső felújítását végezte el a gyülekezet, amely során a falakat újravakolták, a tornyot is kijavították és átfestették, illetve a tető 1/4-ét kicserélték. 2006-ban megtörtént a villany-

[3] Ivaskovics József–Palkó István–Kohán László. Kárpátaljai református templomok. – Ungvár–Beregszász. 2000.

vezetékek cseréje és a teljes belső felújítás. 2015-ben újabb teljes belső felújításon esett át a templom, 2018 nyarán pedig sikerült teljes egészében felújítani a tetőzetet.

A gyülekezetben a következő lelkészek szolgáltak: Gyarmati Ambrus (?–1576), Beregi Gergely (1577–?), Csarnahaji Simon (?–1580), Tiszaújlaki András (1621–?), Bökényi János (1626–1659), Vári Mihály (1670–1672), Viski Mihály (1709–1713), Gyarmathy P. Mihály (1713–?), Szathmáry István (?–1723), Miskolczi (?–1737), Vásárhelyi Posztós Sámuel (?–1742), Kaposi B. Márton (?–1753–?), Gyöpös Gergely (1766–1767), Vásárhelyi Posztós Sámuel (1767–1771), Ratkó István (1771–1775), Turóczi István (1775–1786), Ajtai Mihály (1786–1795), Kovács Zsigmond (1795), Csengeri Pál (1795–1798), Kovács Sámuel (1795–1798), Vincze István (1798–1802), Szathmári Pál (1802–1809), Lőrinczi Mózes (1809–1810), Kun Mihály (1810–1816), Galgóczi László (1816–1823), Benkő János (1823–1824.02.07.), Tardi Gerzson (1824–1838.05.25.), ifj. Gönczi Dániel (1838–1854), Bencsik József (1854–1857), Nagy István [*Csokonai Vitéz Mihály korábbi tanítványa*] (1857–1859), Gonda László (1859–1861), Miskolczy Sándor (1861–1866), Nagy János (1866–1871), Nagy Imre (1871–1872), Nagy Elek (1872–1874), Deák Mihály (1874–1918), Csok József (1922–1938), dr. Sárkány Lajos (1939), Forgon Pál (1939.11.1.–1943.09.19.), Orgoványi György (1943–1946), Szabó Béla (1946–1956), Csok József (1956–1967), Szabó Elemér (1967), Horkay Barna (1967–1973), Lajos Mihály (1973–1998), Tegze Lóránt (1998–2003), Molnár Zsolt (2003–2006), Sipos József (2006-tól napjainkig).[4]

TISZAKERESZTÚR LAKOSSÁGA

Tiszakeresztúr a kezdetektől fogva magyar többségű falu, jelenleg is őrzi magyar jellegét. Fejlődése során lakosságában egyre nagyobb súlyú tényező lett a kisnemesség. Térfoglalásával párhuzamosan a jobbágyság kezdett kiszorulni a faluból, ez a társadalmi folyamat a falu lakosságának nemzetiségi összetételében változást nem idézett elő, mivel mind a jobbágyság, mind pedig a helyére érkező kisnemesség egyaránt magyar volt. Csupán a XVIII. században került soraik közé egy-két szláv eredetű család. Lakossága 1851-ben 539 fő, melyből 468 református, 47 görögkatolikus, 14

[4] Fodor Gusztáv: Református múltunk kezesség. Tiszaszentimre. Narancsik Imre kutatóműhely. 2016.

római katolikus és 10 izraelita vallású volt. Az 1880-as összeírás szerint a falu népessége 473, amelyből 372 volt a kálvinisták száma, római katolikusok 44-en, a görögkatolikusok 35-en, az izraeliták 21-en éltek a községben[5]. A református vallás dominanciája a mai napig jellemző a községben. A korábbi népszámlálási adatokhoz képest az 1900-as összeíráskor már heten vallották magukat ruszin anyanyelvűnek. A község lakossága 586 fő volt, ebből 423 református, 69 görögkatolikus, 54 római katolikus, 40 izraelita[6]. Az 1910-es népszámlálási adatok alapján a község lakossága 514 fő, s mind az 514 fő magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A vallási megoszlás a következő volt: 388 református, 51 római katolikus, 48 görögkatolikus, 26 izraelita, valamint 1 evangélikus[7].

1. számú táblázat. *Demográfiai változások Tiszakeresztúrban 1851-1910 között*[8]

Évszám	Lakosság
1851	539
1862	500
1880	473
1900	586
1910	514

Mint a fent közölt adatokból láthatjuk, a reformátusok száma folyamatosan csökkent az 1850–1910 közötti időszakban. Ennek több oka is van. A keresztelések számának csökkenése, valamint a halálozásoknak a növekvése. Az 1850-es évek végén drasztikus fogyás ment végbe a gyülekezetben. 1859-ben a református lakosság száma 56-tal volt kevesebb az előző évinél. Vegyes házasságok esetén előfordult, hogy a gyermeket a nem református vallású szülő után keresztelték meg[9]. Ezek az adatok különösképpen negatív képet alkotnak a keresztúri gyülekezetről, ha megvizsgáljuk az egyházmegye

[5] Dr. Kepecs József. Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH). Bp. 2000.

[6] Szabó István. Ugocsa megye. – Beregszász, Új mandátum kiadó, 1994.

[7] KSH adatbank. 1910-es népszámlálási adatok. Hozzáférés helye: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=947&layout=s

[8] Szabó István. Ugocsa megye. – Beregszász, Új mandátum kiadó, 1994.

[9] Kárpátaljai Református Levéltár (továbbiakban: KRL): A Tiszakeresztúri Református Egyház létkönyve, 1851.

népességszámának alakulását. Elmondhatjuk ugyanis, hogy megyei szinten a születések száma jóval meghaladta a halálozásokét, valamint a vegyes házasságok kötésekor történő megegyezések többsége a református egyháznak kedvezett. A református lakosság tehát a tárgyalt időszakban 1870-ig nem növekedett olyan mértékben, mint ahogy a vármegye más gyülekezeteiben. Ebben az évben tűzvész pusztított a faluban, melynek során több egyházi épület is leégett, többek között a templom és az iskola is[10]. A polgári korszak végén – a csehszlovák éra kezdetén – az egyházközség létszáma minimálisan növekedett. 1921-ben a gyülekezet létszáma 411 fő volt, míg a következő évben 418, 1923-ban pedig 426 fő[11]. Az egyházi feljegyzések alapján a református lakosság számának alakulása az alábbi táblázatban tekinthető meg:

2. sz. táblázat. *A reformátusok létszáma a községben*[12]

Évszám	Református lakosság
1859	372
1860	365
1861	387
1862	378
1863	402
1864	398
1865	402
1866	398
1867	403
1868	426
1869	409
1870	436
1871	367
1872	368
1873	375
1874	366

[10] Szántó János. A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei. – Beregszász, Új Mandátum Könyvkiadó, 2006.

[11] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1923

[12] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház létkönyve 1851–1874, 1900–1907.

1880	372
1900	423
1901	420
1902	415
1903	416
1904	418
1905	420
1906	325
1907	338

A reformátusok számát a születési/halálozási arányok mellett az áttérések is meghatározták. Mivel kis létszámú gyülekezetről van szó, ezért nem voltak gyakoriak az áttérések más felekezetekből a reformátusba, vagy a kitérések más vallásba. Az 1848–1918 közötti időszakban évenkénti egy-kettő, ritkább esetekben három-négy áttérésről számolnak be a források. Elsősorban görög- és római katolikusok tértek át a református vallásra, de találkozhatunk olyan esettel is, hogy egy személy a református hitet elhagyva a római katolikusra tért át[13]. A keresztelések száma 10 és 20 között mozgott, hasonló volt az elhalálozások aránya is. A konfirmáltak száma évente csak ritka esetekben érte el a 10-et, számuk 5–10 között mozgott.

3. sz. táblázat. *A lakosság összetétele 1910-ben.*[14]

Népesség	513 fő polgári, 1 fő katonai, 514 magyar
Vallás	388 református, 51 római katolikus, 48 görögkatolikus, 26 izraelita, 1 evangélikus

A református hívek az egyházlátogatási jegyzőkönyvek beszámolója szerint szorgalmasan gyakorolták hitüket. Úrvacsorával átlagosan 100–150 gyülekezeti tag élt. A magasabb részvétel általában húsvétkor, valamint karácsonykor volt. „Szektások”, valamint felekezeten kívüliek nem voltak a faluban a tárgyalt időszakban. „Vadházasságok” a helyi roma közösségen belül fordultak elő. Évente átlagosan 4–5 házasságot kötöttek, ezek között

[13] KRL: A Tiszakeresztúri Egyház Jegyzőkönyve, 1920

[14] KSH adatbank. 1910-es népszámlálási adatok. Hozzáférés helye: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=947&layout=s

ritka esetekben voltak vegyesházasságok is, mivel a környező falvakban, elsősorban Tiszaújlakon és Karácsfalván, nagy számú római, illetve görögkatolikus vallású lakosság élt[15].

A források vizsgálatát követően levonhatjuk a következetéseket. A település lakossága, s ezen belül a református gyülekezet létszáma az 1870-es tűzvészig enyhén növekedett vagy stagnált, 1871-ben 367-re csökkent a létszám. Az 1870-es létszámot csak 1900-ra sikerült megközelíteni, majd 1906-ban újabb drasztikus csökkenés mutatkozott meg a lakosság számának alakulásában. Betudható ez annak, hogy ezekben az években igen nagyszámú volt az egész megyében az Amerikába kitelepülők aránya. A világháború éveiben a Tiszakeresztúri Református Egyháznak is nélkülöznie kellett, mint sok más gyülekezetnek Magyarországon, itt is csökkent a születések száma, a háborút követően a gyülekezet létszáma 1920-ra érte el ismét a 400 főt.

A TISZAKERESZTÚRI NÉPISKOLA

Már a reformáció korától kezdődően az iskolákra mindegyik egyházmegye és gyülekezet nagy figyelmet fordított. Így volt ez Tiszakeresztúrban is. Aczél László Ugocsa megyei tanfelügyelő így jellemezte az iskolát: „*A hitközség által fenntartott népiskola egyike volt a megyebeli iskolák legjobbjának, mert kitűnő tanítója volt, de a fenntartó hatóság még tanítójának szegényes javadalmát sem tudta rendesen kiszolgáltatni, mert a lakosság az elzüllésig elszegényedett”*[16]. Az iratok és jegyzőkönyvek alapján megtudhatjuk, hogy miképpen alakult a község oktatási intézetének sorsa.

Az oktatás általában július végén vagy augusztusban kezdődött. A tárgyalt időszakban a következő tanítók dolgoztak az iskolában: Mezei Benjámin (?–1854), Nagy Elek (1855–?), Molnár Gábor (?–1858), Balajti György (1859–?), Szabó József (1891–?), Szabó Menyhért (1885–1903. június 26, haláláig).[17] A tiszakeresztúri népiskola az 1868-as Eötvös József-féle népiskolai törvény értelmében 6 osztályos elemi iskolává avanzsált. Az 1799-ben Molnár György uszkai ács által épített iskola[18] az 1870-es nagy tűzvészben elpusztult. A gyülekezet önerőből nem tudta újjáépíteni a leégett

[15] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzéke. 1902

[16] Aczél László: Ugocsa vármegye népoktatásügye 1880–1902. Franklin Társulat Nyomda. Budapest. 1908.

[17] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház iskolalátogatási jegyzőkönyve. 1908.

[18] Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 3. évf. 1860. november 18. 46. sz.

épületeket. Az 1870–1875 között az iskola alapra befolyt regálé jövedelem 751 forintot tett ki.[19]

Az iskolaépület építésére 3000 forint államsegélyt vett fel az egyház évi 5%-os kamatra. Az épület 2000 forintba került.1873-ban szintén államsegélyhez fordult a gyülekezet az iskola felépítése céljából[20]. Az iskola építéséről szóló szerződést ez éven kötötték meg. 1876-ra elkészült az épület tervrajza, amely így nézett ki:

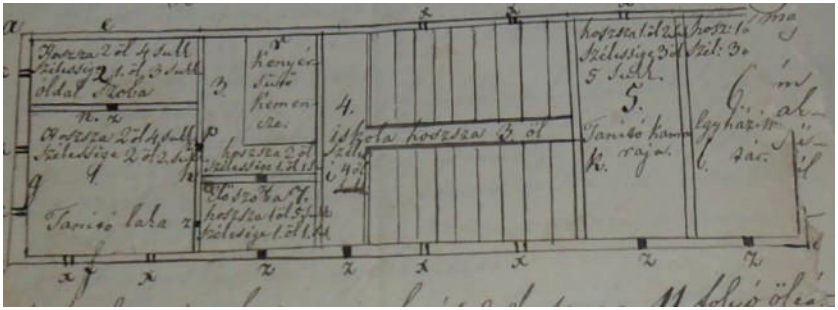

A képen a „x” betűvel jelölt részek helyére ablakok kerültek, a „z”-vel jelöltek helyére pedig ajtók. Az épület 8 öl hosszú és 4 öl széles, vagyis körülbelül 16 méter hosszú és 8 méter széles. Az iskola két tanítói szobából, kenyérsütő helyiségből, egy 60 diák oktatására alkalmas tanteremből, padlásfeljáróval rendelkező tanítói kamrából, valamint egyházi magtárhelyiségből állt a tervrajz alapján, amely Nagyiday Ferenc verbőci földbirtokos megrendelésére készült el, aki fiát a keresztúri iskolába járatta[21].

Az iskola építésére az egyház ötven napszámost biztosított. Naponta váltották egymást az építkezésen, egy nap átlagosan 10–12 munkás dolgozott az iskola építésén, amely 1878-ra készült el. Az új iskola megépítése jelentősen megterhelte anyagilag a gyülekezetet. A fennálló gazdasági problémát az évenkénti államsegély felvételével próbálták megoldani. A tanítói fizetéseket is gyakorlatilag ezekből az államsegélyekből tudták csak fedezni, az erre megajánlott 4 köböl búzát sem bírták összeszedni[22]. A tankönyvhiányt úgy kívánták megoldani, hogy a tanítók részére a szükséges könyveket az egyház szerzi be, s azok, mint az iskola tulajdona, szálljanak át tanítóról

[19] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház iskolalátogatási jegyzőkönyve. 1908.
[20] KRL: Államsegély kérvény az iskola építésére. 1873.
[21] KRL: A tiszakeresztúri népiskola tervrajza. 1876.
[22] KRL: A tiszakeresztúri presbiteri gyűlés jegyzőkönyve. 1877.

tanítóra[23]. Ennek ellenére az egyházmegyei jelentések alapján tudjuk, hogy az 1880-as évek első felében az iskolát a dicséretes vagy kitűnő kategóriába sorolta az ezt vizsgáló egyházmegyei bizottság[24]. Az 1893-as egyházmegyei közgyűlés rendeletben szólította fel a gyülekezetet, hogy amennyiben a tanítói fizetések nem érik el az 1868-ban megállapított minimális összeget, kárpótolnia kell a tanítót az iskolát fenntartó egyháznak. Mivel a keresztúri iskola tanítói javadalma nem ütötte meg az évi 300 forintot, ezért kötelezték a tiszakeresztúri iskolaszéket, hogy minél előbb tegyen eleget a törvényes kívánalmaknak[25]. Ugocsa közigazgatásának 1895. november 10-i iskolákról szóló rendelete kötelezte az iskolákat, hogy tartsák be a szorgalmi időszakot, kötelezzenek minden 6–12 év közötti gyereket iskolába, valamint a 12–15 év közötti tanulókat ismétlő iskolába járásra[26]. Tiszakeresztúr számára ez megoldandó problémát jelentett, mivel volt olyan tanév, amikor 17 diák decemberig sem jelent meg az iskolában

A gyülekezet elégtelen gazdasági helyzete miatt már 1891-ben szóba került az iskola állami kézbe adása. Ez nem volt egyedi eset, ugyanis az egyházmegyében a felekezeti iskolák száma folyamatosan csökkent, az intézmények államivá vagy községivé alakultak át. Ennek egyszerű oka az volt, hogy az egyre inkább elszegényedő gyülekezetek így próbáltak meg könnyíteni gazdasági terheiken. Mivel a keresztúri egyház olyannyira szegény volt, hogy iskoláját egyszerűen képtelen volt fenntartani, a presbitérium 1894-ben határozatot hozott az intézmény sorsáról, s úgy döntöttek, hogy az állami helyett községi kézbe kívánják helyezni az egyházi intézményt. 1898-ban az iskola épülete átalakításra szorult, mivel a tankötelesek egyszerűen nem fértek el a termekben. Ugocsa vármegye tanfelügyelője az 1868-as XXXVIII. törvényre hivatkozva felszólította a gyülekezetet, hogy bővítse ki az épületet[27]. Ez az esemény meggyorsította az iskola községi kézbe adását. Az erről szóló kérelmet végül 1898-ban nyújtotta be a gyülekezet a Máramarosszigeten ülésező egyházmegyei közgyűlésnek, amelyet az el is fogadott. Az iskola tehát 1899-re került községi tulajdonba[28]. A községi kézbe került intézményben heti 4 vallástan óra és egy énekóra volt, amelyeket a lelkész és a kántor vezetett[29].

[23] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye tanügyi rendelete. 1885.
[24] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye közgyűléseinek jegyzőkönyvei 1880-1918.
[25] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye tanügyi rendelete. 1893.
[26] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye tanügyi rendelete. 1895.
[27] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye tanügyi rendelete.
[28] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve. 1900.
[29] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1902.

Az iskola gazdasági helyzetén nem javított az sem, hogy 1899-ben községi kézbe került. 1901-ben ingyen tankönyveket szerettek volna igényelni, végül csak 10% kedvezményt kaptak könyvenként. Az iskola rossz gazdasági állapotát mutatja az a debreceni nyomdától érkező felszólítás, amelyben követelték, hogy fizesse ki az iskola néhány koronás tartozását[30]. 1902-ben kötelezték az intézményt, hogy fizesse ki Szabó Menyhért tanító évi 800 koronás fizetését, amelyet még nem hajtottak végre. Ebben a tanévben az iskola fedezete 1307 korona volt, szükséglete pedig 1437. A tanító még 1898-ban nyújtotta be ezzel kapcsolatos kérvényét[31]. 1901-ben kapott is 100 korona kárpótlást a tanító. 1903-ban az iskola évi 518 korona államsegélyt kapott, melyet kizárólag számadás ellenében tanítói fizetésekre fordíthatott. Amennyiben a tanító személyében változás történt, azonnal jelezni kellett a nagyszőlősi adóhivatalnak. Szabó Menyhért 1903. június 26-án bekövetkezett halálát követően, 1904. február 1-jén határozatot hoztak özvegye, Deák Mária ellátásáról. Az özvegynek évi 100 korona segélyt adtak. Majd ez éven még a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter gyám- illetve segélypénzt utalványozott az özvegy és két kiskorú árvájának 600 korona összegben[32]. Az egyház 1903-ban eladta az iskola épületét Újfalussy Géza helyi lakosnak 2000 koronáért, ennek oka az volt, hogy az épület fenntartása nem volt arányos annak jövedelmével. Az iskola épületét azzal a feltétellel adta el a gyülekezet, hogy az állam mindig református vallású tanítót alkalmazzon az intézményben[33]. Az iskola gazdasági helyzete a következő években sem javult, amikor már teljesen községi kézben volt, a háború éveiben a konfirmáltak számára nem osztottak sem emléklapot, sem emlékbibliát a pénzhiány miatt. Nézzük, hogyan alakult az iskola diákjainak létszáma az évek során:

4. sz. táblázat. *Az iskola tanulóinak létszáma 1859–1872 között*[34]

Évszám	Tanulók létszáma	Konfirmáltak
1859/60	49	?
1860/61	45	?
1861/62	43	?

[30] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház iskolai iratai. 1901.
[31] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház iskolai iratai. 1903.
[32] Fodor Gusztáv: Református múltunk kezesség. Tiszaszentimre. Narancsik Imre kutatóműhely. 2016.
[33] KRL: Máramaros-Ugocsai Egyházmegye Nagyszőlősön tartott közgyűlése. 1904.
[34] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház létkönyve.

1862/63	43	?
1863/64	44	?
1864/65	47	?
1865/66	46	6
1866/67	46	8
1867/68	42	2
1868/69	37	4
1869/70	56	14
1870/71	44	11
1871/72	43	11
1872/73	47	7
1873/74	43	5
1874/75	48	8
1875/76	50	9
1880/81	45	
1881/82	40	
1882/83	47	
1883/84	43	
1884/85	38	
1885/86	34	
1886/87	37	
1887/88	36	
1888/89	42	
1889/90	37	
1890/91	36	
1891/92	51	
1892/93	40	
1893/94	40	
1894/95	51	
1895/96	51	
1896/97	60	
1897/98	56	

1898/99 Községi lett.	64	
1902/03	53	10
1903/04	51	3
1904/05	53	16
1905/06	51	8
1906/07	43	5
1907/08	42	7
1909/10	52	13
1912/13	55	7

A tiszakeresztúri népiskola tanítói 1800–1898 között: Máté István (1800–1803), Szabó Menyhért (1874–1898).

A GYÜLEKEZET GAZDASÁGI HELYZETE, ÉPÜLETEI

Mint már fentebb említettem, a Tiszakeresztúri Református Egyház a meglehetősen szegény gyülekezetek közé tartozott az 1848–1918 közötti időszakban. 1848-ban az évenkénti 7–8 forintnyi perselypénzen kívül semmi jövedelemforrása nem volt. Az egyház tulajdonát képező 4 holdnyi kiirtott erdőrész jóformán csak kaszálónak volt alkalmas. Ilyen helyzetben nem meglepő tehát, hogy az 1850-es években már jelentős kamathátralékkal rendelkezett. 1860-ban a kaszáló 15 forint hasznot hozott. A kocsma jövedelmét – amely 20 forintot tett ki – az egyház számára ajánlották. A lelkész 14 holdnyi földet művelt, a tanító valamivel több mint 11-et. A lelkészi díjlevél szerint a papnak évente 36 köböl termény járt, míg a tanítónak ennek egyharmada. Általában 3–4 köböllel kevesebbet kaptak. Emellett 20 öl fa is járt, melynek egyharmadát kapta a tanító[35]. A lelkészi fizetések alapján az egyházakat 4 osztályba sorolták. A keresztúri gyülekezet a harmadik osztályba került, mivel lelkészi járandósága 400–600 forint között volt. Az egyházközség tehát már a XIX. század közepén sem tartozott a módosabb gyülekezetek közé[36]. A gyülekezet az egyházi adókból, a perselypénzekből, az évenkénti államsegélyekből, valamint közadakozásokból tudta fenntartani magát. 1872-ben könyöradományokat gyűjtött az anyagi probléma megol-

[35] Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 3. évf. 1860. november 18. 46. sz.

[36] KRL: Máramaros-Ugocsai Egyházmegye Verbőcön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1882.

dása érdekében. A század utolsó évtizedeitől kezdődően az egyház egyik fő támogatója a helybéli Nagyiday család volt, tagjai szoros kapcsolatot ápoltak a gyülekezettel, ifj. Nagyiday Ferenc a gyülekezet presbitere és gondnoka is volt (1908, 1941), valamint az 1900-as évek közepén (1940) a Máramaros-Ugocsai Egyházmegye főgondnoki tisztét is betöltötte.

Az 1902. novemberi esperesi egyházlátogatási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy a Tiszakeresztúri Református Egyháznak 2 hold 958 öl földje volt, amely évenként 50 korona jövedelmet hozott. Új, árokkal körbekerített temetője, melynek területe 1 hold 52 öl volt, évi 10 korona hasznot hozott a gyülekezet számára. Az 1200 ölös faiskola évi 20 korona bevételt biztosított[37]. Az egyházi épületek közé tartozott természetesen az 1870-es tűzvészt követően újjáépített templom, iskola, a parókia, valamint a marhaól. A gyülekezet 1783-ban vett telket Dobsa Ferenctől paplak építésére, a korábbi, 1741-ben épült parókia a templommal szemben lévő sáros téren volt. A temetőkertként szolgáló telket a gyülekezetnek 1781-ben t. Dobsa Ferenc és neje, Ujhelyi Lídia, valamint Deák István adományozta. [38] Kerítést a templom köré 100 forint 32 krajcár értékben vásároltak 1900-ban. A tető zsindelyezésére, valamint a mennyezet renoválására 1901-ben került sor, erre a célra 1200 korona tőkesegélyt vett fel a gyülekezet[39]. Az épületek többsége jó állapotban volt a tűzvészt követő újjáépítéseknek köszönhetően. Állapotuk az 1900-as évek elejére romlott le. Az épületekre a tűzbiztosítást minden évben a pesti Fonciere Intézetnél kötötték meg. Az épületek karbantartására évenkénti 40–50 forintot, vagy a későbbiekben hasonló összegű koronát költöttek. Ez az összeg akkor csökkent, amikor 1903-ban az iskola épületét eladták, ezt követően az épületek fenntartására fordított összeg nem haladta meg az évi 30 koronát. A világháború éveiben a pénzromlás miatt ez a szám nőtt[40].

Az 1870-es tűzvészt követően az épületek újjáépítését a Kovacsek-féle alapítványi pénzből és államsegélyből hajtották végre, amelynek kamathátraléka még 1897-ben is igen magas volt. Könyöradományok is segítették az újjáépítést. Az egyház 32 forint 27 krajcárt, a lelkész 357 forint 30 krajcárt, a tanító pedig 198 forint 93 krajcárt kapott[41]. 1871-ben a következő gyülekezetből érkeztek adományok Tiszakeresztúrba: Tivadarfalváról 3, Viskről 16, Gödényházáról 3, Tiszaújhelyből 10, összesen 32 forint. A tűzvészt és újjáépítést követő években a gyülekezet gazdasági helyzete olyannyira rossz

[37] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1902.
[38] Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 3. évf. 1860. november 18. 46. sz.
[39] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősön tartott közgyűlési jegyzőkönyve. 1901.
[40] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1916.
[41] Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 15. évf. 1872. május 4. 18. sz.

volt, hogy az egyház fekvő vagyona gyakorlatilag veszélybe került. A számadásokat és a magtári számadásokat a presbitérium nem teljesítette. A nagymérvű mulasztásokat az egyházmegyei közgyűlés nem hagyhatta szó nélkül. Ennek vizsgálatával 1884-ben Barta András és Nagyiday Ferenc tanácsbírákat bízták meg, s felszólították a presbitériumot, hogy amennyiben nem fizetik be a hátralékokat, akkor az egyházmegye a polgári hatóságokhoz fordul[42]. A tanácsbírák jelentése szerint a tiszakeresztúri egyház iskolaalapjából 850 forint nyomtalanul eltűnt, valamint a magtár is hiányos volt. A rossz anyagi állapot a bírák jelentése szerint Ilosvai Ádám gondnok és a presbitérium hanyagsága és hűtlen kezelése miatt állt elő, ami miatt felfüggesztették a presbitériumot és egyházi vezetőjét. Az egyházmegye fegyelmi eljárást indított az egyházközség ellen[43]. A bírósági eljárás szerint 751 forint reális követelés az egyházmegye részéről, valamint, mivel a gyülekezet már hat éve nem fizette a 200 forint kölcsönének kamatját, ami már elérte a 96 forintot, szintén bírósági eljárást indítottak a gyülekezet ellen[44]. Az egyház gazdasági helyzetének stabilizálását az évenkénti államsegélyből, valamint a magyar országos református közalaptól felvett segélyek felvételével próbálták megoldani. A már fentebb említett 200 forintos adósságot, amelyet 1872-ben vett fel az egyházközség, az egyházmegye tekintettel arra, hogy a gyülekezet ellen végrehajtás folyt, elengedte[45]. A lelkész számára Husztról, Técsőről és Hosszúmezőről összesen 98 forint 29 krajcár érkezett 1872-ben. Az egyházkerületi pénztárnoktól 3 alkalommal érkezett támogatás a gyülekezet számára, mindháromszor 35 forint volt az adomány összege. A további években is kénytelen volt segélyekhez folyamodni az egyház, 1882-ben adósságtörlesztés céljából 100 forint segélyt kapott. 1880-tól kezdődően, gyakorlatilag lelkészsége végéig (1922), Deák Mihály folyamatosan igényelt különböző segélyeket[46]. Ennek oka az volt, hogy nagycsaládos lelkész volt, felesége súlyos betegségben szenvedett, és az évek során többször is érte súlyos természeti csapás.

Ha megnézzük a bevételekről és kiadásokról szóló jegyzékeket, láthatjuk, hogy a gazdaság 1900-ra sem stabilizálódott a nagy károkat okozó tűzvészt követően. A századfordulón az egyházlátogató bizottság jelentése

[42] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1885

[43] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1885

[44] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1888

[45] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1887

[46] Fodor Gusztáv: Református múltunk kezesség. Tiszaszentimre. Narancsik Imre kutatóműhely. 2016.

szerint a Tiszakeresztúri Református Egyház anyagi helyzete olyan szinten rendezetlen volt, hogy a bizottság ottléte alatt sem tudott tiszta képet kapni a gyülekezet gazdasági helyzetéről. A templom és a lelkészlak a „leggyarlóbb állapotban" volt. A gyülekezet az épületek felújítására 1200 korona tőkesegélyt vett fel, míg az ekkorra már teljes vagyontalanságban lévő Deák Mihály lelkész 200 korona államsegélyt kapott[47]. 1902-ben már olyan zűrzavaros volt a gazdasági helyzet a gyülekezetben, hogy a magas állami adóhátralék miatt az egyház vagyona végrehajtás alatt állt. Szikszay Zoltán esperes emiatt 1903-ban személyesen látogatott el egy bizottság élén „rendet tenni" a gyülekezetbe[48]. A már fentebb említett iskolaeladásból befolyt 2000 korona és az épületek felújítására felvett tőkesegélyből fennmaradó összeg az esperesi hivatal ellenőrzése alá került, és a máramarosszigeti takarékpénztárba került elhelyezésre[49].

Az 1914-es toronyépítésre, mely 1921-re készült el, a szükséges pénzügyi forrást különböző módokon szerezték be. A gyűjtés még 1909-ben elkezdődött, amikor 3393 koronányi könyöradomány gyűlt össze. A munkálatok mecénása, mint korábban az iskolaépítésnél, Nagyiday Ferenc (egyházkerületi tanácsbíró) volt, aki 20 korona adományt adott a templom zsindelyezésére, valamint jótékonysági bált szervezett birtokán, melynek teljes bevételét, 345 koronát, a templomtorony felépítésére ajánlotta fel. Egyházmegyei gyülekezetektől 1990 korona könyöradomány is befutott a torony építésére[50]. Az építkezés költsége 1916-ban 9929 korona 89 fillér volt[51]. Az 1921-es évben az építkezésekre fordított összeg meghaladta a 64 000 csehszlovák koronát[52]. A toronyépítésre kiírt pályázat: *„A Tiszakereszturi egyház templom kibővítési és torony építésre pályázatot hirdet határnapul folyó évi junius 1-ső napjának délutáni 2 órája kitüzetik. A pályázni óhajtók felhivatnak, hogy a kikiáltási összegnek 10 százalékát tartoznak letenni a gondnok kezéhez. A teljesítendő munkálatok és tervrajz a lelkészi hivatalnál addig is megtekinthető. Tiszakeresztur, Ugocsamegye, u. p. Tiszaujlak. Palai József gondnok."*[53]

---

[47] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1890

[48] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1904

[49] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1905

[50] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1914.

[51] KRL. Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Királyházán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1917

[52] KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház számadási iratai, 1921.

[53] Fodor Gusztáv: Református múltunk kezesség. Tiszaszentimre. Narancsik Imre kutatóműhely. 2016.

5. sz. táblázat. *A gyülekezet bevételei és kiadásai 1865–1912 között*[54]

Évszám	Bevétel	Kiadás
1865	192 ft,	72
1866	130,	65
1867	236	120
1868	217	81
1869	142	130
1870	702	112
1871	907	769
1872	455	???
1901	1082	1080
1902	2313 korona	2230
1903	1817	1730
1904	1940	1832
1905	2086	1927
1906	2702	2043
1907	2665	2622
1912	3272	3265

GYÜLEKEZETI ÉLET

A gyülekezeti élet a községben rendszeresen zajlott a polgári korszakban. A hétköznapi istentiszteletek délelőtt tartattak meg a hét különböző napjain. Segédlelkész a tárgyalt időszakban csak egy alkalommal szolgált a kis létszámúnak nevezhető gyülekezetben. 1858-ban ugyanis az egyházközség kérelmezte az egyházmegye vezetését, hogy Nagy István lelkész öreg kora miatt (ekkor már 81 éves volt) alkalmazzák Molnár Gábor tanítót segédlelkészként. Batizi András esperes nem engedélyezte, hogy a fent nevezett személy egyszerre két pozíciót töltsön be[55]. 1859-ben Gonda László máramarosszigeti vallástanárt hívta meg a gyülekezet segédlelkésznek, aki az 1858/1859-es tanévet követően érkezett Tiszakeresztúrba. A lelkészi fizetés kétharmadát

[54] KRL: Tiszakeresztúri Református Egyház számadási iratai. 1865–1872, 1901–1912.

[55] Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: TtREL). Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Fertősalmáson tartott közgyűlési jegyzőkönyve. 1858.

ő kapta, egyharmadot pedig az idős kora miatt minden feladatát elvégezni már nem tudó Nagy István lelkész[56]. Gonda két évet töltött el a községben. A belhivatalnoki állásokkal kapcsolatban 1888-ban határozat született Tiszaújlak és Tiszakeresztúr egyesítéséről azon esetre, ha valamelyik lelkészi állás megüresedik. Ennek lehetősége 1895-ben állt elő, amikor Nagy Elek újlaki lelkész lemondása után a hívek lelkészválasztást kérelmeztek. Ekkor fennállt a lehetősége annak, hogy a tiszakeresztúri lelkész az újlaki lelkész tisztségét is betöltse. Ez azonban több okból kifolyólag nem következett be. A fő okok közé sorolhatjuk azt, hogy az újlaki reformátusság „kényes helyzetben" volt, valamint a keresztúri lelkész (Deák Mihály) idős kora miatt nem tudta volna rendesen betölteni mindkét pozíciót. A határozat valójában tehát inkább a keresztúri lelkészi hely megüresedése esetére fogadtatott el, ezért engedélyezték az újlakiak kérelmét, hogy új lelkészt választhassanak[57]. Keresztúrban a határozat meghozatala és az általunk vizsgált korszak vége között (1918) nem történt lelkészi üresedés, így egyesítés sem ment végbe. Érdekes módon napjainkban 2006-tól kezdve Tiszaújlakkal közös lelkésze van a gyülekezetnek (2019).

Az esperesi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben leírtak szerint vallási élet szorgalmasan gyakoroltatott, amely megegyezett az egyházmegye általános helyzetével. Káté órát minden szombaton tartottak, konfirmációs oktatást pedig minden 12. életévét betöltött gyereknek. Úrvacsorával az 1848–1918 közötti időszakban alkalmanként átlagosan 80–100 gyülekezeti tag élt, húsvétkor és karácsonykor ez gyakorta elérte a 200 körüli számot. Felekezet nélküliek és „szektások" a fennmaradt jegyzékek alapján nem voltak a községben. „Vadházasságok" a helyi cigányság körében fordultak elő. Törvénytelen gyermekek szintén a helyi roma közösségen belül voltak gyakoriak.

Az egyházmegyén belül, a máramarosi Técső és az ugocsai Dabolc után, a keresztúri volt a harmadik olyan gyülekezet, ahol énekkar működött. A presbitérium nyolc főből állt. A gyülekezet gondnokai 1803–1918 között a következő személyek voltak: Keresztúri György (1803), Ilosvay Ádám (?– 1884–?), Komáromy József (?–1887), Fábián Károly (?–1890), Komlósi Antal (1890–1893), Kállai Pál (1894), Tar Sándor (1894–1896), Vékony Zsigmond (1896–1898), Deák Ferenc (1898–1900), Tar József

[56] TtREL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Visken tartott közgyűlési jegyzőkönyve. 1859.
[57] KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlési jegyzőkönyve. 1896.

(1900–1902), Ilosvay Lajos (1902–1904), Tar Lajos (1904–1906), Deák Gábor (1906–1908), Nagyiday Ferenc (1908), Hunyadi János (1908–1910), Nagy Lajos (1910–1912–?), Jánki István (1916).

Az 1918-as összeomlást követően a csehszlovák uralom alatt megalakult Kárpátaljai Református Egyházkerület Máramaros-Ugocsai Egyházmegyei része az első bécsi döntés értelmében újra a Tiszántúli Református Egyházkerület része lett. Az 1944. október 26-i szovjet bevonulást követően a totalitárius rezsim teljesen ellehetetlenítette az egyház működését. 1991-ben a független Ukrajna megalakulásával újraindult a gyülekezeti élet. Sikerült visszaszerezni a szovjetek által elkobzott épületeket, a lelkészlakot és a református otthont. Napjainkban is működik a bibliaóra, vasárnapi iskola, gyermek istentisztelet, káté és hittanóra. A gyülekezet létszáma a 2018-as adatok szerint 522 fő.

Dupka György

„ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!”

tragikus sorsú kárpátaljai gulag-elítéltek, mártírok panteonja, 1944–1970

V. rész

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

9. A KÁRPÁTALJAI TERÜLETI BÍRÓSÁG POLITIKAI ELÍTÉLTJEI

1946. január 22-én az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletben szabályozta az 1944. november 24-én – a szovjet fegyverek védő árnyékában – kikiáltott *Kárpátontúli Ukrajna* közigazgatását, amely szerint az átmenetet képező, a szovjetek által kreált „mini bábállamot” az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területévé szervezték át.

Ezzel egyidőben hatályba lépett az SZSZKSZ Büntető Törvénykönyve, így az 1944 decemberében létrehozott *Rendkívüli Bíróság* helyett a *Kárpátaljai Területi Bíróság* ítélkezett a politikai ügyekben is.

9.1. A megtorlások felelősei

Az NKVD/KGB által irányított erőszakos szovjetizálást elősegítő bírósági, ügyészségi, állambiztonsági hivatalokban a megtorlásokat levezénylő szovjet apparatcsikok, pártfunkcionáriusok 1946 után is a korábban gyakorolt szerepkörükben, helyükön maradtak.

A megbízható elvtársak közül sok kárpátaljai patrióta vére tapad a „fővádló” **Andrasko Ivan** kezéhez, aki 1944-től 1946-ig Zakarpatszka Ukrajina, 1946-tól 1952-ig Kárpátalja megye főügyésze, a vádlottak padjára kerülő áldozatok számára élet-halál ura volt.[1]

[1] **Andrasko Ivan Vasziljevics** (1919–1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a háború előtt a prágai Károly Egyetemen szerzett jogi diplomát. 1944-től 1946-ig Zakarpatszka Ukrajina, 1946-tól

Fő tettestársa az ítéleteiről elhíresült vérbíró, **Ruszin Vaszil**[2], egykori partizánparancsnok, a megyei bíróság elnöke, akinek jogi végzettsége sem volt.

Az általa vezetett bírói tanács munkáját három titkár segítette, nevezetesen **Kampov Mihajlo I.** (egyben magyar tolmács), **Resetár Mária**, (egyben magyar tolmács) és **Tokár Georgij**. Valamennyien Kárpátalja szülöttjei, ruszin származásúak, azonban az NKVD hű szolgái voltak. A bírósági tanács tagjai sorába tartozott az ugyancsak kárpátaljai **Kalinov Mihajlo G.**, **Lednej Iván D.**[3],. **Logojda Alekszej**[4], **Nyamescsuk Vaszilij**[5] , **Varga Pjotr Iljics**[6] nevű kommunista. Valamennyien vakon végrehajtották az NKVD/KGB utasításait. Közreműködtek az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15-20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

A koncepciós nyomozati anyagokat, vádiratokat az NKVD/KGB és a SZMERS nyomozótisztjei állították össze. Feljebbvalóik utasítása alapján folytatták le a kihallgatásokat, a számukra fontos vallomások kicsikarása érdekében az áldozatokat ütötték-verték, és más különféle kínzásoknak vetették alá. Az általunk megvizsgált, a kihallgatásokat rögzítő jegyzőkönyvekben, vádiratokban a következő állambiztonsági tisztek neveivel találkozhatunk: **Belicsko,** a munkácsi állambiztonsági apparátus munkatársa; **Fedorov** hadnagy, az ilosvai körzeti osztály műveleti munkatársa; **Gavrilov** hadnagy, a Kárpátaljai Állambiztonsági Főosztály (a továbbiakban KÁF) 3. osztályának műveleti

---

1952-ig Kárpátalja megye főügyésze. Az NKVD utasításai alapján, mint fővádló közreműködött (az ungvári Rendkívüli Bíróságon) az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában. 1952-ben kizárták a pártból, mivel a csehek alatt egy polgári lap munkatársa volt. Ezt követően haláláig különböző bírósági, ügyvédi feladatokat látott el.

[2] **Ruszin, Vaszil Pavlovics** (Lecovica, 1918) az NKVD kárpátaljai ügynöke, 1940-ben az NKVD 5 évre ítélte, mint szovjet határsértőt. 1944 szeptemberében ugyancsak az NKVD partizán parancsnokként vetette be Kárpátalján. A Rendkívüli Bíróság elnöke, a megyei bíróság elnöke, a megyei végrehajtó bizottság elnöke volt.

[3] **Lednej Iván D. (alias Vaszilij Olenics),** 1930–1934-ben Kijevben tanult, visszatért, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1941-től a szovjet hadseregben speciális feladatokat látott el. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

[4] **Logojda Alekszej** egyben a nagybereznai körzet ügyésze.

[5] **Nyamescsuk Vaszilij** (alias Nikolaj Nedály, Jónás István, Ivan Fjodorovics Zseleznyak) NKVD ügynök, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1944 tavaszán visszatért, speciális feladatokat teljesített, a későbbiekben az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

[6] **Varga Pjotr Iljics** (alias Román Salek, 1896–1979), 1939-ben a SZU-ba emigrált. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja

munkatársa; **Gluscsenko** őrnagy, a KÁF parancsnoka; **Jerjevicsev** kapitány, a KÁF főnyomozója; **Kartasov** kapitány, a munkácsi körzeti nyomozói osztály munkatársa; **Kurocskin** hadnagy, a KÁF munkatársa; **Krecsko,** a KÁF nyomozói osztályának munkatársa; **Kovalenko** alhadnagy, a szolyvai körzeti osztály műveleti tisztje; **Lenyisinec Iván,** a KÁF kommandánsa; **Maligin** alhadnagy, a KÁF műveleti munkatársa; **Marias,** a KÁF nyomozója; **Omelcsuk** főhadnagy, a KÁF „K" részlegének parancsnokhelyettese; **Opalenik,** a KÁF munkatársa; **Popovics,** a KÁF munkatársa; **Proszkurin** hadnagy, a KÁF 2. osztálya 5. részlegének műveleti munkatársa; **Sadrin** őrnagy, a KÁF nyomozói osztályának parancsnoka; **Szimir,** a KÁF műveleti munkatársa; **Sztroganov** kapitány, a munkácsi nyomozói osztály munkatársa; **Tokmacsev** hadnagy, a KÁF 2. nyomozói osztályának parancsnoka; **Tverkin** alhadnagy, a KÁF 3. osztályának parancsnoka; **Vinokurov**, a KÁF munkatársa és mások. [7]

A Kreml urának vérebei voltak ők Kárpátalján. Szétverték a polgári társadalmat, kiszűrték a szovjethatalom úgynevezett ellenségeit, könyörtelenül leszámoltak a vidék elitjével, a népírtástól sem riadtak vissza, ezreket küldtek Gulág-rabságba, a szovjet haláltáborokba. Lelketlenül közreműködtek a koncepciós perekhez szükséges nyomozati anyagok összeállításában. Az általuk megküldött nyomozati anyagok alapján az ungvári Kárpátaljai Területi Bíróság súlyos ítéleteket hozott.

Zsúfolásig megtöltötték az ungvári börtönt, amelynek abban az időben **Pop Dimitre** volt a parancsnoka. Együttműködő társa volt **Glik Vaszilik,** az Ungvári Börtön igazságügyi orvosszakértője, aki közreműködött a kivégzésekről, öngyilkosságokról készített jegyzőkönyvek felvételében.

Megjegyzem, hogy Zakarpatszka Ukrajina idejében a halálos ítéleteket és a kegyelmi kérvényeket a Kreml által patronált helyi kommunista vezér, **Turjanica (Turef) Ivan**[8], a Népi Tanács elnöke bírálta el. A döntéshozatalba a Népi Tanács

---

[7] Lásd bővebben: Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németség elhallgatott tragédiája, 1944–1946*. György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944–46.* (angol–magyar monográfia.) Fordította: dr. Ortutay Péter. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

[8] **Turjanica (Turef), Ivan Ivanovics** (1901–1955) az NKVD kárpátaljai ügynöke. A kárpátaljai kommunista mozgalom vezető személyisége. Magyar katonaként részt vett az első világháborúban. 1925-től a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1930–1933 között a Harkovi Kommunista Újságírói Főiskola hallgatója, Kárpátaljára visszatérve bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, különböző tisztségeket lát el. 1939-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol különböző beosztásokat kapott. Jelentkezett az I. Csehszlovák Hadtestbe, annak kötelékében harcolt. Hazatérése után Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd a Népi Tanács elnöke (1944–1945) lett. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása után a megyei pártbizottság és a megyei tanács vezetője, ezenkívül az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának képviselője (1946), az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának képviselője, elnökségének tagja (1947) volt.

elnökségének tagjait is bevonta: **Boreckij Sz. V., Borkanyuk C. I., Cuperjak M. V., Csekan F. I., Kercsa I. J., Kerecsanyin I. J., Kopolovics I. I., Lintur P. I., Moldavcsuk M. V., Szova Petro Petrovics /Szova Péter/, Tarahonics Dimitrij. M., Teszlovics V. M., Vas, /alias Vas János) /Ivan Mihajlovics, Wájsz Sámuel Leopoldovics /alias Varga Sándor, VáclávVásely, Karel Wolf/)**

Az NKVD/KGB felügyelete alatt többek között közreműködtek a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetizálásában. Egyöntetűen Kárpátaljának a Szovjetunióhoz való csatolásáért szálltak síkra.

Több száz kárpátaljai lakost ítéltek el törvénytelenül az említett büntető törvénykönyv 54., 58. paragrafusa cikkelyeinek alapján[9], akiknek túlnyomó többségét a 90-es évektől rehabilitálták. (Megjegyzendő, hogy a Területi Bíróság ítéletei alapján összesen 48 személyt végeztek ki, a holttesteket az ungvári Kapos utcai temetőben, a régi sírok között hantolták el éjszaka, titokban, a sírhantok megjelölése nélkül.)

1946-tól a kegyelemgyakorlás és a bírósági döntések felülbírálási jogát az SZSZKSZ Legfelsőbb Bírósága és az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Bírósága vette át.

1947-től 1970 áprilisáig 565 kárpátaljai magyar, német lakost ítéltek el törvénytelenül az említett büntetőtörvénykönyv 54., 58. paragrafusa cikkelyeinek értelmében, akiket a későbbiekben rehabilitáltak.

Az elítéltek megoszlása büntetések szerint

ítélet	**elítéltek száma**
halálbüntetés	5
kivégzés	4
kegyelem	1
25 év	243
15-20 év	5
10-15 év	2
5-10 év	216
1-5 év	72
nem ismeretes büntetés	17
Összesen	**565**

Dupka György szerkesztése a Reabilitovani isztorijeju Zakarpatszka oblaszty. I. kötet alapján (VAT „Vidavnictva Zakarpattye" Uzsgorod, 2003). A továbbiakban: RIZO I. 2003…

[9] Dupka György: *Koncepciós perek magyar elítéltjei.* Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, 1993.

A Kárpátaljai Területi Bíróság 1947–1970 között bűnösnek vélt 565 politikai elítéltjéből 31 a nő. Öt halálos ítélet született, ebből négyet végrehajtottak, egy személy kegyelmet kapott.

9.2. A politikai megtorlás kivégzett áldozatai

Kárpátaljai elit képviselőinek a háború után bekövetkezett letartóztatása, fogsága és halála kapcsán jeles helytörténészek tollából számos publikáció jelent meg.[10]

A magyar képviselők szenvedéstörténete az itt látható emlékkönyvben olvasható: https://mek.oszk.hu/17900/17938/17938.pdf

[10] *A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve*. Szerkesztette: *dr. Dupka György–dr. Zubánics László.* Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017. Tárolt változat: https://mek.oszk.hu/17900/17938/ Számláló: 2243. (2022.06.01.);

Bendász István–Bendász Dániel: *Helytállás és tanúságtétel.* A munkácsi g.k. egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriture, Ungvár–Budapest, 1994.

Lásd még: Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I.* Új Ember Márton Áron Kiadó, Budapest, 2004.

Botlik József: *Hármas kereszt alatt.* Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum, Budapest, 1997.

Bródy András. A szerző gyűjtése.

A Bródy András képviselő, ruszin-magyar politikus ungvári családja körében. A szerző gyűjtése.

A *Bródy-csoport*[11] pere néven elhíresült, egyben a legismertebb kirakatper **Bródy András**[12] (1895) ungvári ruszin politikus, népvezér nevéhez és kárpátaljai képviselőtársaihoz fűződik.

Őket a népbíróság az ungvári Uránia Moziban (ma: a Proszvita ukrán egyesület székháza) nyilvános tárgyaláson ítélte el 1946 májusában.

A vidék ismert újságíró-szerkesztőjét, volt kárpátaljai miniszterelnököt, magyar országgyűlési képviselőt (1939–1944) a háború után a SZMERS és az NKVD nyomozótisztjei 1944. november 22-én, más források szerint 25-én letartóztatták. Képviselőtársát, **Demkó Mihályt** is ekkor tartóztatták le, zárták az ungvári börtönbe.

***

A továbbiakban a levéltárban fellelhető, publikált kihallgatási jegyzőkönyvek alapján kirajzolódik **Bródy András** meghurcoltatásának, elítélésének forgatókönyve.

1944. november 25. A letartóztatási rendeletet Bródy András tudomására hozták. Az iraton fennmaradt Bródy aláírása: *„A jelen rendeletet 1944. november 25-én tudatták velem.”*

1944. december 5. Bródy Andrást ezen a napon vezették legelőször kihallgatásra, amelyet **Maglevanij** alezredes, a SZMERS 4. alegységének

[11] A csoport tagjai: Bencze György, Bródy András, Demkó Mihály, Kricsfalusy-Hrabár Endre, Ortutay Jenő, Riskó Béla, Spák Iván, Zsegora Ödön.

[12] Botlik József: Nemzetüket szolgálták, Budapest, 2020. 375. o.

parancsnokhelyettese vezetett. A kihallgatás kezdete 18.00 óra, megszakítva december 6-án 01 óra 25 perckor.

1944. december 15. Bródy András kihallgatása ezen a napon folytatódott, ez volt a második nap.

1944. december 30. Bródy András kihallgatásának folytatása.

1945. január 13. Bródy András kihallgatásának folytatása.

1945. január 16. Bródy András kihallgatásának folytatása.

1945. június 12. Belicskó, Kárpát-Ukrajna állambiztonsági főnöke aláírta a **Bródy András** elleni vádemelésről szóló rendeletet.

1945. június 12. A vádemelés után újra kihallgatták Bródy Andrást, az Autonóm Földműves Szövetség (AFSZ) vezetőjét. A kihallgatás az ungvári NKVD-börtönben 11.30-kor kezdődött, 14.30-kor befejeződött. Kihallgatótisztek: **Akszenov,** a ZU állambiztonsági főosztály munkatársa, **Hrisztinyenko,** a ZU állambiztonsági főosztály munkatársa, rajtuk kívül a jegyzőkönyvet Bródy is aláírta.

1945. június 14. Az e napi kihallgatáson a nyomozóhatóság arra törekedett, hogy „leleplezze" Bródynak magyar ügynök voltát.

1945. október 24. Kijevben az ukrán NKVD nyomozati osztályának vezetője, **Lvov** őrnagy elrendelte Bródy András ellen a pótlólagos vádemelést, amelyet helyettese, **Goron** százados készített elő.

1946. május 4. Folytatódott Bródy András pere. Jegyzőkönyv készült a megyei bíróság esti üléséről **Ruszin Vaszil**, Kárpátontúli Ukrajna Megyei Bíróságának elnöke, **Andráskó Iván** megyei ügyész részvételével.

1946. május 6. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság reggeli üléséről **Ruszin Vaszil**, Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnöke, **Andráskó Iván** megyei ügyész részvételével.

1946. május 6. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság esti üléséről **Ruszin Vaszil,** Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnöke, **Andráskó Iván** megyei ügyész részvételével.

1946. május 7. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság reggeli üléséről **Ruszin Vaszil,** Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnöke, **Andráskó Iván** megyei ügyész részvételével.

1946. május 7. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság reggeli üléséről **Ruszin Vaszil,** Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnöke, **Andráskó Iván** megyei ügyész és **Judkovics Mózes** részvételével.

1946. május 7. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság reggeli üléséről (Bródy András mellett **Demkó**

Mihály vádlott kihallgatásáról) **Ruszin Vaszil,** Kárpátontúli Ukrajna Megyei Bíróságának elnöke, **Andráskó Iván** megyei ügyész, **Tudóvsi** és **Krizsanovszkij** védők részvételével.

1946. május 8. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság esti üléséről (Bródy András mellett **Spák Iván** vádlott kihallgatásáról) **Ruszin Vaszil,** Kárpátontúli Ukrajna Megyei Bíróságának elnöke, **Andráskó Iván** megyei ügyész, **Tudóvsi** és **Krizsanovszkij** védők részvételével.

1946. május 23. A Kárpáti Igaz Szó idézte az ügyész vádbeszédét: „*Bródy András, Demkó Mihály és Kricsfalusy-Hrabár Endre, a magyar parlament képviselői „történelmi gaztett ocsmány hordozói [...] hadd haljanak meg most a nép és a bíróság akaratából, ocsmány árulókhoz illő szégyenteljes halállal.”*

1946. május 25–26. Ungváron a Kárpátaljai Területi Bíróság Bródy Andrást, Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz) első miniszterelnökét, magyar parlamenti képviselőt, lapszerkesztőt, a Kárpátaljai Autonómista Agrárpárt egykori vezetőjét, kormányzói biztost a következő vádak alapján ítéltek el: „kollaboráció” (a Horthy-rendszerrel való együttműködés), “népellenes tevékenység, hazaárulás”, “fasiszta bérenc”, “vatikáni ügynök”, “amerikai kém” stb.

Az USZSZK BTK-ja 54. §-nak 6., 13., 11. és 10. cikkelyei alapján vonták felelősségre. Koholt vádakkal golyó általi halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélték.

1946. december 7-én hajtották végre a halálos ítéletet.[13]

A szemtanúk elbeszélése szerint az akkor 50 éves Bródy András (1895–1946.12.07.) halálraítélt ruszin politikusnak a turjaremetei születésű, **Maruszja**[14] nevű egykori ruszin partizánlány, a későbbiekben az NKVD állományába sorolt börtönőr és hóhér volt a kivégzője. Tetemét az eddigi bizonyítékok szerint az ungvári Kapos utcai temetőben titokban hantolták el.

***

A család impozáns villáját elkobozták, feleségét gyermekeivel az utcára tették. Akadtak bátor és segítő emberek, akik az éhhaláltól megmentették őket.

[13] RIZO, I. 2003. 211.

[14] **Kuruc Mária,** az NKVD kárpátaljai ügynöke, ismertebb nevén Maruszja. A Perecsenyi járási Turjaremete szülötte. Tkanko O. alezredes partizáncsapatának volt tagja, a leghírhedtebb ungvári ítéletvégrehajtó lett. Ő végezte ki többek között a halálra ítélt Bródy András magyar parlamenti képviselőt és társait.

Az elkobzott Bródy-villa Ungváron. 1988-tól itt működik az UNE Ungvári Hungarológiai Központja. A szerző gyűjtése.

Majd a rendszerváltás előtti években fia, **ifj. Bródy András** ungvári grafikus, festőművész kezdeményezésére édesapját először 1989. december 22-én, majd 1991-ben[15] másodszor is rehabilitálták. Megjegyzem, az ungvári ügyészség „indokalatlanul büntetett személynek" nyilvánította Bródy Andrást.

ifj. Bródy András (1941–2021) megköszöni édesapja kitüntetését a magyarországi ruszinok budapesti rendezvényén, 2010 áprilisában. A szerző gyűjtése.

[15] RIZO, I. 2003. 211.

***

Az NKVD hóhérai a Bródy-csoport többi tagjával is hasonlóan elbántak.

A Bródy-per második áldozata a munkácsi **Demkó Mihály**[16] (1894) ruszin politikus, újságíró-lapszerkesztő, magyar országgyűlési képviselő volt, aki egyben Munkács megyei jogú város képviselőtestületének tagja is volt.

Az NKVD 1944. november 22-én letartóztatta. A hajdani Autonóm Földműves Szövetség elnökségi tagja. A vád: Horthy-fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém. 1946. május 25-én golyó általi halálra ítélték. 1946.december 7-én kivégezték.[17]

A Bródy-per második áldozata a Tőkésfaluban, magyar családban született **dr. Kricsfalusy-Hrabár Endre**[18] (1890) nyugalmazott csendőrezredes, Ungváron a kárpátaljai kormányzói biztosság tagja, a magyar országgyűlési felsőházi tagja. 1946. május 25-én halálra ítélték. 1946. december 7-én kivégezték[19].

***

A fentebb ismertetett Bródy-per halálraítéltjein kívül, az alábbi, Kárpátalja visszacsatolása után meghívott országgyűlési képviselők (1939–1944) ügyében született koncepciós politikai ítélet.

Bencze György (1885) Bilkén gazdálkodó, iparos, magyar országgyűlési képviselő, A Kárpátaljai Területi Bíróság döntése értelmében 10 évet kapott. GULÁG-rabként Szibéria egyik lágerében halt meg.1991-ben rehabilitálták. [20]

(ifjabb) Riskó Béla (1865) kövesligeti ügyvédet, autonómista politikust, magyar országgyűlési képviselőt a Bródy-csoport tagjaként vonták perbe. A Kárpátaljai Területi Bíróság (a Bródy-perben) 5 évre ítélte, GULÁG-rabként Szibéria egyik lágerébe került. További sorsa ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták. [21]

Zsegora Ödön (1893) vasúti tisztviselőt, magyar országgyűlési képviselőt a Bródy-csoport tagjaként vonták perbe. A vérbíróság (a Bródy-perben) 1946-ban 10 évi szabadságvesztésre ítélte. GULÁG-rabként Szibéria egyik lágerébe került. További sorsa ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták.[22]

---

[16] BOTLIK 2020: 303.
[17] RIZO, I. 2003. 307.
[18] BOTLIK 2020: 130.
[19] RIZO, I. 2003. 417.
[20] RIZO, I. 2003. 181.
[21] RIZO, I. 2003. 602.
[22] RIZO, I. 2003. 232.

Megjegyzem, hogy a fentebbi három országgyűlési képviselő sorsa máig ismeretlen. Örökre eltűntek valamelyik Gulág-táborban.

dr. Ortutay Elemér édesapja sírjánál úton hazafelé a lágerből. Ábez, 1956 szeptembere. (A szerző gyűjtése)

Ortutay Jenő[23] (Tarna, 1889–Ábez, 1950. 12. 24.) személyében egy elkötelezett görögkatolikus esperest, kanonokot, szentszéki tanácsost, Beregszász polgármesterét (1928–1938), magyar országgyűlési képviselőt (1939–1944) tisztelhetünk, akit letartóztatása után aposztáziára akartak kényszeríteni, a Bródy-csoport tagjaként vonták perbe, 10 év katorgára (kényszermunka), 5 évi polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélték. A Vorkuta környéki szénbányában dolgoztatták. A munkatáborban szerzett betegség következtében a kiszabadulása előtt következett be halála. A Komi Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság ábezi lágerében halt meg. Ott temették el, ahol sírját mindössze egy L-36 feliratú fatábla jelzi. 1991-ben rehabilitálták.[24]

[23] RIZO, I. 2003. 537.
[24] RIZO, I. 2003. 537.

Ortutay Jenő és családja. Az aposztáziát elutasító apa és fia. A szerző gyűjtése.

Eddig csak egy vértanúnak ismerjük az elhalálozása helyét és sírját. Ezt pedig **Ortutay Elemér** az emlékiratában[25] tudatta, mivel a lágerből hazafelé tartva Ábezben felkereste apja sírját, amely fölött imát mondott. Fiát, **dr. Ortutay Elemért,** az ungvári papi szeminárium teológiai tanárát, szintén kényszermunkára ítélték, mert ő is elutasította az aposztáziát, de ő 1956-ban kiszabadult.

Szintén lágertúlélő: **Spák Iván**[26] (1900–Budapest, 1976) politikus, újságíró, magyar országgyűlési képviselő. Őt is a Bródy-csoport tagjaként vonták perbe. Ungváron a Kárpátaljai Területi Bíróság (a Bródy-perben) 10 évre ítélte, GULÁG-rabként Szibéria egyik lágerébe került, a megpróbáltatásokat csodával határos módon túlélte, 1976-ban Budapesten hunyt el. 1991-ben rehabilitálták.

A vidék lakosságát megfélemlítő elítélésük, illetve GULÁG-ra való elhurcolásuk után – **Spák Iván** kivételével – tragikus, ismeretlen körülmények között haltak meg.

Az ukrán szélsőséges nacionalisták az Ungváron, a Kapos utcai temetőben felállított emlékkeresztet többször meggyalázták, kidöntötték.

A Szolyvai Emlékparkbizottság kezdeményezésére a Munkácsi Vármúzeumban a sztálinizmus áldozatait bemutató állandó kiállításon látható Bródy András domborműves emléktáblája (alkotója **Matl Péter**), mellszobra (alkotója **Mihajlo Beleny**) és az általa vezetett parlamenti képviselőcsoport tevékenységével kapcsolatos anyagok (a kiállítás kurátorai**: Dupka György, Meskó János** és **Fuchs Andrea**).

[25] Ortutay Elemér: „*...holnap is felkel a nap". Emlékeim*; Intermix, Ungvár–Bp., 1993.
[26] RIZO, I. 2003. 762.

Tisztelgés a meghurcolt magyar képviselők emléktáblájánál a Munkácsi Vármúzeumban. A szerző gyűjtése.

***

Nem a Bródy-csoport kirakatperéhez tartozott a nagytiszteletű **szinicsáki dr. Fenczik István**[27] (Nagylucska, 1892–Ungvár, 1946) görögkatolikus lelkész, ruszin politikus, középiskolai és teológiai tanár, országgyűlési képviselő (1939–1944) megbüntetése.

dr. Fenczik István. A szerző gyűjtése.

[27] BOTLIK 2020: 307.

Budapesten került a SZMERS Katonai Kémelhárítás Frontparancsnoksága munkatársainak karmaiba, 1945. március 31-én letartóztatták. Ugyanolyan sorsra jutott, mint a Pokarpatszka Rusz, a Horthy-adminisztráció egykori hivatalnokai, jól ismert politikusai, állami és közéleti személyiségei, akiket a *„nép ádáz ellenségeinek”* kiáltottak ki. Dr. Fenczik István is ebbe a kontingensbe tartozott.

Budapestről az ungvári börtönbe szállították, lelki terrorral felérő kihallgatások következtek.

1945. szeptember 6-án a vádemelés után újra kihallgatták dr. Fenczik Istvánt, az Orosz Nemzeti-Autonóm Párt (RNAP) vezetőjét. A kihallgatás az ungvári NKVD-börtönben 11.30-kor kezdődött, 24.00-kor befejeződött. Közben 17.00-tól 20.00 óráig szünetet tartottak. A kihallgatótiszt: **Marcsenko,** a ZU állambiztonsági főosztály munkatársa, rajta kívül a jegyzőkönyvet dr. Fenczik István is aláírta.

1945. szeptember 9-én újabb jegyzőkönyv készült dr. Fenczik István, az Orosz Nemzeti-Autonóm Párt (RNAP) vezetője személyes archívumának lefoglalásáról és átadásáról a Zakarpatszka Ukrajna UNKGB munkatársai számára. A két zsáknyi iratot Ungváron a Ruszkaja u. 11. szám alatt lévő Lam nyomdában **Obuhov** hadnagy és **Kozár** hatósági ügyintéző vette át.

Mindezek után felismerte, hogy két út áll előtte: élet vagy halál. Életben maradhat, ha elfogadja az NKVD ajánlatát, hogy pravoszláv püspök legyen.

Görögkatolikus szent hite megtagadása helyett a vértanúságot választotta. Nem akart az embertelen hatalom eszköze lenni. Tette ezt – a feljegyzések szerint – azzal a kijelentéssel, hogy *„Görögkatolikus pap ilyen mélyre nem süllyedhet”.* Ezzel megpecsételte sorsát.

Bírósági perét 1946. június 3–14 között folytatták le. Jegyzőkönyvi kivonat dr. Fenczik István, az Orosz Nemzeti-Autonóm Párt vezetőjére kimért halálos ítéletből: *„a Kárpátaljai Megyei Bíróság az USZSZK Büntetőtörvénykönyve 296., 297. paragrafusaikból kiindulva, továbbá az 54-4., 54-11. és 54-13. paragrafusok alapján Fenczik Istvánt golyóáltali halálra ítélte.*[28] Rövidesen az ungvári börtönben tarkólövéssel kivégezték. Az ungvári Kapos utcai temetőben jeltelen sírban temették el. 1992. február 24-én rehabilitálta a megyei bíróság.

Tudomásunk van arról is, hogy 1947 folyamán **Földesi Gyula** magyar országgyűlési képviselő az NKVD szambori (ma: Szambir) lágerbörtönében kihallgatás közben halt meg.

Ilniczky Sándor görögkatolikus kanonokot, a munkácsi görögkatolikus székeskáptalan nagyprépostját, pápai protonotáriust, a magyar országgyűlés

[28] RIZO, I. 2003. 700.

felsőházának örökös tagját, a kárpátaljai kormányzati biztos főtanácsadóját a szovjet hatóságok az aposztázia (hitehagyás) megtagadása miatt letartóztatták, majd 20 évre ítélték. GULÁG-rabként életének 58. és papi működésének 33. évében a szibériai Tomszkban gyanús körülmények között halt meg. 1991-ben rehabilitálták.

***

A meghurcolt kárpátaljai honatyák mindannyian méltók az egykor általuk képviselt ruszin, magyar nép emlékezetére.

Nevüket felvették a Szolyvai Emlékparkban 2016. december 7-én felavatott, a magyar felsőházi tagok és képviselők vértanúságát megörökítő emlékkeresztre (**Mihajlo Beleny** alkotása).

A sztálinisták által meghurcolt kárpátaljai magyar képviselők, felsőházi tagok 2022-ben felújított emlékkeresztje a Szolyvai Emlékparkban. A szerző gyűjtése.

A Kárpátaljai Területi Bíróság által halálra ítéltek közül **Franc János** (1913) técsői tűzoltóparancsnok részesült kegyelemben, akit 1946. december 31-én ítélték el. Majd az SZSZKSZ Legfelsőbb Bírósága felülbírálva a korábbi döntést, 1947. június 2-án 25 évi szabadságvesztésre mérsékelte az ítéletet. 1992-ben rehabilitálták. További sorsáról nincs adat.[29].

Folytatása következik.

[29] RIZO, I. 2003. 711.

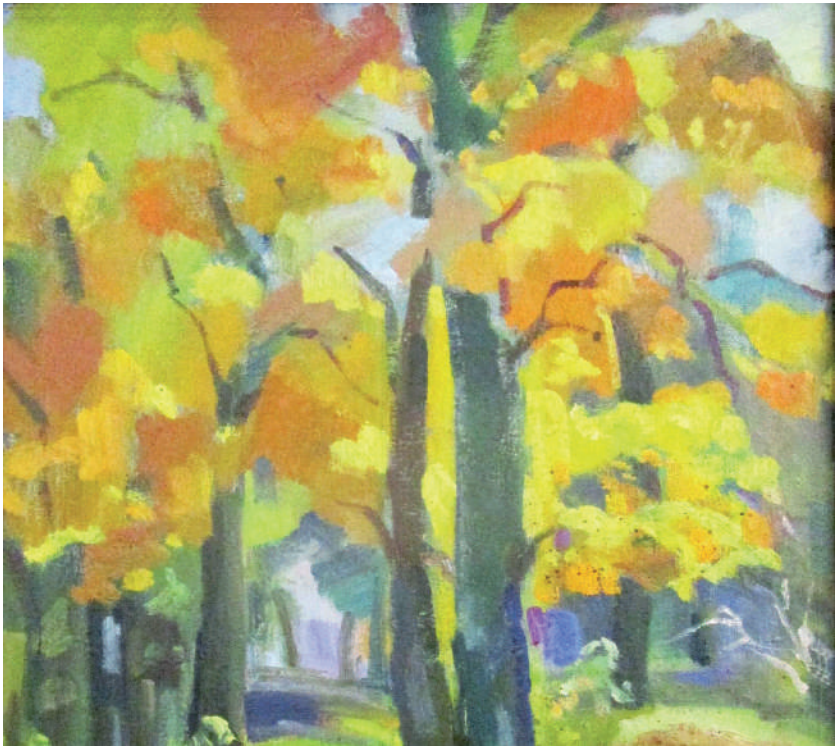

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2022. AUGUSZTUS, SZEPTEMBER)

ELISMERÉSEK

* Docensi címet szerezett **dr. Berghauer-Olasz Emőke,** a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia és Pszichológia Tanszékének oktatója.

* **Őrhidi Lászlót,** a „Pro Agricultura Carpatika" Kárpátaljai Megyei Jótékonysági Alapítvány elnökét *Gróf Széchényi Imre-díjjal* tüntették ki.

* *Kallós Zoltán Külhoni Magyarságért Díjjal* tüntették ki **Milován Sándort,** a KMKSZ tiszteletbeli elnökét.

* A *Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal* kitüntetésben részesült az ugocsai Sásvár szülöttje, **Lator László,** a nemzet művésze, Kossuth- és József Attila-díjas költő, műfordító, esszéista, a Digitális Irodalmi Akadémia alapítója.

* Az eszenyi Ritmus néptáncegyüttes (művészeti vezetője **Szabó Tibor**) szakmai bizottság előtt megvédte a népi együttes címet.

* **Novák Katalin,** Magyarország köztársasági elnöke magas állami kitüntetéseket adományozott hét kárpátaljai magyar számára. Az elismeréseket ünnepélyes keretek között a beregardói Perényi Kultúrkúriában **Bacskai József** ungvári magyar főkonzul adta át a két kárpátaljai magyar külképviselet közös szervezésében. Az eseményen a magyar diplomaták, a családtagok és barátok mellett a jelölő szervezetek képviselői is jelen voltak.

* **Horkay Mária** nyugalmazott könyvelő, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) alapító tagja, a „KMKSZ" Jótékonysági Alapítvány munkatársa a *Magyar Ezüst Érdemkereszt* kitüntetést vehette át.

* **Kocsis Mária**, a Beregszászi Bethlen Gábor Líceum tanára ugyancsak a *Magyar Ezüst Érdemkereszt* kitüntetést vehette át.

* **Komári Ibolya,** a KMKSZ Kisbégányi Alapszervezetének elnöke, a Beregszászi Járási Tanács képviselője, a Kisbégányi Gimnázium igazgatóhelyettese a *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetést vehette át.

* **Magyar Vita,** a Karácsfalvai Sztojka Sándor Görögkatolikus Líceum igazgatója a *Magyar Ezüst Érdemkereszt* kitüntetést vehette át.

* **Ráti Éva,** a Nagydobronyi Napsugár Óvoda pszichológusa, a Nagydobronyi Református Líceum korábbi igazgatója *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetésben részesült.

* **Takár Károly** nyugalmazott sóbányász, sportszervező, a KMKSZ munkatársa *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetést vehetett át.

* **Seres János** lelkipásztornak, a Péterfalvai Református Líceum lelkészigazgatójának tevékenységét ugyancsak *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetéssel ismerte el a magyar köztársasági elnök.

* **Makovijcsuk Ljubomir Bohdanovics,** Magyarország Csernyivci megyei kijelölt tiszteletbeli konzulja, az Avicenna Tudományos és Orvosi Központ vezérigazgatója megkapta a *Magyar Érdemrend Lovagkeresztje* kitüntetést.

* Az MMA Építőművészeti díját idén **Szarvas Péter** kapta, aki több mint 30 éve töretlen lendülettel és elkötelezettséggel védi és építi szülővárosát, Ungvárt.

* A *Győri Könyvszalon Alkotói Díját* 2022-ben **Vári Fábián László** Kossuth-díjas, József Attila-díjas kárpátaljai író, költő, néprajzkutató kapja. Az Alkotói Díj ünnepélyes átadására 2022. november 18-án 11.00 órakor kerül sor a győri városháza dísztermében.

Gratulálunk!

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

AUGUSZTUS

* A „GENIUS” Jótékonysági Alapítvány 12. alkalommal szervezte meg a Jankovics Mária Alkotótábort. A gyerekek művészetek iránti hajlamát az alábbi szakemberek fejlesztették: **Kulin Ágnes,** a tábor szakmai felelőse, festőművész, a Révész Imre Társaság elnöke, **id. Hidi Endre** keramikus, **Kutasi Csaba** képzőművész, **Kovács (Nagy) Gyöngyi** kézműves és **Néger Krisztina** formatervező.

* *Bercsényi László, Franciaország marsallja* – **Meskó János** történész előadása hangzott el a Le-

hoczky Tivadar Kárpátaljai Megyei Helytörténeti Múzeumban.

* Nyolcadik alkalommal került megrendezésre a Kulturális Filmek Fesztiválja a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tállyán. A szakmai zsűri által értékelt 20 alkotás közül hármat a TV21 Ungvár munkatársai készítettek, amelyek mindegyike különdíjban részesült. **Debreceni Kamilla** és **Balla Béla** *Sárba ragadva* című alkotása pedig a megmérettetésen kiérdemelte a második helyezettnek járó díjat. A kisfilm a nagydobronyi **id. Hidi Endre** keramikus életét és munkásságát mutatja be.

* Kulisszajárás-*ON* címmel új programot indított a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház. Az érdeklődők csoportos foglalkozások keretében nyerhetnek betekintést a színház kulisszák mögötti varázslatos, titokzatos világába.

* A Sátoraljaújhelyen megrendezett ifjúsági tábori bemutatkozó esten **Dónátné Molnár Zsuzsa** pedagógus tanítványai előadták **Ivaskovics József** megzenésítésében **Dupka György** *Levél* c. versét.

* A Szlovákiai Magyar Írók Társasága (SZMÍT) meghívására a Felvidékre látogattak a Kárpátaljai Írókaraván tagjai: **Dupka György** író, történész, **Shrek Tímea** és **Sz. Kárpáthy Kata** népszerű novellisták. Dunaszerdahelyen eszmecserén vettek részt **Hodossy Gyula** József Attila-díjas író, **Száraz Pál** író társaságában. Ellátogattak a Fiatal Írók Táborába. Itt **Nagy Erika** író, táborvezető volt a beszélgetőtársuk. A téma: ebben a háborús helyzetben hol tart az anyanyelvi kultúra Kárpátalján, milyen kihívások előtt állnak.

* A 75 éves ungvári **Balogh Sándor** festőművész közel 60 munkájából nyílt kiállítás a Kárpátaljai Megyei Néprajzi Múzeumban. A tárlatot **Angyal Gabriella,** az ungvári Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeum nyugalmazott igazgatója nyitotta meg.

* A Rákóczi-főiskola megjelentette *A Kárpát-medence földrajza: természet, társadalom, gazdaság, néprajz* című kiadvány elektronikus változatát. A kötet szerzői gárdája (összesen 29 fő) nagyrészt a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola munkatársai közül került ki. A kiadvány megtekinthető a Főiskola honlapján.

* Ungvár híres szülöttje, ***Laudon István*** születésének 160. évfordulóját méltatták. Ebből az alkalomból *Laudon István sokoldalúsága* címmel nyílt tárlat a Lehoczky Tivadar Kárpátaljai Megyei Honismereti Múzeumban. A kiállítás a honismereti múzeum (megbízott igazgató **Rónay Andrea**), az ökológiai és felekezeti stúdiumok intézete (vezető **Olekszandr Bokotej**) és az Ungvári

Nemzeti Egyetem zoológiai múzeuma (vezető **Krón Árpád**) együttműködésében jött létre. Az egykori Drugeth Gimnázium tudós tanára, a legendás hírű Laudon István szakíró munkásságát **Ruszlana Dzsahman,** a természettudományi szektor történeti és helytörténeti részlegének tudományos főmunkatársa méltatta.

* A tiszabökényi Tiszaháti Tájmúzeum területén lévő görögkatolikus kápolnában lezajlott a II. Tiszaháti Szent István-napi Ünnepség, az új kenyér megszentelése. Ünnepi köszöntőt mondott **dr. Oroszi József,** a Tiszapéterfalvai Kistérség polgármestere, **Szűrös Mátyás** beregszászi magyar konzul, **dr. Zubánics László** történész, az Ungvári Nemzeti Egyetem docense, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) elnöke. **Dr. Dupka György** író, történész ugyancsak megosztotta gondolatait a megjelentekkel. **Weinrauch Márió** ferences atya, a Tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Plébánia kormányzója is szólt az egybegyűltekhez. **Kobrin Mihály** tiszabökényi és tiszapéterfalvai református lelkész tartott rövid szentbeszédet. Majd **Kótonovics István** tiszabökényi görögkatolikus áldozópap és **Iván Gábor** nevetlenfalui görögkatolikus parochus megszentelték az új kenyeret. Az ünnepség zárásaként megkoszorúzták a tájmúzeum területén felállított, I. (Szent) István emlékére emelt kettőskeresztet.

* Székelyudvarhelyen megnyitották a Kárpátaljai Szövetség *Szent István keresztény hagyatéka – a magyar Szent Korona vármegyéi* című vándorkiállítását. A vendégeket köszöntötte: **Kovach Anton** festőművész, **Ölvedi Zsolt,** Székelyudvarhely alpolgármestere, **dr. Simon Mária Tímea,** a Székelyudvarhelyi Művelődési Ház igazgatója, **dr. Seremet Sándor,** a Kárpátaljai Szövetség főtitkára.

* *Templom és iskola – Mindent, vagy semmit* címmel rendezték a Kárpátaljai Credo Együttes lemezbemutató nagykoncertjét a rákosszentmihályi Szent Mihály-templomban. A hallgatóságnak lelki feltöltődést adtak **Reményik Sándor, Túrmezei Erzsébet, Vári Fábián László, Kozma László, Bodnár Éva** és a gyermekirodalom megteremtője, **Pósa Lajos** megzenésített versei. A Credo együttes kiegészülve a miskolci Reményi Quartettel jelentette meg 2022 nyarán újabb CD-jét. Az **Ivaskovics József, Nagy-Fekete Zsuzsanna, Soós Lívia** és **Varga Katica** alkotta Kárpátaljai Credo Versénéklő Együttes idén tudta megünnepelni a 25+2 éves fennállását.

* A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága (GKNT) a

Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium Kollégiumában háromnapos szakmai találkozót szervezett tagjai számára családtagjaik társaságában. A témával foglalkozó kárpátaljai kutatók közül a programban részt vett **Dupka György, Fuchs Andrea, Molnár D. Erzsébet** és **Molnár D. István.**

* A határ menti Csap városában Ukrajna függetlenségének 31. évfordulója alkalmából a városi tanács melletti téren emlékművet állítottak. A helyi tanács tájékoztatása szerint a *Béke és Remény Angyala* c. alkotás leleplezésén sokan voltak jelen.

* A Doktorok Kollégiuma idei konferenciáján az Egyházi Néprajzi Szekcióban a II.RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékét **dr. Kész Barnabás** képviselte. Előadásának címe: *Beszélő kövek – egy ugocsai református közösség krónikája*.

* *Babák a világ minden tájáról* címmel rendeztek kiállítást az ungvári várban.

* Életének 78. évében meghalt **Tőke Péter** újságíró. A bátor hangú, szabad publicista személyében egy jó barátot vesztettünk el. Elévülhetetlen érdeme többek között az, hogy Ukrajna függetlenné válása után lelkesen közreműködött a kárpátaljai magyar könyvkiadás újraindításában, az Intermix Kiadó létrehozásában. Sok kárpátaljai alkotónak megjelenési fóruma lett a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozat, ahol eddig több mint 300 kiadvány jelent meg gondozásunkban. Ezek többsége elérhető az OSZK Elektronikus Könyvtárában és a KMMI honlapján is.

* *Ecsettel a békéért* címmel nyílt kiállítás a Kárpátok Művészeti és Kulturális Egyesület alkotótáborában készült művekből a Munkácsy Mihály Magyar Házban.

* **Dupka György** kiadóvezető, a MÉKK elnöke kérésére, az együttműködési szerződés alapján **Moldován István,** az Országos Széchényi Könyvtár Információ- és Tartalomszolgáltatási Főosztály Digitálistartalom-fejlesztési és -szolgáltatási Osztály csapata, az OSZK Elektronikus könyvtárában elindította az Intermix Kiadó 1992–2008 között megjelent 165 kiadványának digitalizálását. Az értékmentő projekt alapján az első körben az alábbi kiadványokat töltötték fel a MEK-be:

Hitéletünk őre. Görög katolikus imakönyv. Szabó György g. k. lelkész összeállítsa: https://mek.oszk.hu/23200/23280;

In memoriam Dayka Gábor. Gortvay Erzsébet összeállítása: https://mek.oszk.hu/23200/23288;

Kisebbségi ének a beregi rónán. Kárpátaljai írók antológiája, 1919–1944. Dupka György–Váradi-Sternberg János összeállítása: https://mek.oszk.hu/23200/23278;

Sors, megírva. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának antológiája. Füzesi Magda összeállítása: https://mek.oszk.hu/23200/23281;

Nézz töretlen homlokomra. Fodor Géza összeállítása. A Forrás Stúdió versantológiája: https://mek.oszk.hu/23200/23284;

Balla Teréz: *A hallgatás oszlopai.* Versek: https://mek.oszk.hu/23200/23286;

Fodor Géza: *Erdőn, mezőn gyertyák*. Versek: https://mek.oszk.hu/23200/23276;

Füzesi Magda: *Biztató.* Versek: https://mek.oszk.hu/23200/23277;

Horváth Anna: *Az a régi nyár.* Történetek, jegyzetek, vallomások, rajzok: https://mek.oszk.hu/23200/23289;

Horváth Sándor: *Az ugató lány.* Novellák és más írások: https://mek.oszk.hu/23200/23285;

Kádas Kati: *Ego.* (Kép, szó): https://mek.oszk.hu/23200/23287;

Kovács Vilmos: *Testamentum.* Válogatott versek. Fodor Géza összeállítása: https://mek.oszk.hu/23200/23279;

Mikszáth Kálmán: *Válogatott elbeszélések.* Bagu Balázs és dr. Deák Ferenc összeállítása: https://mek.oszk.hu/23200/23290;

Tárczy Andor: *Mitől nem ér az égig*. Szatirikus írások: https://mek.oszk.hu/23200/23282;

Zselicki József: *Rokonom, csillag.* Versek: https://mek.oszk.hu/23200/23283

SZEPTEMBER

∗ A Berekfürdői Polgármesteri Hivatal az idén is megrendezte a *Körmendi Lajos Írótábort*. Az írótáborban az anyaországi és erdélyi írók mellett kárpátaljai alkotók is részt vettek: **Vári Fábián László** Kossuth-díjas költő, író, **Dupka György** író, történész, **Finta Éva** József Attila-díjas költő.

∗ Véget ért a Kortárs Hangon Kreatív Írásművészeti Műhely Sárospatakon. A programnak a Tokaj-Hegyalja Egyetem Dezső Lajos Kollégiuma adott otthont augusztus 29. és szeptember 3. között. Az augusztusi műhelyen magyarországi tehetségek mellett erdélyi, felvidéki és kárpátaljai pályázók is voltak. Többek között a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskoláról is érkeztek résztvevők.

∗ A balatonföldvári Riviéra Park Hotelben megnyílt a 32. Kárpátaljai Találkozó. A vendégeket **Benza György**, a Kárpátaljai Szövetség elnöke üdvözölte, majd a Balatonparti sétányon újabb emlékpad felavatására került sor. Ezúttal a hetedikkel *dr. Báthory Katalinra,* a szövetség titkárára emlékeztek. A 120 éve Perecsenyben, 1902. március 13-án

született Ungvári Lajos Kossuth-díjas szobrászművész életútjáról és alkotásairól **Kovács Sándor,** Magyar Örökség-díjas honismereti író tartott előadást és mutatta be az emlékkiállítást. Ezután ***Kutlán András*** festő- és iparművészre, lokálpatriótára emlékezett **Balogh József** újságíró és **Ortutay Mária** irodalomtörténész. Másnap **Szalipszki Endre** nyugalmazott beregszászi főkonzul tartott tájékoztatást az ukrajnai háborús helyzetről. A gondolatot **dr. Dupka György** történész folytatta. Beszélt arról, hogy miként élik meg a kárpátaljaiak ezt a szörnyű helyzetet. A leköszönő **Benza György** elnök úr helyébe **dr. Grezsa István** politikus lépett. A közgyűlés után bemutatta *Brüsszel után szabadon* címmű könyvét **dr. Gerzsenyi Gabriella**, majd **Dalmay Árpád** a *Beregszász – Erzsébet királyné városa* című kiadvány történetéről mesélt. A délutánt az ungvári **Ivaskovics József** vezette Credo együttes színes előadása zárta.

* Megjelent a Partium 2022/3. száma. Az anyag online is hozzáférhető: https://partiumonline.hu/ A lapban írásaikkal szerepelnek mások mellett **Dupka György, Szöllősy Tibor.** A borítót és a lapbelső fotóit **Vass Tibor** készítette.

* Mint díszvendég – **Duray Miklós** felvidéki közíró és az erdélyi származású **Kalmár Ferenc** miniszteri biztos társaságában – **Dupka György** is részt vett a 27 éve működő és a határon túli fiatalokat segítő kanadai Rákóczi Alapítvány *Friss hangok a perifériáról* című kötetének bemutatóján a budapesti Aranytíz Kultúrházban. A kiadványban több tehetséges kárpátaljai fiatal írása olvasható. A rendezvényt az ugocsai származású, kanadai Torontóban élő **dr. Papp M. Zsuzsa,** a kanadai Rákóczi Alapítvány elnöke, író nyitotta meg, akinek a hozzátartozói Nagyszőlőshöz kötődnek. Az itteniek második világháborús tragédiáját, a túlélésükért való küzdelmüket magyar, angol és héber nyelven több kiadást megélt „*Megtagadva". Egy szerelem története* című dokumentumregényében örökítette meg.

* A pécsi Német Kör szervezésében 8 tagú kutatócsoport (az anyaországi **Bognár Zalán, Havasi János, Matkovits-Kretz Eleonóra** (elnök), **Müller Judit** (Pécs), a kárpátaljai **Dupka György, Fuchs Andrea** (Ungvár), az erdélyi **Benkő Levente** és **Papp Annamária** (Magyarvista)) kereste fel a Balti országok településeit. A GULÁG-GUPVI kutatók az emlékút során több mint ezer kilométert tettek meg *Riga-Valga-Tartu-Tallinn-Parnu-Riga* között. A felkeresett településeken és környékükön a baltikumi kényszermunkára elhurcolt civilek, hadifoglyok tragikus sorsával foglalkoztak. Hiteles adatközlőkkel ta-

lálkoztak. Eddig a magyar olvasók, túlélők, hozzátartozók előtt nem ismert levéltári dokumentumokat, kiadványokat sikerült összegyűjteni a lettországi, észtországi, litvániai kutatók, levéltárosok, muzeológusok, diplomaták, magyar civil szervezeti vezetők közreműködésével. Bebizonyosodott, hogy a több mint 20 hadifogolytáborban a németek, osztrákok és más nemzetiségűek társaságában több ezer magyar hadifogoly, civil internált és munkaszolgálatos raboskodott. Sokan örökre ott maradtak.

* **Nagy Zoltán Mihály** *A sátán fattya* című könyvének lengyel fordítása is eljutott a lengyelországi Angelus-díj döntőjébe – adta hírül a *Magyar Napló*. A kárpátaljai alkotás ezzel a hét esélyes könyv listájára került fel. Mint ismeretes, Lengyelországban 2021 májusában debütált A sátán fattya *Szatański pomiot* címen a Wschofni Express sorozat keretén belül a Warsztaty Kulturi gondozásában Lublinban. A művet **Daniel Warmuz** 1987-ben született esszéíró, műfordító ültette át lengyel nyelvre.

* Az ország ellen indított háború miatt idén csendes főhajtással adóztak **Bercsényi Miklós** és felesége, **Csáky Krisztina** emlékének az ungvári várban a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet szervezésében.

* Hivatalosan megnyitotta kapuit az Erdélyi Ház Munkácson. A megnyitót a kárpátaljai művész halálának évfordulóján tartották: Erdélyi Béla 1955. szeptember 19-én hunyt el. **Kopriva Attila** képzőművész, a Kárpátaljai Művészeti Akadémia docense, az Erdélyi Ház ötletgazdája elmondta, hogy a művész hat évig élt ebben a házban, gyermekkorát itt töltötte. A rekonstrukció után az épület múzeumként, műhelyként, kiállítóteremként, valamint művészeti központként üzemel.

* A kárpátaljai származású **Vidnyánszky Attila** *Déryné ifjasszony* című előadásából készült tévéjáték filmjét mutatták be az Uránia Nemzeti Filmszínházban. Az alkotás a vándorszínészet hőskorába, a magyar nyelvű színjátszás születésének reményekkel és sikerekkel, nélkülözéssel és küzdelmekkel teli világába kalauzol. A filmjáték főszerepét a Jászai Mari-díjas kárpátaljai **Tarpai Viktória** alakítja, egyik partnere pedig a szintén kárpátaljai kötődésű **Ivaskovics Viktor.** A filmet **Vidnyánszky Attila** rendezte. A filmet havonta legalább két alkalommal vetítik majd vidéki helyszíneken, közönségtalálkozókkal egybekötve.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusának aulájában **Sütő Miklós**, az Ungvár Galéria igazgatójának munkáiból nyílt tárlat, amely előzetes bejelentkezés alapján megte-

kinthető. **Bacskai József** főkonzul nyitotta meg az őszi kiállítást.

* Az Anyanyelvápolók Szövetsége (ASZ) és a Magyar Napló Kiadó támogatásával sikerült megrendezni az immár hagyományossá vált *Határtalan magyar irodalom – 4.* című konferenciát, melynek idei témája *„Évfordulók jegyében”* volt. A konferenciát a szervezőbizottság nevében **Prof. Dr. Pusztay János** nyitotta meg. Előadást tartott mások mellett **Dupka György**, **Zékány Krisztina**, **Finta Éva** is. A konferencia anyagát a Magyar Napló Kiadó Határtalan magyar irodalom sorozatában teszi közzé.

* A Magyar Művészeti Akadémia (MMA) segítségnyújtási akciót szervezett a kárpátaljai művészek és művészeti területen alkotó és dolgozó emberek megsegítésére. A gyűjtéssel, valamint az adományok célba juttatásával a Magyar a Magyarért Alapítványt (Elnöke: **Mankovits Tamás** iparművész) bízták meg, amely a Tisza Korlátolt Felelősségű Európai Területi Társulás (Tisza ETT, elnöke: **Seszták Oszkár**) közreműködésével a napokban adta át a felajánlásokból beszerzett bútorokat a beregszentmiklósi művésztelepnek. A Pro Arte – Munkács civil szervezet (elnöke **Matl Péter**) által létrehozott művésztelep a háború kitörése óta az otthonaikat elhagyni kényszerült szobrászok menedékeként szolgál.

* 78 éves vidékünk híres szülötte, **Cipola Gizella** világhírű operaénekesnő, zenepedagógus, aki 1944. szeptember 27-én született Gáton. Kijevben él, ám pár éve szülőfalujában, Gáton is szép házat építtetett magának, és gyakran látogat haza Kárpátaljára.

* Kárpátalja városaiban és falvaiban 438 utcanevet „orosztalanítanak” – jelentették be a Dekommunizáció.Ukrajna szervezet Facebook-oldalán. Eszerint az „orosztalanításnak” alávetett utcák száma kétszer annyi, mint 2022. február 24-én volt. A szervezet Facebook-oldalán megjelent a települések és azok átnevezésre váró utcáinak listája. Ebből kiderül, hogy Ungváron 51, Nagyszőlősön pedig 36 utcanév nem felel meg az elvárásoknak.

* Az interneten már olvasható a *Nem szabad feladnunk. A kárpátaljai magyarság lelkileg megerősödve élheti túl a háborút* – Körképs.sk podcast Dupka Györggyel. Forrás: *https://korkep.sk/velemeny/2022/08/25/nem-szabad-feladnunk-a-karpataljai-magyarsag-lelkileg-megerosodve-elheti-tul-a-haborut-korkeps-sk-podcast-dupka gyorgyel/?fbclid=IwAR0SAGgMB0WK8hSNpbaXTqTU5Un2KIG0FzLlFsq4R1b_dLzkKiMavSLzSGE*

A 12 éve alapított Körkép.sk a felvidéki magyarság, az anyaországi, a Kárpát-medencei és a világ

magyarságának fontos tájékozódási felülete. Mára havi szinten átlagosan 350 ezer egyedi olvasóval rendelkezik és elmondható, hogy a szlovákiai magyar háztartások többsége olvassa a weboldalt.

KÖNYVESPOLC – 2021–2022

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2022 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt

https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György)

MEGJELENT

Dupka György–Fuchs Andrea: ***30 év a Kárpátaljai magyar könyvkiadás szolgálatában.*** Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat bibliográfiája (1992–2022). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2022.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2022/intermix_katalogus.pdf

Bartha Gusztáv. ***Kiút.*** Kisregény (Felelős szerkesztő: **Marcsák Gergely**). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2022.

Tárolt változat: *https://mek.oszk.hu/22900/22951/*;

https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/kiut

Ortutay Mária. ***Múltunk és jelenünk „lámpás emberei”.*** Interjúk, visszaemlékezések, önéletrajzi írások (Felelős szerkesztő: **Szemere Judit**). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2022.

Tárolt változat: *http://mek.oszk.hu/22900/22946/*;

https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/multunk-es-jelenunk-lampas-emberei

ELŐKÉSZÜLETBEN

A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2021. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2021. november 18. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: **dr. Dupka György.** Lektorálta: **dr. Zubánics László**. Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina.** Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2022.

Összeállította: Dupka György

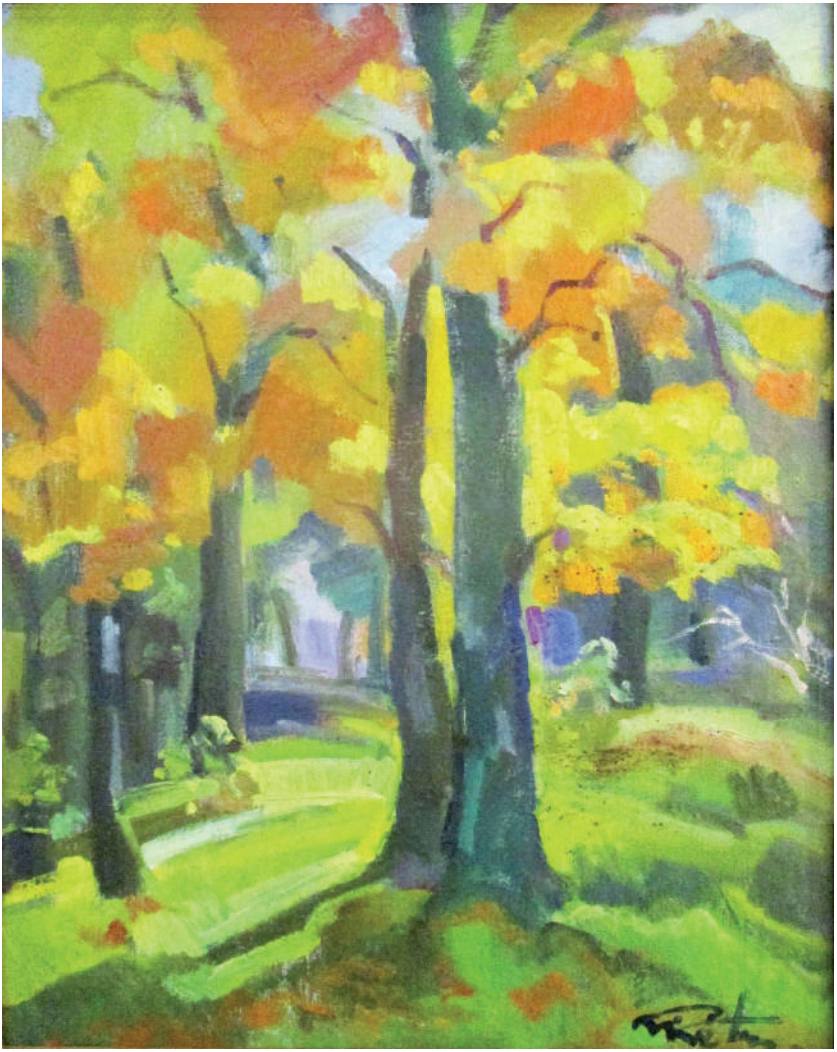

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – (1963–2022)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
ERFÁN FERENC – 1959 (Ungvár)
FÁBIÁN MIKLÓS – 1992 (Tiszakeresztúr)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
FÜZESI MAGDA – 1952 (Sülysáp)
GERZSENYI GABRIELLA –1977 (Szigetmonostor)
IVÁN AMBRUS – 1929 (Ungvár)
KENYERES MÁRIA – 1973 (Beregszász)
KLISZA JÁNOS – 1949 (Ungvár)
KISS ENDRE JÓZSEF – 1951 (Debrecen)
KOLOZSVÁRI LÁSZLÓ – (1950–2013)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Budapest)
KŐSZEGHY ELEMÉR –1960 (Kanada)
MAGYAR LÁSZLÓ – (1955–2016)
OLÁH ANDRÁS – 1959 (Mátészalka)
RÉTI JÁNOS – 1949 (Ungvár)
SOLTÉSZ PÉTER – 1945 (Ungvár)
SÜTŐ MIKLÓS – 1957 (Munkács)
TAMÁS MENYHÉRT – 1940 (Budapest)
TARPAI ZSÓFIA – 2005 (Beregszász)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)
ZUBÁNICS LÁSZLÓ – 1971 (Nagygut)

Lapszámunkat Iván Ambrus, Erfán Ferenc, Klisza János, Kolozsvári László, Magyar László, Soltész Péter és Sütő Miklós munkáival illusztráltuk.